

ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA
Nova Gorica

12592

ERDO PLEMIČ

ZADNJI LUTROVCI NA VIPAVSKEM

DOVEST IZ MINULIH ČASOV

KNJIŽEVNA DRUŽINA „LUČ“

F E R D O P L E M I Č

ZADNJI LUTROVCI NA VIPAVSKEM

POVEST IZ MINULIH ČASOV

TRST 1930.

KNJIŽEVNA DRUŽINA „LUČ“

Vse pravice pridržane.

12592

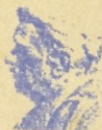
886.3-311.6

KLEINMAYR Ferdo

Zadnji lutrovci na Vipavsk

70024267 / So. DOM Č

N 24.267 / 1961

TISKALA, IZDALA IN ZALOŽILA TISKARNA „EDINOST“
V TRSTU.

ZADNJI LUTROVCI
NA VIPAVSKEM
FERDO PLEMIČ

I.

NOVOVERCI IN SKAKAČI.

Pred kakšnimi tristo in tridesetimi leti je bilo, sve-tega Simona in Jude dan. Solnce se je že bližalo kraškim vrhovom, vendar so njegovi topli žarki še begali preko lenih valov zelene Vipave, ki se je ta-krat kakor danes vila med bujnimi nasadi svoje do-line. Strme stene sivega Čavna so se zlatile v čudovi-tem lesku, ki je pronikal prozorno sinje nebo. Božji mir je ležal nad pokrajino.

Ta dan je bil v vipavskem trgu običajni sejem. Ali šunder se je že polegel; sejmarji so se že odprav-ljali proti domu, njihove glasne skupine so se razha-jale po prašnih cestah in kamenitih poteh na vse strani, gor po strmih vijugah proti Colu, lepo po rav-nem proti Ajdovščini, gor ob Močilniku, ki priskaklja izpod visokega Nanosa, a se v dolini skoro izgubi v močvirnatem svetu. Povsodi si jih videl, tu glasne tam resno molčeče može in ženice, kako so izginjali zdaj v orumeneli gošči, zdaj zavijali krog trtnih nasadov, ki so se šopirili v živordeči jesenski obleki.

V trgu samem so domači in tuji kramarji že po-spravljali blago, kar ga jim je bilo še ostalo. Ta in oni je že natovoril svoje živinče ter jo mahnil v večji družbi proti daljnemu domu, ker noč ima svojo moč posebno v nevarnih časih. Drugi zopet so se razšli po krčmah, kjer je kajpak vladalo živahno vrvenje. Tu se je ustavil marsikateri sejmar pa tudi domačin in vmes so posedali hlapci in uslužbenci iz Lanthierijeve graščine. Ob dolgih mizah so sedeli in bokal zlate vipavske kapljice je krožil med njimi po stari navadi naših dedov in pradedov.

Vipava v onih časih gotovo ni bila prav isti trg, kakor je danes, ali lagal bi, če bi dejal, da se je

njeno lice od tedaj v bistvu kaj mnogo spremenilo. Bila je že takrat dolga naselbina hiš, ki so se ob podnožju nanoških razrastkov vrstile ob važni trgovski cesti.

Ako pazljivo opazujemo sliko vipavskega trga, kakor nam jo sporoča Valvazor v enajsti knjigi svojega znamenitega dela, vidimo skoro iste prilike kakor dandanes. Tik za trgom izvirajoča in koj ob izviru pod skalo široko, dasi leno tekoča Vipava je delila trg v dva dela, takrat kakor danes. Del na levem bregu imenuje Valvazor stari trg, medtem ko se na desnem bregu razprostira novi trg. Oba dela varuje obzidje in ju veže, kakor še danes kamenit most na obok. Sredi starega dela se dviga visok stolp, prav za prav ostanek utrjene graščine silnega viteza Andreja Baumkirchnerja. Za Valvazorjevih časov je stolp že pripadal Lanthierijevi posesti ter se je uporabljal za ječo.

Vrnimo se in zavijmo v prvo krčmo ter prisedimo k družbi resnih bradačev, ki imajo očitno važne pomenke. Po večini so tržani, to se pozna že po njihovi noši, ki se odlikuje od kmetiške, kakor je v navadi v bližnji okolici oziroma na bližnjem Krasu. Obrtniki, rokodelci, trgovci so, ki se zdaj po vročem semanjskem delu oddihujejo pri kapljici čudotvornega »zelenca«. Ali kakor jih je prej ves dan razvnemala kupčija, tako se zdaj njihovi pogovori sučejo kaj daleč od nje. Vse nekaj drugega je polnilo njihovo srce in razburjalo njihove živce.

«Torej tako,» je dejal zastaven mož jeklenih mišic, ki so ga drugi klicali za očeta Jurkoviča, «torej tako; te nadloge ne bo nikoli konec. Zopet bomo imeli vizitacijo, kakor se čuje. Zopet bo kakšen cesarski ali papeški komisar vohunil po trgu in ljudi izpraševal po njihovem katekizmu. Jaz sem teh zasliševanj že do grla sit. Ej, Drejc, ali si se kaj pripravil?»

«Primojruha, pripravil pa tako, da bom odgovarjal kakor bi drsal po loju!» odvrne nagovorjeni tržan, Andrej Pregel.

«Šment,» se oglasi tretji tržan, Ivan Magajna po imenu, «nekoč po petdeset let ni bilo škofa ali koga

njemu podobnega ne iz Ogleja ne iz Ljubljane med nas. Ljudje so se rodili in so umirali, pa nihče ni prihajal, da bi jih birmoval. Zdaj pa ne mine skoro leto, da bi se ne prikazala kakšna škofovska kapa od kakšne strani, zdaj, ko nihče ne vpraša več po njih, zdaj, ko so se nam oči odprle v pravi evangelijski veri.»

«Taka je,» udari oče Jurkovič po mizi, «zdaj je ogenj v strehi in vse hiti gasiti, poklicani in nepoklicani. Vsak hip ti vtikajo ti papeževci svoj nos v reči, ki jih čisto nič ne brigajo. Ker vprašam vas, kaj to koga skrbi, po kateri veri hočem priti v nebesa.»

«Tako je!» pritrdi drugi, oče Jurkovič pa nadaljuje ves razvnet:

«Zdaj jih posebno mikajo naše svete bukve. Kakor lovski psi stičejo po njih in če jih le kje dobe — v plamen z njimi!»

«Beseda jih bode, beseda božja!» dostavi Pregel.

«Pravijo,» nadaljuje oče Jurkovič, «da v naših knjigah beseda božja ni pravično razložena. Dobro, vprašam vas, če ni, zakaj pa niso oni že prej dali med ljudstvo takih knjig, kjer bi bila beseda božja prav prenesena v našo govorico, zakaj jih zdaj ne dajo?»

«Dobro si jo povedal; na, pij!» mu napije Magajna. «Še danes mi sili kri v glavo, če se spomnim, kako je pri »zadnji« vizitaciji tisti Oglejčan, tisti Porcia povsod okoli poizvedoval, kdo nas je naučil one lepe pesmi, ki smo jih peli v cerkvi. In ko je slednjič zalotil našo pesmarico, ki nam jo je napisal naš Trubar, je bil kar divji, pa je dejal, da je iznašel te pesmi sam hudič, ki nas bo vse skupaj vzeti.»

«Anti bo že res!» se porogljivo nasmehne oče Jurkovič, «potem pa nas bo polno peklo, pa ne samih posvetnjakov, temveč tudi duhovnikov. Še danes pamtim, kako se je leta šestdesettretjega — zdaj bo kmalu trideset let tega — zbralo pol vipavske doline v Sv. Križu ob cesti, da čuje Primoža Trubarja. Bila je lepa solnčna nedelja, ko je prijezdil Trubar na osličku ter začel v cerkvi propovedovati. Nihče mu ni ugovarjal in je bilo vendar vse polno duhovnikov

pričujočih, da, prav tem je propoved posebno ugajala. Jaz ne vem, zakaj se zdaj tako vsajajo in nam pošiljajo te vizitacije drugo za drugo na vrat.»

«To pride vse od tega, ker smo premehki in ker preradi popuščamo,» se oglasi širokopleč, že osivel mož, ki se mu je poznalo, da je kovač. «Tako bi se morali odrezati, kakor smo se mi takrat Porciji po robu postavili.»

«Kako je bilo to?» vpraša mlajši tržan.

«To je bilo leta sedemdesetprvega,» začne kovač in si pogladi viseče brke, «ko ti prikolovrati tista trlica, tisti Porcija z vsem svojim spremstvom v Rifenberg. Mi Rifenbergžani smo pa zasedli in obkolili našo cerkev in smo z gorjačami v rokah pokazali vizitaški gospodi, kod drži pot iz doline nazaj. Sredi nas je stal istih misli naš župnik Gašpar Bevčar, tisti iz Kanala. Da bi jih tedaj videli papeževce, kako so prebledeli in jo pocedili po klancu navzdol! Smeh pa tak! Škof Porcia je moral prenočiti daleč doli ob cesti v krčmi kruljavega Mihe.»

«Resnico govoriš, Jeronim,» ga prekine Magajna, «vendar vam ves upor ni mnogo pomagal, kolikor jaz vem. Deželni glavar grof Thurn je nagnal vašega gospodarja Lanthierija nad vas. Tako je mogel škof slednjič vendarle v vašo cerkev, kjer je zaslišal vašega župnika.»

«Gotovo, tako je bilo,» pritrdi kovač Jeronim in oči mu zableste. «Da bi tedaj slišali kako moško se je zagovarjal naš župnik. S trdim korakom je stopil pred škofa, ki ga vpraša: «Katero vero oznanuješ?» Gospod Gašpar se ponosno zravna in odvrne: «Evan-geljsko!» — «Pod katerimi podobami obhajaš ljudstvo?» zopet škof. In gospod Gašpar: «Pod podobami kruha in vina, kakor je to ustanovil in zaukazal naš Gospod Jezus Kristus!» — «Ti si v zmoti!» zagrmi škof, «očitno je, da si krivoverec, luteranec!» Kmalu nato smo čuli, da je naš župnik odstavljen od župnije in da mora zapustiti deželo. Težko, težko nam je bilo slovo od njega... Šel je in ni se vrnil več med nas.»

«Tako niste bili prav nič na dobičku!» reče Jurkovič. «Saj ste morali potem prihajati k nam v Vi-

pavo k pridigam našega predikanta, ker vam je škof vsilil novega župnika, tistega Medveda.»

«Da Valentina Medveda so nam poslali, da nas spokori,» se namuzne kovač. «Ali nihče ga ni potipal, kakšen je ta medved pod kožuhom. Počasi, počasi pa je slekel kožuh in prilezel je iz njega naš človek, boječ sicer ali naš. Zadnje čase nas obhaja pod obema podobama, bere nam včasih naše svete knjige in v cerkvi pojemo naše pesmi.»

«Da bi te, kdo bi si mislil!» se zasmеjejo tržani.

«To pride od tega,» povzame zopet kovač, «ker dobrega semena ne zatro ne ptice izpod neba, ne trnje ob poti. Vse preganjanje in pritiskanje ni pomagalo nič in tudi nič ne bo pomagalo, kakor je bilo to za časa prvih kristjanov. Kdor je mož se ne gane, vizitacija gor, vizitacija dol.»

«Ne govoriš napačno,» pritrdi tržan Pregel. «Saj če premislim, kako je bilo pri nas, me malodušje prav nič ne navdaja. Jaz sem bil takrat še fantina, ali moj oče mi je natanko pravil, kako se je vse to začelo, kako je začel oznanjati v našem trgu pravo evangelijsko vero predikant Tomaž Ostrman, ki je v šestdesetih letih prišel iz Gorice. On je začel ljudi obhajati pod obema podobama, on je vpeljal Trubarjeve mile pesmi v našo cerkev. Takrat je nadvojvoda Karol ukazal Lanthieriju, naj prime Ostrmana in naj ga zvezanega pošlje pred goriškega deželnega glavarja, da ga bo sodil. Pa je Lanthieri tako previdno prijemal Ostrmana, da ga ni bilo več, ko so prišli beriči ponj. Ušel jim je. Vipavčani pa trdni. Shajali smo se, kar nas je bilo evangelijske vere; pa brali nedeljske pridige, ki jih je napisal in natisniti dal prav naš rojak, Vipavčan Boštjan Krelj. Tedaj nam pošljejo tistega meniha Štefana z Raba za vikarja. Ta je bil zvit mož! Ves je bil na naši strani, obhajal nas je kakor Ostrman in zopet smo peli lepe Trubarjeve pesmi pri božji službi. Gospodi pa se je delal, kakor da bi bil ves papežki.»

«Dokler ga niso zopet izvohali in je nadvojvoda Karol pritisnil!» dostavi Jurkovič.

«Nič mu ni koristilo,» nadaljuje Pregel, «vikarja Štefana je ogljeski patrijarh res pozval pred svoje sodišče v Vidmu. Šel je in bil spoznan za krivoverca. Obsodili so ga v ječo. Ali ptiček se jim je znal lepo izmuzniti in naslednje leto je bil zopet v Vipavi. Danes ga seveda ni več. Danes ukazuje v naši cerkvi ta Forstner, ki nas misli zdrobiti v prah. Možic se pa hudo moti! Na naši strani imamo sodnika Vincenca Amigona, pa tudi naša gospodarja, brata Lanthierija, držita na tihem z nami.»

«Res je,» pritrди Jurkovič, «posebno grof Lovrenc je ves naš. Sam Trubar ga je imenoval Nikodema. In res, kakor Nikodem je vedno tiho na delu in najhujše udarce je vedno odvrnil od nas. Prava sreča, Jeronim, da je tudi rifenberški gospodar.»

«Kaj bo to,» zamahne kovač Jeronim z roko, «gospoda je vedno gospoda. Če te ne guli, te pa žuli. Res je, da je Lanthieri na naši strani, res pa je tudi, da se ne mara spreti z deželnim knezom. Ali se ne spomnite, kako je bilo leta sedemdeset drugega. Ti Pregel boš najbolje vedel, saj je zadelo tudi tebe.»

72 «Kaj bi ne,» de veselo Pregel. «Takrat je prišel neki predikant iz Senožeč k nam in nas je vse obhajal pod obema podobama v naši farni cerkvi svetega Marka. To je dvignilo toliko prahu, da je privihral kar sam ljubljanski škof Janez Tavčar v Vipavo. Najprej je seveda zaslišal našega vikarja Štefana, ki mu ni bil nič na dobrem glasu že od prej. Nato je zaslišal tržane, kar vse po vrsti, ker vsi smo mu bili sumljivi krivoverstva, kakor je on dejal. Poklical nas je vse, ali le dvanajst jih je prišlo predenj. Te je trdo prijel. Kar se drugih tiče, je naložil našemu vikarju, naj poskrbi, da se spreobrnejo, če bi pa tega ne hoteli, naj mu jih takoj naznani. Potem je še pisal nadvojvodi Karolu, da naj izžene vse lutrovske hudiče iz Vipave. Napisal nas je kar celo vrsto, posebno pa je vzel na piko Distlna, tistega, ki je bil v službi deželnih stanov, pa Cividatarja, Janeza in Andreja Amigona, Seprehta pa mene. Distl je moral na vojvodov ukaz v ječo, da se pokori, nas pa so izročili Lanthieriju, da nas ostro prime.»

«Vendar ne pozablaj,» ga prekine Magajna, «da so Lanthierija samega osumili, in kò so mu dali tisto povelje, so mu zagrozili s kaznijo tisoč cekinov, ako ukaza ne izvrši.»

«Res je,» nadaljuje Pregel, «tej grožnji se je grof tudi vdal. Prav na 21. sušca osemdesetčetrttega leta nas je poklical v Gorico, vse nas vipavske «krivo-verce». Tam nam je prebral vojvodov ukaz, kjer je bilo tako pisano, da se moramo odpovedati evangelijski veri ali pa zapustiti rodno grudo. Dva tedna časa nam je dal v premislek.»

«Lanthieri je pač ravnal, kakor mu je bilo ukazano,» dé Jurkovič.

«Nič mu ne zamerim,» konča Pregel svojo povest, «saj nas potem ni nihče podil iz dežele, ker je vsa zadeva zaspala.»

«Ali marsikdo je vendarle omahnil in odpadel in marsikdo ni več pristopil, ki bi sicer bil,» zagodrnja kovač Jeronim. «Ne, ne, na gospodo se nikdar ne zanašajte, gospoda je vihrava in preveč se boji za svoj žep.»

«Jeronim,» reče Jurkovič, «meni se vidi, da se takrat vendarle motiš. Prav naša gospoda je mnogo žrtvovala, da so se mogle natisniti v slovenskem jeziku vse svete knjige, in prav ona nas je obvarovala, da nismo morali iz dežele, dasi se nismo odpovedali svojemu prepričanju. Saj dobro veste, da smo se po tistem 21. dnevu sušca obrnili s prošnjo na deželne stanove, ki so vse zavlekli. Medtem pa je umrl nadvojvoda Karol. Mi smo pa še tu, čvrsti in zdravi in še bolj evangelijski kot prej.»

«Na to se pijel!» reče Magajna in dvigne bokal.

«Kaj menite,» vpraša mladi tržan, «ali bo pod novim nadvojvodo, tem Ferdinandom kaj bolje?»

Kdo ve povedati? Kdo ga pozna?» se oglasi zopet Pregel. «Ali kakor gre glas po deželi, je nadvojvoda Ferdinand naš najhujši sovražnik. Baje se je zaklel, da ne bo miroval, dokler v svojih deželah ne bo iztrebil vseh, ki so evangelijske vere.»

«Bomo videli,» de kovač Jeronim in udari s pestjo po mizi, «bomo videli! Le trdno se držite, pa

pojde tudi ta nevihta brez škode mimo nas. Vedno zмага tisti, ki najdalje kljubuje. Tudi ljubljanski škof nas je pestil pri svoji vizitaciji. Posebno radoveden je bil, če jemo o petkih meseno. Prav meseno boš jedel, seveda, ko imaš komaj kos ajdovega kruha. Gospoda pa vse po svoje sodi. Zato sem jaz na to vprašanje lepo odgovoril: «Ne, gospod, o petkih jem pečene ribe in kuhane rake!»

«Ha, ha, ha!»

«Čakajte! Pa je bil pri izpraševanju tudi grof Lanthieri navzočen. «Kaj,» je dejal, «ribe in rake? Od kdaj pa imaš dovoljenje loviti jih?» — «Gospod grof,» sem odvrnil, «Bog je živad ustvaril za vse ljudi, in sveti evangelij nam dovoljuje jo svobodno loviti.» — «Ne,» je dejal grof in se muzal, «take evangeljske svobode jaz ne pripoznavam.» — «Gospod grof,» sem dejal nato, «kako pa naj naredim, da se bom o petkih dostojno postil?» — Grof se je smejal, mene pa so deli v seznam sumljivih. Krog petdeset gospodarjev nas je bilo tedaj v tem seznamu. Ali vsi smo ostali trdni in le en sam se je vdal. Drugim pa so naložili po sto goldinarjev globe. Posebno smo prišli v zamero bratje Pečenko, Štefan Hmelak, Sebald Hrovat, tvoj sorodnik Peter Pregel, Avguštinca Pečenko in drugi, zato ker smo hodili k vam v Vipavo poslušat božjo besedo. Tudi oskrbnik rifenberskega gradu je bil osumljen, pa je moral slednjič iti.»

«Zdaj imate drugega.»

«Da, gospoda Jamarskega.»

«Kaj pa ta?»

«I kaj naj rečem! Mož skrbi predvsem, da je vsak dan dobro sit in napojen, na drugo se požvižga. Ne vem, kje ga je grof Lanthieri našel. Pravijo, da se je v svoji mladosti tolkel s Turki. Zdaj je tako trebusen, da nas gotovo ne bo motil,» razlaga kovač.

«Ne on ne kdo drugi,» reče odločno Jurkovič, «Bog tako hoče in mi ne omahnemo niti za las.»

«Ne in ne!» vzklikne Jeronim, «kakor sem že siv in star, zase sem gotov. Ves svet se bo preosuknil, kovač Jeronim ostane do svoje smrti isti!»

Tako so ugibali moške tržani v vipavski krčmi, in cenjeni bravec je gotovo spoznal, da smo naleteli na kaj odločne pristase nove ali lutrovske vere, ki se je tedaj silno razširila po naših krajih ter poglala globoke korenine tako med plemstvom in meščanstvom, kakor tudi med kmetiškim ljudstvom in celo med duhovščino.

Medtem je bilo solnce zašlo in mrak se je naredil, oni kratki jesenski mrak, ki ga spremlja tenka meglica in mu kaj urno sledi temna noč.

Tedaj se začuje v vzduhu neki čuden zategel javk. Od nanoške strani so prihajali proseči, roteči, ihteči glasovi, bliže, vedno bliže, vmes kdaj pa kdaj presunljiv krik. Začuden so se spogledovali tržani in tržanke, ki so prihiteli na pragove in na okna. Od daleč se je videl ob nanoških razrastkih odsev negotove, premikajoče se svetlobe, ki se je bolj in bolj bližala. In bližalo se je tudi ono zagonetno hrumenje.

«Božji potniki, romarji?» so se povpraševali ljudje.

«Ne, to niso romarji,» se oglasi kovač Jeronim, ki je stopil z drugimi radovednimi gosti iz krčme.

«Kaj pa?»

«Boste že videli! Jaz sem jih srečal pred mesecem tam gori v Kanalu ob Soči, ko sem šel tja po opravkih. To je pravo hudičevo seme. Le poslušajte!» odvrne kovač.

In res, bližajoči hrup ni bil nič podoben ubrani molitvi ali skupnemu petju božjih popotnikov. Bilo je nekaj groznega v tem hrupu. Čuli so se udarci, besni klici, divje, breumno hropenje. Tako, da se trška otročad, ki je že od nekdaj rada bila povsod prisotna, takrat ni upala niti na cesto, temveč je plašno gledala izza materinega krila, zatočišča vseh malih grešnikov in bojzljivcev.

Na ovinku se prikaže črna truma, ki jo je obsvetljevala luč gorečih sveč, tresk in plamenic, in že stopa preko vipavskega mosta. Stražnik ob njem ne ve, kaj bi počel, ali bi jim branil prehod, ali kaj. Ker pa tolpa ni bila oborožena, se je naslonil na svojo dolgo sulico ter topo gledal v stoglavo, rjovečo in

rotečo se množico. Bili so moški in ženske vsake starosti, a očitno borgega stanu, ki so se v razdrapanih oblačilih, z razgaljenimi prsmi in hrbti, potni in krvavi, pokriti s prahom valili naprej, pehajoči in prerivajoči se med sabo, skakajoči in plesoči, ter se med divjim tuljenjem bičali z jermenjem po golih hrbtih. In vsi ti bičani, izmučeni, nemirni udje so metali pošastne sence po hišah, mimo katerih je hitel ta divji lov, obsevan od rdečkaste svečave. Zaman bi iskal človeškega izraza na teh licih; noro so strmele osteklenele oči tja v daljavo, pene so pokrivalo krčevito se gibajoče ustnice.

Zdaj so tržani spoznali, kakovi so ti ljudje, in od ust do ust je šel glas:

«Skakači, zamaknjenci, štiftarji!»

Bili so razni izrazi za isti žalostni pojav v onih časih.

Pred trumo je korakal dolg, suhljat mladenič, ki se je vedel posebno čudno. Krilil je z rokama po zraku in venomer je nekaj govoril, kar pa je tonilo v splošnem hrupu. Videti je bilo, da zavzema ta mladenič v svoji družbi odlično mesto. In res. Ko se privali znojna in odurna drhal pred staro farno cerkvico, se ustavi z divjim krikom, ki mu je sledila grobna tišina. Tedaj se oglasi dolgi mladenič in začne kričati:

«Ljudje božji, krivi preroki vstajajo in konec sveta se bliža. Le Marija bo rešila svet pogube, ako ji postavite cerkev, ki jo moja ušesa čujejo rasti na Šmarskem Školju. Oj, ljudje božji, nabirajte za cerkev, ki bo rešila svet! Delajte pokoro, mučite se, mučite se!»

Jedva je izgovoril, že so se krog njega stoječi pajdaši jeli «mučiti» na prav nepričakovan način. Pri tej priči so se vrgli na tla, kakor da bi bili božjastni, tresli so se in zvijali, z rokami in z jermeni so se bili po golotah svojega telesa, valjali so se krog cerkve po hrbtu in po trebuhu, medtem ko so neumljivi kriki prihajali iz njihovih ust.

Pol s strahom pol s studom so jih opazovali tržani. Bili so sami njim neznani ljudje. Le enega je ta in oni spoznal.

«Kaj ni to rífenberški vaški pastir, tisti dolgi Janez?»

«Seveda je, jaz lenobo prav dobro poznam,» de kovač Jeronim, ki je gledal z mrkim očesom na ves ta odvratni prizor, ter dostavi: «Ali ni nikogar tu, da bi razpodil to besno drhal na vse vetrove?»

Ni pa še prav izgovoril, ko se začuje rezko po-velje: «Prostor!»

In visok, koščen, že osivel, ali še vedno čvrst in prožen mož se prerine skozi gledalce. Sledili so mu trije, štirje oboroženi hlapci. To je bil vipavski sodnik Vincenc Amigon, zato mu je občinstvo naredilo tudi takoj prostor. Z odločnimi koraki stopi sodnik do valeče se in kruleče gneče, pokaže s prstom nanjo in kratko reče: «Po njih!»

Tedaj snamejo hlapci sulice z ram, jih zavihtijo in krepki udarci padajo brez usmiljenja kar po dolgem po skakačih in mučenikih. Z druge strani pride sodniku tudi odločilna pomoč. Nekaj tržanov je bilo zgrabilo za polna vedra, in ploha mrzle vode se je usula na polgola, blatna telesa.

Zversko rjojenje se dvigne, vendar je ta odločnost pomagala. Besneča truma se je razpršila na vse strani in komaj daleč za Vipavo, na cesti proti Ajdovščini se je zopet združila, da nadaljuje svojo noro pot do prihodnje cerkve.

Tržani so se oddahnili. Blagodejen mir je sledil divjemu hrušču. Prebivalci so se vrnili v svoje hiše. Kmalu so tudi pogasile luči in nočna tišina je zavladala po trgu. Samo leni valčki zelene Vipave so rahlo žuboreli po peščeni strugi. Na mostu je slonel stražnik in konica njegove dolge sulice se je lesketala v bledem svitu prijaznega meseca.

Tedaj se je kovač Jeronim poslovil od svojih znancev in somišljenikov in se napotil domov proti rífenberški strani.

II.

MLADI SRCI.

Divoten si, vipavski trg. Neumljiva milina objame srce, kadar te človek zagleda iz daljave, s sosednje višine, kako se razprostiraš liki bel trak med sočnim zelenjem svojih bujnih nasadov pod stožčastim gričem, na katerem sanjajo mogočne ruševine zvestega tvojega varuha, starega gradu.

Divoten si, vipavski trg, kadar se koplješ v toplih žarkih svojega prešernega solnca in se brez števila pestrih barv preliva krog tebe. Oj, srce te ne more zabiti, kraj poln nežne milobe! Zadovoljno počiva oko na tvoji krasoti in v razigrani duši vstaja vprašanje: «Ni li ljubezen zgradila ta kraj? Ni li Bog sam pokazal s svojim prstom nanj rekoč: Tu ljubi!»

Da, diven si, vipavski trg, in srce te ne more pozabiti, ne tebe ne tvojih čarobnih toplih noči, ko te uspava tajnostno žuborenje tvoje Vipave.

Oj da, lepe so vipavske noči, a kdo naj jih čuti globlje nego mladenič, ki koprneče vzdihuje po vladarici svojega srca, kdo bolj iskreno nego bela devica, ki zasluti v svojih grudih prvi dih zmagoslavne ljubezni!

Trudni počivajo tržani. Ni glasu, le rahel nočni veterc šumlja med listjem v grajskem vrtu. Tedaj se oglasi pod oknom sodnikove hiše pritajen klic:

«Dora! Dora!»

Na mladeničev proseči poziv se tiho odpro vertnice malega okna v pritličju in v njem se pokaže dekliški obraz.

«Ali si ti, Jurij?» zašepečejo nežne ustnice.

«Jaz, da, srce moje! Kdo pa naj bi bil če ne tvoj Jurče, ki noč in dan misli nate, ki ne more zaspati,

ne da bi pogledal v tvoje solnčno jasne, v tvoje zlate oči!»

«Oj ti Jurče, ti!» se nasmehne deklica, «vedno si isti, odkar si se vrnil iz črnih šol in sva se vnovič videla.»

«In bom tudi vedno isti, ker je moja Dora lepa, tako lepa, vsa lepa, da mi je ni moči pozabiti. Ah, ljubim te s slehernno mislijo, s slehernno mišico. Ljubim te nad vse, Dora, moja Dora!»

In svoji drhteči roki dvigne proti njeni lepi glavici in prsti se mu zagrebejo v njene mehke, rjave kodre. K sebi privije to glavico, pritisne svoja usta na njene drobne ustnice in dolg poljub jih združi.

«Dora, duša moje duše,» šepeče mladenič, «jeli da me imaš rada?»

«Rada, oj rada, Jurče, dasi bi ne smela. Ah, Jurče, midva bi se ne smela rada imeti, da, najbolje bi bilo, da bi se sploh nikoli ne bila videla.»

«Zakaj govoriš tako? Dora!» de žalostno mladenič.

«Sam dobro veš,» odvrne deklica resno. «Le pomisli, kako sovražno se gledata moj oče in tvoj oče. Pomisli, da je moj oče vodja vipavskih evangelijskih vernikov, tvoj pa je njihov najhujši nasprotnik. Pomisli, Jurče, da si vnet katoličan, a jaz kakor moj oče evangelijske vere.»

«Ali ti vse to brani ljubiti me?»

«Ne, Jurče, tega nisem trdila in ne morem trditi, ker se srcu ne more ukazati.»

«In tako je z mano, Dora. Prvi hip, ko sem te videl po svoji vrnitvi, tako vitko in drobno, ko sem se zazrl v tvoje lepe oči, sem te moral ljubiti. Ves svet se je pogreznil krog mene, videl sem le tebe.»

«In vendar mi pravi nekaj tu v srcu, da bi bilo bolje, če bi si bila utajila najino ljubezen, če bi jo bila premagala.

«Oj, Dora, ti ne govoriš s prepričanjem! Utajiti, premagati — kdo more to? To čuvstvo je vajeno le zmagovati, nikoli ne pokoriti se. Kdo naj uduši ljubezen?»

«Ali Jurče, ne misliš nikoli na prihodnost?»

«Kako ne bi mislil, Dora moja? Oj, često sem premišljeval. In tedaj sem spoznal, da so vse zapreke ničeve, da morajo izginiti same ob sebi, in Dora postane moja, res moja!» In zopet ji objame lepo glavico ter pritisne lice ob lice, da so ga prijetno zaščetali njeni mehki kodrčki. in nežno ji reče:

«In ti, ne želiš isto?»

«Oj, Jurče, gotovo si ne želim drugega, bojim se pa...»

«Ničesar se ne boj, trdno ljubi, čas bo vse izravnal.»

«Ali to sovraštvo med mojim in tvojim očetom!»

«Prenehalo bo s časom, Dora, ko se poležejo razburkane strasti. In če bi tudi ne, mene to sovraštvo gotovo ne bo oviralo, da bi ti ne podal roke za vse življenje.»

«Ah, Jurče, še potem se mi zdi zveza med nama skoro nemogoča. Ali bi se ti radi mene odpovedal svoji veri?»

Mladeniču se neobičajno zresni že itak resni obraz.

«Dora,» reče, «ne vprašuj, ne zahtevaj, da mož zataji svoje prepričanje. Jaz sem prepričan v dno svoje duše, da je katoliška vera edino prava. Lahko miseln deček sem zapustil dom in šel v širni svet, da se izučim. Bog mi je dal odprto glavo, opazoval sem in premišljeval. Prišli so dvomi in hude skušnje, in šel sem skozi njihovo trdo šolo. Hrepenel sem po resnici in spoznal sem jo. Vrnil sem se s trdnim prepričanjem. Danes čutim v vsem svojem bistvu, da sem sin katoliške cerkve, da me izven nje čaka le pogubljenje.»

«Potem sem jaz zate krivoverka!»

«Ne govori tako, Dora. Jaz nočem o nobenem soditi, prav zato, da sam ne bom sojen. Ti si bila od svoje prve mladosti tako vzgojena. V tebi se še nikoli ni porajal dvom. Pač nisi še odgovorna zato, kar veruješ. Ali nekoč, in v to trdno upam in za to iskreno molim, nekoč...»

«Ne govori Jurče, da me ne žališ. Vera mojega očeta mi je sveta, posebno ker je moj oče zanjo tr-

pel in ker bo bržkone še huje trpel. In, Jurče, ali ni to tako krasno, da se nam oznanja Zveličarjev nauk v domači besedi, da beremo njegove svete izreke v domači govorici?»

Čisto navdušenje je oblilo dekličino lice s prav posebnim čarom, ki se mu mladenič tudi ni mogel ustavljati.

«Dora,» ji odvrne mehko, «rad pritrjujem temu, kar govoriš o Zveličarju in o domači govorici. V tem so nas novoverci, so nas Trubar in njegovi učenci prekosili, zato so imeli tudi tako velik uspeh. Ali tu gre v glavnem za resnico! Pustiva, Dora, pustiva ta vprašanja! O tem bodo odločali drugi, ne jaz ne ti! Dora, edina moja, jaz trdno verjamem, da se bo nekoč vse obrnilo na bolje, da bo zavladal kaj kmalu zaželeni mir med nami, ah da! — in če se mora zgoditi čudež, moja boš, saj vendar ni mogoče drugače, ko te vendar tako ljubim, da brez tebe ne morem živeti!»

In nov objem in nov poljub sta potrdila mladeničevo vročo prisego. In njiju trpeči duši je zajela mehka sladkost in zatopili sta se v omamno pozabljenje.

Težek, umerjen korak bližajočega se nočnega čuvaja ju je predramil.

Mladenič izpusti deklico in ji z otožnim pogledom ponudi desnico. Deklica stegne svojo belo, okroglo zalito ročico z okna in molče sta si stisnila desnici in se ločila s težkim vzdihom, vse drugače kakor običajno zaljubljeni.

Okno se je neslišno zaprlo; mladenič se zaviije v plašč in krene proti domu. Jedva napravi nekaj korakov, že ga ustavi stražnik: «Kdo hodi?»

«Jaz sem, jaž, Miha! Nikar ne razgrajaj!» je bil odgovor.

«A, ti si, ti, Uletov Jurče! Kaj pa kolovratiš še ob tej uri po trgu? Anti nisi na mostu sedel pa vipavske žabe peti učil?»

«Nikar, Miha; le nekoliko sem se zamudil.»

«Ej ti ptiček, ti! Samo da mi ne prihajaš od kakšnega tajnega sestanka teh preklemanih lutrovcev.»

«Če bi tudi dejal, da je tako, bi mi ne verjel,» reče Jurče.

«Kaj, ne verjel?» se navidezno raztogoti nočni čuvaj. «Dandanes so peklenska vrata odprta in vse je mogoče. Niti samemu sebi človek ne sme zaupati. Taka je! Sicer pa, Jurče, nič ne bodi hud name! Saj te poznam; ti si naš! Bog daj dosti takih! Lahko noč in brez zamere.»

«Lahko noč, Miha!»

Mladenič pospeši korak. Kmalu stoji pred vrati čedne hiše. Skuša jih odpreti, ali vrata so bila zapahnjena od znotraj, dasi je dobro vedel, da jih je pustil le priprta. To mu ni bilo všeč. Trka torej in kmalu začuje počasne korake. Zapah se odmakne, vratnica se škripaje zasuče in Jurij je stal pred svojim očetom, ki je držal lojeno svečo v roki. Tega ni pričakoval, vendar prijazno pozdravi:

«Dober večer, oče!»

«Zdaj je noč in ne večer,» zagodrnja mož in dostavi: «Pridi z mano v izbo!»

Mladenič stopa za očetom, ki odpre stranske duri in vstopi v nizko izbo, kjer so domači bivali navadno po dnevi.

Mož postavi železni svečnik na široko lipovo mizo v kotu in pomigne sinu:

«Sedi!»

Komaj sede mladenič na preprost lesen stol, že ga začne meriti oče z nekakim posmehljivim pogledom in reče:

«Odkod prihajaš?»

Mladenič molči, očitvidno je v zadregi, lagati noče, resnice povedati ne mara.

«Molčiš,» de oče in v čudnem svitu zaleskečejo njegove zelenkasto sive oči. «Prav, ti bom pa jaz povedal. Ti si bil pri Amigonovi Dori, pri sodnikovi — dokler bo namreč njen oče še sodnik in se mu ne spodrsne. Voda mu teče itak že v grlo. Zato se mi ne vidi nič čudno, da te lutrski glavar lovi s svojo hčerjo.»

«Kdo me lovi? Nihče me ne lovi!» odvrne mladenič odločno.

«Le počasi, goliček!» se nasmehne mož in njegov kljukasti nos se mu še bolj sključi. «Slednjič imam tudi jaz nekaj pravice, da vem, kje se ženiš. Torej, da boš vedel za moje mnenje: Amigonova Dora nikoli ne bo moja snaha, vsaj dokler bom jaz živ. To ti rečem, če misliš z dekletom resno. Seveda, če se misliš z njo le šaliti na fantovski način, potem...»

«Oče!» ga prekine mladenič z rezkim glasom in globoka rdečica mu zalije lepo, le nekoliko prebledo lice in njegove oči zažare v odkritem ogorčenju.

«Oj, prav nič se ne razburjaj, ljubček moj! Za moje mnenje veš. Po njem se ravnaj! Saj nič ne rečem. Poluterani se še ti in pojdi po svetu s culo pod pazduho, s trebuhom za kruhom, kakor pojde Amigon in še kdo drugi, ki se zdaj šopiri po Vipavi. Izučil si se dovolj po svetu in po šolah, nemara boš dober še za lutrskega predikanta.»

Mladenič ne odgovori ničesar na očetove zafrkljive besede, nekoliko pomolči, potem de z mehkim glasom:

«Čujte oče, zakaj gojite tako sovraštvo do sodnika Amigona? Jeli to krščansko?»

«Čemu ga sovražim? Ha, ha, me on ljubi? Nu torej! Kamen za kamen. Sicer pa je to moja zadeva, zakaj in od kdaj ga sovražim. Tebe to prav za prav nič ne briga. Ali da boš prilično vedel, kakšen poštenjakovič je sodnik Amigon, vedi, da ga nisem imel boljšega prijatelja od njega, ko sem se kakor mlad obrtnik priselil v vipavski trg. Vse sem mu zaupal, tudi to, da se želim poročiti z lepo in bogato deklico. Pa je Amigon toliko časa za njo lazil, da me je izpodrinil in mi odnesel doto in nevesto.»

«Dorino mater?» vzklikne mladenič.

«Ne,» odvrne mož s posmehom. «Dora je Amigonova hči iz drugega zakona. Prva žena mu je umrla leto po poroki. Ali vse moje načrte je za dolgo časa podrl ta hinavec. Od tedaj ga ne maram. Če je krenil on na levo, sem šel jaz na desno; kjerkoli sva se srečala, sva si stala sovražno nasproti. In če bi bil on ostal katoličan, bi bil danes jaz poglavar vipavskih

novovercev ali lutrovcev. Na srečo je njemu zmešalo glavo. Zdaj bo čutil. Če ga je tudi branil in podpiral grof Lanthieri in je zato tudi postal sodnik v vipavskem trgu, mu bo kmalu odklenkalo in grofu tudi. Drugi veter je zapihal z našim novim deželnim knezom Ferdinandom. Njegovi ukazi so jasni in strogi in da se bodo izvršili tudi tu v Vipavi, za to bo poskrbel med drugimi tudi tvoj oče. Ta veter bo odnesel Amigona in sodnik ne postane nihče drugi nego — Peter Ule!»

«Vi, oče!» de sin presenečen.

«Jaz, da! Dolgega, tihega in trdega dela je bilo treba in mnogo samozatajevanja, ali danes zori moja pšenica in nihče mi ne bo izbil srpa iz pesti. Zdaj veš, pri čem si. Lahko tudi svariš Amigona, ali prekasno bo nemara. Kakor dobrega katoličana in edinega mojega sina, za katerega sem skrbel vse svoje življenje, te mora to le veseliti. Zdaj veš tudi, kaj ti je misliti o Dori.»

Mož je umolknil in nemo zrl v sina. Videlo se je, da pričakuje odgovor.

Počasi zravnal sin svojo sloko postavo in trdno pogleda očetu v oči pa reče:

«Čče, če radi mene preganjate sodnika Amigona, se vam za to nekrščansko delo prav nič ne zahvalim. Dore pa ne pustim!»

In z odločnimi koraki zapusti izbo.

III.

GOSPODA JAMARSKEGA PRVI POHOD PROTI KRIVOVERCEM.

Bilo je nekaj dni pozneje, ko se prebudi ob prvih solnčnih žarkih, ki so zvedavo posijali skozi okna rufenberskega gradu, njegov oskrbnik, plemeniti gospod Heribert Jamarski. Najprej skloni svoje širokopleče, že precej zabuhlo telo na visoki in obsežni postelji, nato si pomenca oči in zazdeha. Očividno je še v dvomu, ali naj vstane, ali pa naj položi skrbi polno glavo na drugo uho. Vendar je zmagal gospoda Jamarskega boljši duh. Odločno stegne svoji debeli roki nad svojo glavo v zrak, potem ju upre v slamnico, se zravna in zavpije:

«Luka, Luka! Oha, Luka! Kod se neki potika ta klada nemarna? Luka, ti koštrun smrdljivi, Luka!»

Šele tedaj se prikaže divje obrasla glava v durih.

«Kaj želite, milostljivi gospod?»

«Mozoljec ti želim prav na koncu nosa, ti nesnağa!» se togoti gospod. «Ali me nisi čul?»

«Da, gospod!» odvrne Luka mirnodušno.

«Zakaj pa nisi prišel takoj?»

«Nisem utegnil, gospod!»

«Si ga že lukal na vse zgodaj!»

«Ne, gospod.»

«Da, gospod, ne gospod,» zarentači Jamarski. «Gospod je umrl na križu...»

«Da bi nas rešil vseh grehov, amen, gospod.»

Oskrbniku je spričo te ravnodušnosti zastala sapa. Debelo je pogledal svojega hlapca, a slednjič je zaropotal: «Ti smrdokavra, ti! Čakaj, jaz te bom že naučil spoštovati deželskogospeske pravice! Ali so moji škornji osnaženi?»

«Ne, gospod!»

«Zakaj pa niso moji škornji osnaženi?» se zadere Jamarski.

«Zato, gospod, ker jih imate še na nogah.»

«Kako zopet to, da imam jaz svoje škornje še na nogah?»

«To pride od tega, ker se je včeraj po vsej dolini razvlekla megla in nazadnje se je prikradla še v grad in se je tu tako zgostila, da ste mi, plemeniti gospod, z vso silo branili, ko sem vam hotel sezuti škornje.»

«Le manj govori, pa mi jih sedaj sezuj in osnaži. Požuri se! S potjo reci Urški, naj mi prinese zajtrk, sir in gnjat in bokal vina. Gnjat pa naj na debelo нареže, ne tako tenko, kakor da bi me hotela pri egiptovskih loncih sestradati. Stoj! Ali je prišlo kaj pošte?»

«Da, gospod, včeraj zvečer je prišel sel od milostljivega gospoda grofa Lovrenca; pismo ima s seboj.»

«Včeraj? Pismo od grofa? Zakaj mi ga nisi izročil že včeraj?»

«Saj vam že ves čas pravim, da je bila včeraj huda megla pri nas. Oh, gospod, jaz se le vedno bojim, da bomo takšni tudi, če bi se zljubilo kdaj Turkom in bi prilomastili pred grad.»

«In ti misliš, da bi se Turki ne videli v megli? Ta je bosa! Samo siten mi ne postajaj! Torej pošlji mi Urško s kosilcem in pisarja s pismom.»

«Tako, gospod!»

Luka je izginil, naš plemeniti gospod pa je vstal. Jedva se nekoliko opravi, že vstopi Urška, brhko kmečko dekle iz dolinice, ki si je svojo prirojeno neokretnost v grajski službi že temeljito odluščila, in prinese na obširnem cinastem krožniku zaželjeno kosilce.

«Tjakaj postavi!» ji veli Jamarski ter jo dobrohotno ušcipne v polno lice.

«As, gospod, to boli!»

«Kaj bo bolelo! To dekletom le dobro de, če jih tak zastaven fant kakor sem jaz...»

«Pojdite no! Tak gospod, pa že v letih, bi lahko res bil malo bolj pameten.»

«Ti boš meni leta očitala in pamet, ko še do danes nisem utegnil misliti na ženitev!»

«Saj tudi ni treba! Na pokoro mislite rajši, na pokoro, ko vam že zadnji lasje izpadajo s temena.»

«Ej ti jezik zastrupljeni, ti! Jeli to deželski gosposki...»

«...dolžna pokorščina? Ne! Ali deželska gosposka tudi ne sme ščipati deklet v lica.»

«To pride vse od tega, ker ti nemara še vedno roji po glavi tista suha preklja, tisti dolgi Janez, tisti ubežni grajski pastir. Mejduš! če ga dobim v pesti...! Sicer pa bi si kot sobarica pri plemenitem gospodu vitezu Jamarskem res lahko kaj boljšeга izbrala. Glej, jaz bi ti svetoval takole...»

Žal, da nam zgodovina ne more sporočiti, kaj je ta hip nameraval gospod Jamarski svetovati brhki Urški, ker je prav tedaj vstopil grajski pisar v sobo. Med prsti je vrtel zapečaten pismo.

«Dobro jutro, plemeniti gospod!» pozdravi prišlec, ki ni bil nič napačen človek, srednjih let, bolj suhljat, rdečelas in kozavih lic.

«Je že prav,» odvrne gospod Jamarski, «kaj pa želite ob tej uri?»

«Poslali ste vendar pome! Neko pismo imam tu.»

«Saj reš, pismo!» se spomni oskrbnik. «Kar odpečatite, da čujemo, kaj zaukazuje naš svetli gospod grof. Medtem bom zajtrkoval.»

«Res mislite, gospod?» vpraša pisar resno.

«Kaj? Zajtrkovati? Seveda! Ne samo mislim, ampak tudi bom.»

«Gnjat?»

«Gnjat, da! Kaj pa je? Ali ni zrasla na prascu?»

«Je, ali danes je petek!»

«Pojdite no! Petek ali svetek, meni je pratika skozi žep padla; danes bom jedel gnjat.»

«Oj, pregrešni svet,» zavzdihne pisar in pobožno pogleda proti stropu, «pokoro bi delali, pokoro!»

«Vi ste danes že drugi, ki mi očita grehe in priporoča pokoro. Prišli ste še prav, ker tretjega oplazim po zobeh.»

«Gospod, kako naj se ovčice ne pogubljajo, če jim daje take zglede njihov...»

«...kozel. Je že prav!» dopolni oskrbnik. «Jaz nisem postavljen za pastirja in nobenemu odgovoren ne za ovce ne za krave.»

«Gospod, jaz sem vas hotel le svariti, ker bi vas lahko kdo osumil krive vere.»

«Kaj? Mene osumil?» vzroji vitez Jamarski. «Mene, ki sem se leta 1575. tolkel s samimi divjimi Turki pri Budačkem? Dragi moj, to je bil dan! Vsi so obležali pod turško krivo sabljo za sveto našo vero, Herbart Turjaški in vseh dvatisoč njegovih junakov. Menda sem bil jaz še edini, ki sem se rešil. Pa bo mene kdo za ta košček gnjati sumničil, vi ali kdo vam podoben, ki ga ni nič ne v hlačah ne v glavi? Mejduš, gospoda plemenitega Jamarskega ne bo nihče sumničil! To bi bilo že proti deželski gosposki...»

«...dolžnemu spoštovanju!» dopolni tenek glasek. Oskrbnik se obrne:

«Ti si tudi še tu, Urška? Ven pojdi, pravim, ker kar zdaj pride, ni za zvedave babel!»

Ko izgine Urška, sedeta moža k mizi. Vitez natoči dve kupici in ponudi pisarju prigrizka.

«Gnjati ne bom,» odvrne ta, «ker je postni dan, sira pa mi prihranite za pozneje.»

«Tudi prav; berite!» de oskrbnik s polnimi usti sira, ki se ga je bil najprej lotil.

Pisar razgrne pisanje in začne brati:

«Našemu grajskemu oskrbniku plemenitemu gospodu Heribertu Jamarskemu.

Premilostljivi deželni glavar, velerodni gospod grof Thurn nas opozarja, da se kriva lutrovska, tudi evangelijska vera imenovana, vnovič širi po naši pokrajini. Hkrati se je zanesla med naše ljudstvo še neka druga, od samega zlodja navdahnjena vražarija, po kateri menijo zaslepljeni ljudje, da si bodo z bičanjem in mučenjem lastnega telesa s skakanjem in zidanjem lastnih cerkva pridobili večno kraljestvo.

Ker smo podpisani radi raznih in velevažnih opravkov za sedaj nujno zadržani v Gorici, vas opozarjamo glede lutrovcev na vse one ukaze, ki jih je blagovolil izdati presvetli vladar in deželni knez Ferdinand proti njim in ki so še vsi v veljavi.

Nalagamo vam tedaj, da zasledujete s posebno paznim očesom življenje in početje vseh onih, ki so bili na naši rifenberški graščinski posesti kdaj osumljeni, da pripadajo krivovercem, ter da nam o tem čimprej poročate, namreč:

Ali se tisti ljudje izogibljejo katoliškega bogoslužja, kakor svetih maš itd.

Ali se shajajo na skrivnih krajih.

Ali kličejo v deželo in prikrivajo nekatoliške duhovnike, propovednike ali predikante ter poslušajo njihove propovedi.

Ali skrivajo in bero lutrovske knjige, kakor so: abecedniki, katekizmi, evangeliji, postile ali pridige, pesmarice in molitve, vse v slovenskem jeziku tiskane, največ v Tubingi na Nemškem ali pri Mandelcu v Ljubljani. Osobito je paziti na «Biblio, to je vse sveto Pismo, slovenski stolmačeno skozi Jurija Dalmatina.» Knjige je treba ljudem takoj odvzeti in sežgati.

Ali se obhajajo pod obema podobama t. j. s kruhom in vinom.

Ali uživajo ob petkih in drugih postnih dnevih mesnate jedi...»

Pisar je pomenljivo pohrkal, česar pa dobrodušni vitez očividno ni obrnil nase, ker mu je mirno dejal: «Odpijte malo! Ta dolga klobasarija mora usušiti najbolj junaško grlo. Tako; zdaj pa nadaljujte!»

In pisar je bral:

«Radi onih skakačev», «mučenikov», «zamanjencev», «štiftarjev in štiftaric», ali kakor se še imenujejo, velja pa oblastveno povelje, da je treba udariti s pasjim bičem po tej hinavski, svetohlinski, krivoverski golazni, kjerkoli bi naleteli nanjo.

Posebno pa vam nalagamo, da skušate prijeti nekega «štiftarja» in krivega preroka, ki mu pravijo «dolgi Janez» in ki je baje podložnik rifenberške

grasčine. Spravi naj se v ječo, dokler ga ne minejo muhe, in o tem naj se nam čimprej poroča.

Lovrenc Lanthieri,
grof vipavski in rifenberški.»

Naglo je pisar dokončal svoje branje, nato je vzkliknil v eni sapi:

«Gospod, ves sir ste mi pojedli!»

«Pa jejte gnjat, če ste lačni!»

«Bom, ali greh bodi vaš!»

«Te ga pa ne, da bi jaz za vas odgovarjal.»

«Saj bi tudi ne bogzna koliko, ker ste tudi gnjati malo pustili.»

«Ne gordnjajte vedno, rajši mi povejte jasno, kaj ste razumeli od onih dolgih litanij svetlega gospoda grofa.»

«Menim, da so vam naložili dvoje nalog: Paziti in nadzorovati luterance in preganjati skakalce.»

«Da bi jih hudič, vse luterance in skakalce!» se raztogoti vitez.

«Saj jih tudi bo!» reče pisar.

«Figo jih bo, to vam rečem. Hudič ni mož za to, drugače bi jih bil že kdaj pobral in jih ne bi zdaj po tolikih letih meni obesil na vrat, ki sem na stare dni potreben miru. Da, mir! Ha, ha! Pazi, lovi, primi, preganjaj, bičaj, smodi, zapri, križaj — mojduš, kaj sem jaz Dioklecijan?»

«Plemeniti gospod, čisto po nepotrebem se usajate,» de škodoželjno pisar in vstaja, «milostljivi gospod grof vam je natanko določil, kaj morate, pa konec.»

«Čakajte,» se domisli gospod Jamarski, «ali ni v pismu prav na koncu nekaj govora o našem pastirju Janezu?»

«Da, o dolgem Janezu; ta mora pod ključ!» pri-trdi pisar.

«To je še edino, kar me veseli pri tej zabavi. Tisto prekljo pa bi res rad zamehuril že zaradi tiste koze, naše Urške, ki je vsa zatelebana vanj. Čakaj, jaz mu eno zapiskam, da bo še vse drugače skakal, skakač nesramni, ki je ubežal od naše grajske črede.

Recite Luki, naj mi dobro oskrbi konja, ker greva takoj na lov na te divje Amonite. Jaz jih bom že naučil kozjih molitvic!»

«Gospod, zdi se mi, da vi svoje naloge ne umejete dobro!» pripomni pisar.

«Kaaaj?» se začudi oskrbnik tako na debelo, da pozabi zapreti usta.

«Seveda ne, ker vi, ki bi morali braniti pravo vero, hočete sedaj uvesti še eno novo vero povrh.»

«Kakšno neki?»

«Tisto, pri kateri jih boste učili — kozjih molitvic!»

«Ti šalobarda, ti! Pa saj pravijo, da se človek ne sme pričkat s farizejci in pisarji, kakor je pisano...»

«Pisano je pismarji in ne pisarji!» ugovarja pisar.

«Naj bo po tvojem, ki vse bolje veš. Ali to rečem, jaz bom svetu že pokazal, kaj se pravi dražiti sitega človeka. Mene bodo pamtili vsi ti krivoverci in še v poznih časih se bo našel kakšen tak norec, ki zabaljive pesmi zлага ali smrdljive povesti piše in bo čudeže o meni pravil, kako sem dvignil križarsko vojsko nad te spake lutrovske in skakalske, jaz plemeniti gospod Heribert Jamarski, edini ostanek iz bitke pri Budačkem.»

«Jaz pa mislim...» zine pisar.

«Ti kar molči, ker nisi plemenitega rodu, da bi se prepiral z mano. Misliti pa ne smeš prav čisto nič; za to nisi ne poklican ne plačan. Za vse vas v rifenberskem gradu mislim jaz, zame misli milostljivi gospod grof Lanthieri, zanj misli deželni glavar, za glavarja presvetli gospod deželni knez in vojvoda, ki ima to sposobnost od ljubega Boga. Ljubi Bog pa je sam od sebe. Vidiš torej, da si v tej vrsti čisto nepotreben. Torej izkazuj deželski gosposki dolžno pokorščino, pojdi v svoj kot, primi za gosje pero in napiši odgovor milostljivemu gospodu grofu takole, da bom že jaz vse ukrenil, da pojde tudi v Rifenberku ura prav in če bi na vsako utež moral obesiti po

enega krivoverca, lutrovca ali skakača, pisarja ali pismarja.»

Kakor je cenjeni bravec sprevidel, gospod Jamarski ni ločil skakalskih blaznežev od novovernikov, metal jih je vse v en koš, sploh jezen, da so rogovilili po deželi in mu motili dobro prebavo, ki je bila plemenitemu oskrbniku glavni pogoj prijetnega življenja.

Grofovo pismo ga je neobičajno razburilo. Še pri svojem drugem zajtrku je godrnjal: «Jasno je, da je mojemu rodu določena čudna usoda. Že prvi Jamarski, o katerem govorijo stare bukve, je preganjal pogane; vsaj bere se, da je nekemu obrskemu pso-glavcu črepinjo preklal. Potem so imeli moji dedje čudovito mnogo opravka z nevernimi Turki. Jaz sam sem se v mladih letih ruval ž njimi. Zdaj, ko je mir na mejah, pa ti poganjajo neverniki kar iz domačih tal, samo da bi jaz, ki sem zadnji svojega slavnega rodu, ne mogel v miru uživati gnjati in klobas. Primojruha! Luka! Luka! — Zopet ne sliši in vendar odmeva ves grad. Ta mora biti tudi tak pogan ali krivoverec, ta Luka. Luka!»

«Kaj želite, milostljivi gospod?» se slednjič prikaže vzorni sluga v durih.

«Ah, si že tukaj, ljubček moj! Pa tako hitro! Kaj želim? Človek vedno pozabi, kaj želi, ker te tako dolgo ni na spregled.»

«Torej lahko zopet grem, gospod!»

«Stoj, ti pravim!» zağrmi Jamarski, «zdaj vem, kaj sem hotel. Moj bojni meč pripravi in konja osedlaj...»

«Bojni meč! Kaj vam pa bo, gospod? Ali so Turki v deželi?»

«Ti pojdi in stori, kakor ti ukaže plemenita gospoda, in ne povprašuj po neumnem, ker po neumnem povpraševati je vnebovpijoč greh, ki ne bo odpuščen ne na tem ne na onem svetu.»

«Amen, gospod!»

Zopet ga pogleda oskrbnik po strani in reče:

«Čuj Luka, kakšne vere pa si? Nemara si krivoverec?»

«Čemu bi to radi vedeli, gospod?»

«Zato, da tebi prvemu z mečem razčesnem glavo, kakor mi je zaukazano od višje oblasti. Pri tebi bi namreč ta posel najrajši opravil. Torej meč in konja, potem pojdeva preganjat te krivoverske pse.»

«Tudi jaz?»

«To se razume, tudi ti. Kaj ne greš rad?»

«Oj pa še prav rad!» si mane Luka široke dlani, «saj vem, kje bova končala, gospod.»

Težko sopihajoč se je plemeniti gospod Jamarski s pomočjo svojega hlapca dvignil v sedlo. Strašen je bil videti z onim silovitim, že precej zarjavelim mečem ob boku, z obilnim trebuhom, ki mu je uhajal preko visokega sedla in z rdečkastim nosom, ki mu je blestel sredi mastnih lic. Zavihal si je dolge, že osivele brke, stisnil košate obrvi vkup, da bi mu bil pogled groznejši, kar se mu pa ni prav posrečilo, pomaknil kapo na levo uho ter spodbodel debelega konja pod sabo.

In počasi sta se gospod in njegov zvesti hlapec spustila z grada v dolino, pustivši za sabo objokano Urško, ki je bila zvedela od pisarja vse natanko, da gre takrat njenemu Janezu za nohte.

Ko prijezdita v dolino, ustavi gospod svojega konja in se obrne do Luke:

«Luka, kaj praviš, ali naj jo obrneva gor proti Branici, ali navzdol po tem žlebu, da naletiva najprej na krivoverce in pesjane?»

«Jaz mislim,» de Luka važno, «da jo bova bržkone mahnila navzdol proti dornberški strani. Tako prideva najprej do Jeronimove kovačnice, ki najbolj smrdi po lutrovcih, potem pa polagoma k dornberškemu gospodu.»

«Luka, saj nisi tako neumen, kakor gre splošen glas po deželi! Dornberški gospod ima kapljico, kapljico, rečem ti, taka raste le na dornberškem bregu!»

Nato sta molče pognala konja, ki sta složno peketa po slabi poti. Črez nekaj časa pokaže gospod z bičem na neko sajasto kočo ob potoku in reče:

«Tukaj bo nemara?»

«Da, tu prebiva kovač Jeronim. Pa evo ga ob vratih!»

Res je slonel ob podbojih naš znanec Jeronim v svoji delovni obleki, s črno čepico v roki, široko se režeč:

«Milostljivi gospod, ali se vam je zbosil plemeniti žrebec, ali pa je nemarna Lukova mrha podkev zgubila, da...»

«Jeronim, kar molči!» ga prekine Jamarski, «danes ne gre za podkve, danes se preganjajo krivoverci. Kar molči in ne govori mi vedno vmes! Tudi ti, Jeronim, si krivoverec!»

«To je zmota, gospod, kako bom krivoverec, ko sem bil vedno prave vere!» de kovač s prepričanim glasom.

«Kar molči, Jeronim, mi te imamo zaznamovane še iz leta 82ega. Takrat bi bil moral iti, če se dobro spomnim. Zakaj nisi šel?»

«Gospod, nihče me ni podil in od tedaj je minilo mnogo, mnogo let.»

«Ti preveč govoriš, Jeronim, ti govoriš, kadar nisi vprašan. Kako se obhajaš, kovač, to je važno?»

«Kakor po navadi! Gospod župnik Medved me obhajajo, oni bodo že vedeli, kako je prav. Jaz takih reči ne razumem.»

«Gospod župnik rifenberški te obhaja, dobro! Gospod župnik je pameten mož, ta že zna. Kaj meniš ti, Luka?»

«Kovač govori prav, gospod,» de Luka, ki ga je to izpraševanje silno dolgočasilo in se je vedno oziral proti dornberški strani.

«Nu, dobro,» nadaljuje oskrbnik, obrnjen proti kovaču. «Kaj pa, deželskim in graščinskim pravicam izkazuješ vedno dolžno pokorščino in spoštovanje?»

«Vedno, gospod!»

«To je prav, to je glavno! Kdor odrajuje desetino in z dolžno spoštljivostjo hodi na tlako, ta ne zaide na kriva pota. Aha, pota! Hodiš ti kaj na skrivne kraje, kjer se zbirajo lutrovci in bero iz pre-

povedanih bukev? Aha, bukve! Imaš kaj krivover-
skih bukev pod streho?»

«Ne, gospod!»

«Tebi naj verjame moja ranjka babica, kovač
nakazni!»

Zgodilo se je, česar bi nihče ne bil pričakoval
od udobnega gospoda Jamarskega, ki je najrajši ob-
sedel tam, kamor je sedel. Skobacal se je namreč
tako urno s svojega konja, da ga Luka ni mogel pre-
hiteti, dasi je takoj sledil njegovemu zgledu, in dasi
je bil kakor pristna kraška korenina bolj mršav v
telesu.

Hlapec priveže konja h kolu in stopi za gospo-
darjem v kovačevo izbo. Pokorno jima sledi kovač
in prišedši v izbo ponudi gospodu takoj težek, širok
stol, na katerega je ta posadil tudi svoje obilno telo.

Najprej pogleda Jamarski po izbnih stenah, ki
so bile obupno prazne. Niti v kotu za mizo ni bilo
običajnih svetniških podob.

«Slabo znamenje,» zažodrnja oskrbnik bolj zase,
potem ukaže Luki: «Odpri ona vratca in poglej, kaj
je notri!»

Hlapec odpre vratca, ki so zapirala stensko
omarico v kotu, in povleče nekaj denarja in razno
drobnjav na mizo, sploh nič sumljivega. O slovenskih
lutrovskih knjigah niti duha. Jamarski se ozira po
stropu. Tam je tičala za tramom še stara izsušena
šiba, ki jo je kovač Jeronim včasih vihtel nad svo-
jimi otroci. Ali otroci so bili že odrasli in so se raz-
kropili po svetu, izvzemši mladega fanta, ki se je pri
svojem očetu še učil njegovi obrti.

Torej nič sumljivega. Težko se dvigne oskrbnik
in stopi v sosednjo čumnato, kjer sta spala oče in sin
sama, odkar je bila umrla mati kovačica. Tu sta bili
dve podolgaсти nizki skrinji.

«Odkleni, Jeronim!» ukaže oskrbnik. Kovač od-
klene. Luka prebrska in premeče vsebino, nekaj pe-
rila in nekaj obleke, ali iskanih knjig ni bilo.

«Potipaj v slamnico, Luka,» reče nato gospod in
se obrne do kovača, «veš, to je zaradi reda. Nekoč

so se zbirali ljudje pri tebi in ti si jim bral. Torej Luka, v slamnicah...?»

...«Ni nič gospod!» odvrne hlapec.

Jamarski se vrne v izbo in zopet sede na stol. Nasloni komolec ob mizo in glavo v dlan. Očividno premišluje, kako to, da ni knjig in da kovaču ne more do živega. Zdaj se mu lice zjasni:

«Luka, poglej še v peč!»

Ali peč je bila prazna.

«Prav,» reče gospod, vstane in stopi v delavnico, «vidim, da si se spreobrnil, Jeronim. Tako je prav, le vedno izkazuj deželskim in graščinskim... Pri moji! Luka še v meh poglej, da ni skril tjakaj lutrskih bukev! Kovač je prekanjen hudič!»

Luka stiska meh in sega z roko vanj.

«Nič ni, gospod!»

«Pa pojdiva; kovač je poštenjak.»

«Vaš pokorni sluga!» se priklanja kovač, medtem ko oskrbnik zopet seda na konja. Dober opazovalec bi bil zapazil zafrkljiv posmešek na kovačevem licu. Ali gospod Jamarski se je presneto malo brigal za lica grajskih podložnikov, že je obrnil konja proti dornberški strani in zagodrnjal hlapcu:

«Luka, poženi mrho, da prideva za južino še do dornberškega gospoda. To umazano delo tam pri kovaču se mi kar gnusi.»

In konja sta zapeketala.

Dan nato, v soboto zvečer, pa se je zbrala mala družba rifenberških novovercev pri kovaču Jeronimu. Na mizi je gorela lojenka z negotovim plamenom, pred njo pa je ležala debela knjiga z velikimi, čednimi pismenkami in lepimi lesorezi — Dalmatinova «Biblia, to je vse sveto pismo,» z velikim trudom prvič prevedeno v slovenski jezik in s požrtvovalnostjo deželnih stanov tiskano v Vitenbergu na Nemškem leta 1584. In pred njo je sedel kovač Jeronim in bral jim je z mirnim, počasnim glasom preproste, a v srce segajoče besede večno lepe knjige.

Kje pa je bila ta knjiga, ki sta jo iskala tako temeljito oskrbnik Jamarski in njegov zvesti hlapec v kovačevi koči? Kovač jo je imel; skrita pa je bila baš

pod sedalom onega okornega stola, ki ga je bil kovač ponudil plemenitemu gospodu, in na katerem je ta pri hišni preiskavi tudi tako mogočno in široko sedel.

Pozno v noč je končal Jeronim svoje branje. Nato je zaprl knjigo in ljudje so odhajali. Predno pa so se razšli, so skupno zapeli «Kratko izlago Očenaša», kakor jo je bil spesnil in uglasbil Primož Trubar svoji «pravi cerkvi božji slovenskega jezika» v pobudo.

«Oče, Sin, Duh, nebeški Kralj,
Tvoje ime sveti se,
čez nas da boš sam kraljeval,
Tvoja volja zgodi se,
Kakor nebeški angeli,
tako vsi ljudje na zemlji
Tebi voljno da služé...»

Mehki, zategli glasovi so zatrepetali plaho ven v nočni vzduh. Slišal jih je tudi vitez Jamarski, ki se je v onem poznem času vračal od dolgega obiska pri dornberšem gospodu. In Luka, ki ga je spremljal, je dejal:

«Gospod, ali čujete? Tu smrdi očitno po krivovercih. Lutski licemerci pojo in sam hudič basira.»

Ali gospod je bil izgubil že vsako zanimanje za krivoverce in pogane. Edino, kar si je želel in kar je v tem hipu tudi nujno potreboval, je bila postelj. Zato zamrmra samo:

«Deželskim in grajskim pravicam dolžno pokorščino...», nakar prepusti svojo dušo svinčenemu spancu, telo pa svojemu konju.

IV.

ZVONOVİ POJO...

Ni lepšega blagoslova, nego je praznično zvonjenje, posebno o lepem solnčnem jutru. Kakor na nevidnih krilih priplavajo čarobno doneči, mamljivo vabeči zvoki do nas in njihov brneči trepet prehaja iz jasnega vzduha globoko v našo dušo, ki zavalovi, zadrhti v neznanem hrepenenju. Človek povesi trepalnice, povsem se udajajoč mehki ubranosti in zasanja v svojo minuloost. Divotne slike mu vstajajo pred duševnim očesom, prosojne kakor rahle meglene koprene. Slika sledi sliki, valovi z valovenjem svečanostnih glasov in duša se strne z njimi v eno.

Oj, praznično zvonjenje, ti si del, da, celo lepši del našega življenja, življenja naših dedov. Kdo naj se ti ustavlja, kdo naj ostane top za tvoje vabilo, tako danes kakor včeraj in jutri? —

Zateglo, slovesno so oznanjali zvonovi Gospodov dan vipavskemu trgu in praznično opravljeni ljudje so stopali na pragove, s pragov pred hiše. Ni se jim še mudilo. Do cerkve je bil itak le korak, pak so čakali, da bo vabilo v tretje. Sosed je še pristopil k sosеду, izrekel kratek pozdrav, jedernato besedo ali pa le pomenljivo pogledal.

Pred cerkvijo je že stala skupina mož, a njihov pogovor nikakor ni bil umerjen in dostojen prazniškega dne; čule so se rezke ostre besede.

«Jaz tega ne morem,» reče zdajci prej ponižen, skoro jokajoč glas sredi skupine, «ne morem, pa ne morem. Saj ne ukazujem jaz v cerkvi, temveč gospod vikar.»

«Ti boš to storil, kar ti ukažemo mi tržani, ki redimo tebe in vikarja. Ali si čul?» mu odvrne sicer miren, ali odločen glas, ki smo ga že čuli. Bil je

sodnik Vincenc Amigon, ki je stal sredi mož in ki se je tako izrazil. «Ti si orglavec pri cerkvi, naš orglavec pri naši cerkvi in boš godel tiste pesmi, ki jih hočemo mi!»

«Ali gospod sodnik, kdo bo pa pel?» se zvija možiček.

«To naj te ne skrbi! Peli bomo mi, ti le spremljaj. Si li umel?»

«Gospod sodnik, to nikakor ni mogoče. Jaz ne morem, jaz ne ukažem...»

Tedaj se prikaže na pozorišču visoka, častitljiva postava v temnem plašču. Bil je vikar Matej Forstner. Sivi lasje so mu pokrivali ponosno zravnano glavo. Resno mu je bilo lice, oči sivo modre, pogled presunljiv. Nad odločno zaprtimi, tenkimi ustnicami je štrlel močan, ukrivljen nos.

Z enim pogledom opazi vikar zadrege cerkvenega orglavca in brez pomisleka stopi s trdnim korakom do skupine.

«Kaj je Jože?» vpraša možička. Ali ta le nekaj jeclja o «novih pesmih». Vikar pa takoj spozna položaj. Obrne se kratko malo do Vincenca Amigona in mu reče resno:

«Gospod sodnik, upal sem, da bo tega dovolj in da boste spregledali in sprevideli svojo zmoto. Vidim pa, da vztrajate in da postajajo vaše drznosti vedno večje. Ni dovolj da ukazujete svojim ljudem, naj delajo ob praznikih, in da jim ob petkih in sobotah vsiljujete mesnate jedi. Ni dovolj, da berete ljudem krivoverske knjige. Ni dovolj, da ste prejšnji teden s silo ukazali pokopati krivoverca na našem katoliškem pokopališču in da ste prisilili našega cerkovnika, da je zvonil k pogrebu. Zdaj hočete celo motiti naše cerkvene obrede, sveto mašo. Kdo vam daja pravico zahtevati, da se pri katoliški sveti maši pojejo luterske pesmi? Ali se ne bojite greha, upora in krvi, ki temu lahko sledi?»

«Kdo mi daja pravico?» odvrne sodnik mrko, «cerkev je ljudska in ne vaša in se ne bo podrla, če bomo peli v nji naše lepe cerkvene pesmi.»

«Gospod sodnik, premislite dobro, kaj počenjate!» de vikar z odločnim, ali od nožranje ganjenosti tresočim se glasom.

Skupina krog obeh se je bila že kdaj namnožila in je spremljala z grozečim mrmranjem zdaj vikarjeve, zdaj sodnikove besede. Videti je bilo, da si stojita tu dve stranki nasproti, obe enako odločni. Katera je močnejša?»

«Vi nočete,» vzklikne sodnik, «prav — pa bomo brez vas!»

Tedaj se oglasi nekdo v množici suho:

«Poskusi!»

«Kdo pravi to?» se ponosno zravna sodnik in bistro pogleda po okoli stoječih.

«Jaz pravim, jaz Peter Ule,» prejme odgovor, «poskusi, pa boš videl. Pomečemo jih iz cerkve; kaj ne, možje?»

«Pri Bogu, zadosti je! Naše pobožnosti ne bo nihče motil!» zagrozi širokopleč možak v skupini ter prekriža svoje mišičate roke na prsih.

«Zidajte si svojo cerkev,» pristavi tretji, «če vam dovolijo, pa preobračajte kozolce v nji, če vam je tako prav. Našo cerkev pa pustite v miru, hinavci potuhnjeni!»

Napetost je rastla. Možje so se odmaknili in kakor so se razmaknili, se je pokazalo, da ima sodnik nekoliko slabejšo stranko za seboj. Tedaj dvigne vikar pomirujoče svojo roko in reče:

«Možje, Gospodov dan je, mirujte! Bog ne zapusti svojih in bo izkazal pravico.»

In obrnil se je ter izginil v cerkvi, za njim so šli s počasnimi koraki Peter Ule in možje, ki so zasedli kor, da ubranijo orglavca neljubih prilik.

Sodnik je uvidel, da je topot slabejši in da s silo ne opravi kaj prida. Temno pogleda za Uletom, potem zamahne z roko in reče svojim:

«Pustimo jih! Pojdimo!»

Ne popolnoma prepričani se lutrovci še obotavljajo. Tedaj pa priteče deček do cerkve in se obrne naravnost do sodnika:

«Oče me pošilja, naj vam rečem, da je pravkar prišel, da je prišel, tisti, no... iz Ljubljane.»

«Jurij Klemen, predikant?» se razveseli sodnik.

«Da, tisti, prav zdaj je prišel, pri nas je.»

«Možje, pojdimo k Jurkoviču!» pozove sodnik svoje. «Pojdimo, da čujemo čisto besedo božjo. Dolgo pričakovani predikant je prišel.» —

Novica je šla od ust do ust in kaj kmalu se je zbrala v družinski izbi pri Jurkoviču precejšnja množica moških, žensk in otrok. Pred njimi je stal mlad gospod, lepega, a bledega lica, temnih kodrov in temnih oči, iz katerih je sijalo vzvišeno navdušenje, pomešano s strankarsko strastjo.

S komaj slišno, skoro plaho besedo je jel govoriti množici, ki ga je verno poslušala. Ali bolj in bolj se je razvnel in njegov glas je donel kakor oddaljen grom in naraščal kakor šumeča povodenj ter slednjič izzvenel z zmagoslavnim zvokom, vabeč mimosidno, da so se ustavili, pozabivši namen svoje poti, ter poslušali.

Pred njim je ležala debela knjiga — sveto pismo prevedeno v slovenski jezik. In mladenič je bral iz njega in razlagal besedo božjo. Njegovo navdušenje je segalo pričajučim globoko v srce, posebno pobožno pa je sledilo njegovemu govoru lepo dekle, sodnikova Dora, ki je sedela v prvih vrstah. Njena duša je sladko zasanjala v krasne prispodobе, ki so prepletale mladeničevo pridigo.

Govoril je o veliki ljubezni do bližnjega, kakor jo nalađa Odrešenikov nauk, o brezpogojni požrtvovalnosti, ki jo zahteva ta ljubežen. In Dori je bilo, kakor da ji govori iz srca. Nepremakljivo je gledala v mladega predikanta, ki se ji je zdel božji poslanec iz neba. Mladi mož je bil to opazil. Njegovo oko se je srečalo z njenim in njegovo dušo je za hip pretreslo vprašanje: «Kje sem že videl te oči, te solnčno jasne?» A potem je nemoteno nadaljeval svojo propoved, vedno ognjeviteje, vedno bolj oduševljen. Zdaj pa zdaj se je vračal njegov pogled k njenemu lepemu obličju in slednjič se mu je zdelo, da izginja vsa njegova okolica v neko megleno daljo in da vidi le njo,

le njo. Ni več govoril pobožni občini, govoril je edino le še nji, deviško čisti deklici. Neka čudna razigranost se ga je polotila, beseda mu je tekla liki živ izvirek izpod skale in preden se je zavedel, je končal.

Odobrujoče mrmranje je nagradilo njegov govor. Nato so prisotni pokleknili, molili in slednjič skupno zapeli prošnjo za mir, ki jo je bil zložil ožji vipavski rojak Boštjan Krelj:

«Zato Te vsi zdaj prosimo,
da vsi tudi bodemo
rešeni skozi Tvoje roke
Tebi dali čast ter hvalo,
vselej ter vekomaj.»

Ko se je končalo petje, je pričel predikant ljudi obhajati s kruhom in vinom. In sedemdeset oseb je pristopilo k temu obhajilu.

Sledilo je kratko posvetovanje, kaj bi bilo ukreniti, da se novoverska občina utrdi in razširi. Sodnik je omenil težkoče, ki jih imajo s pogrebi.

«Vikar nam ne dovoljuje več, da bi pokopavali svoje mrličke na našem pokopališču. Še prejšnji teden smo imeli velike sitnosti ž njim radi tega in prav zagroziti sem moral s silo, da smo slednjič vendarle spravili svojega mrtveca pod zemljo.»

«Treba bo misliti na lastno pokopališče tudi tukaj kakor že drugod,» nasvetuje predikant. «To pokopališče bo potem tudi kraj, kjer se boste lahko nemoteno shajali, ker se boste shajali na neoporečno lastnem zemljišču.»

Nasvet je našel takoj splošno odobravanje.

«Prav,» se oglasi neki tržan, ki ga je jezik izdajal, da je iz nemških krajev doma in ki so ga klicali za Viljema Šnicenpavma, «jaz vam darujem toliko svojega sveta, kolikor ga potrebujete za pokopališče.»

«In Bog ti bo stotero poplačal, kar si s tem dobrega storil najmanjšemu svojih bratov!» ga takoj potrdi v plemenitem sklepu predikant. Sodnik mu stisne roko, nato se obrne do ostalih mož:

«Čuli ste! Svet imamo, zdaj treba samo, da ga ogradimo.»

«Kamenja ne manjka,» se oglasio tržani, «robotali bomo in v kratkem ga navozimo, da ga bo še preostajalo.»

S tem sklepom so se jeli ljudje razhajati.

Sodnik je korakal vstric Šnicenpavma; zatopljena sta bila v novi načrt o pokopališču ter se živahno razgovarjala. Pred njima je stopala Dora, ki jo je spremljal mladi predikant. Sodnik ga je bil povabil k kosilu, imel je tedaj isto pot, družba pa mu je tako ugajala, da si lepše in boljše ni želel. Kaj živahno se je pogovarjal z deklico. Vsak njen odgovor se mu je zdel tako ljubek, tako duhovit in če sta se menila tudi o najpreprostejših rečeh.

Ob istem času se je bila končala tudi katoliška služba božja, pri kateri je vikar z ognjevito besedo svaril svoje vernike pred zmoto ter vabil izgubljene ovčice v okrilje prave katoliške cerkve. Tudi tu je ljudstvo jelo zapuščati božjo hišo. In tako se je prigodilo, da so se sredi trga katoličani srečali z novoverci. Srečali so se nemo, toliko da so se pogledali, včasih je padla tudi rezka opazka, ki ji je pa sledil enak odgovor.

Med zadnjimi sta prišla Ule in njegov sin Jurče. Blizu mosta sta srečala Doro s predikantom. Začuden pogleda Jurče najprej neznanega, gosposko opravljenega mladeniča, potem pa Doro. Rahel oči-tek je bil v njegovem pogledu.

Dora zardi in poveši trepalnice. Ni čutila, da bi se bila kaj pregrešila, in vendar ji ni bilo baš všeč, da jo je videl Jurče v tuji moški družbi. Kdor se je pa prizora očividno iz srca razveselil, to je bil stari Ule. Zlobno se nasmehne in dalje gredoč reče svojemu sinu:

«Lepo, lepo! Lutrska golobica si je že prebrala. Pa kar duhovnega gospoda! Ej, pozabil bi bil skoro, da se lutrski popi smejo ženiti.»

Jurče ni dejal ničesar, vendar njegovo lice ni bilo veselo.

V.

KAJ SE JE PRIGODILO PATRU VINICIJU NA POTI V RIFENBERK.

Dasi je popihoval precej oster vetrič, vendar bi ne mogli trditi, da je okrogloličnega in nekoliko trebušastega moža, ki je takrat stopal od Žabelj čvrsto v hrib, kaj posebno zeblo. Baš nasprotno. Potne kaplje so mu blestele na visokem čelu in kdaj pa kdaj se je kakšna utrnila in mu pocurljala po rdečem licu. Tedaj se je mož vselej ustavil ter si obrisal obraz s široko, debelo desnico. Nato je s svojimi malimi, a zelo živahnimi in hudomušnimi očmi zopet in zopet pogledal na pot pred seboj in lahno vzdihnil. Potem pa je pograbil gube svoje dolge halje, jo nekoliko dvignil ter korakal dalje.

Po njegovi obleki soditi, je moral biti mož menih, črna halja pa je tudi izdajala, da pripada bratom minoritom. In res, bil je to v okolici dobro znani pater Vinicij iz ljubljanskega minoritetskega samostana, ki je v onih časih imel več vinogradov in vinskih hramov v Vipavščini. Zato ni nobeno čudo, ako ga srečamo na tej poti. Prišel je po nalogu svojega prednika, da preizkusi dobroto letošnjega pridelka. Kakor bomo v teku naše povesti še videli, se patru Viniciju gotovo ni moglo očitati, da bi kdaj varal zaupanje, ki ga je prednik stavil vanj. V vinski poskušnji je bil pater Vinicij strokovnjak in minoritski patri v Ljubljani niso nikoli pili tako dobre kapljice kakor one dni, ko je pater Vinicij nadzoroval trgatev in kletarska opravila na vipavskih posestvih. Poleg tega je bil pater Vinicij vesel človek, poln hudomušnih šal in zbadljivosti, da so ga ljudje vobče radi imeli, katoličani in novoverci, dasi poslednji niso kar nič marali ne za menihe, ne za meništvo.

Izvemši lepega razgleda, pot ni nudila nobene posebnosti in pater Vinicij bi bil slednjič srečno primahal v braniško dolino, kamor je bil prav za prav namenjen, ako bi se mu ne bilo prav ondi, kjer se pod Šmarskim Školjem svet prekobali, prigodilo nekaj nepričakovanega. Ko namreč prisopiha na vrh, zagleda ob poti nekaj prav čudnih postav, ki po svoji vnanjosti niso vzbujale posebnega zaupanja, ki pa so prejkone baš njega že od daleč zapazile in sedaj pričakovale. Bili so kakšni štirje možje, precej razcapani in divjega, nemirnega pogleda, z biči in gorjачami v koščenih pesteh. Vsak drugi bi bil obstal ter si nekoliko premislil, jeli kaže nadaljevati pot ali ne. Ali pater Vinicij je bil srečen mož, ki ga taka malenkost ni spravila iz ravnotežja. Srečanje mu sicer ni bilo kaj povšeč ali zamrmral je:

«Kaj se hoče, včasih družbe tudi ne moreš izbirati, zadovoljiti se moraš s tako, kakoršna se ti nudi. Kaj mi pa morejo!»

In z glasnim «Hvaljen...,» stopi do gruč.

«Hvaljen...,» mu je bil odgovor in glej, razcapanci so si celo povlekli kučme z glave in eden med njimi, mož s kuzmasto brado in hreščečim glasom, ga ogovori:

«Ali bi ne hoteli, duhovni gospod, nekoliko z nami? Daleč ni, zamude ne bo dosti in zastonj tudi ne bo. Torej če bi hoteli duhovni gospod priti z nami!»

«Hm,» de pater ter si briše pot, «kaj pa je tako nujnega? Ali kdo umira? In nimate li do Šmarij čisto blizu? Tam je pač tudi duhovni gospod!»

«Tisti noče!» je bil odgovor.

«Noče! Česa noče?»

«Noče, kar mi hočemo.»

«Kaj pa vi hočete?»

«To, kar boste vi naredili.»

«Ta je lepa! Kaj pa bom jaz naredil?»

«To boste že videli, kar z nami pojdite!»

«Čujte, možje,» se popraska pater za ušesi, «vsa zadeva se mi zdi vendarle nekoliko žaltava. Povejte vendar, kaj imate na srcu, saj beseda ni konj in jaz

nisem še nobenemu zameril, če se mu je tudi zareklo.»

«Jaz mislim,» de rezko drug možak, visok in bodečih oči, «da je dovolj besedi in da duhovni gospod zdaj že lahko pride z nami, ko je vendar le nekaj korakov tja gor na Šmarski Školj.»

«Tja gor na vrh?» de pater in pogleda v viš, tiho vzdihnivši.

«Da, tja gor.»

«In kaj bom tam? Menda me ne boste vlekli tja-kaj le radi lepega razgleda?»

«Tega ni nihče trdil, duhovni gospod. Torej poj-dimo!» de zopet kuzmasti bradač in vsi štirje obstopijo meniha, ki je sprevidel, da ne kaže več upirati se možem in njihovi čudni volji. Vdati se je moral zlepa močnejšemu ter hočeš nočeš slediti nez-nancem.

«Temeljito so me zaplenili,» si je mislil, «videti hočem, kam to pelje in kako se bo končalo.»

Na prvo vprašanje je dobil kmalu odgovor. Ko so namreč prišli na vrh in se ustavili, je pater hkrati zapazil, da je zašel v silo številno moško in žensko družbo. In ko si jih je nekoliko natančneje ogledal, je zagodrnjal samemu sebi: «Zdaj vem, kje sem. Ti rokomavharji so podobni skakačem in štiftarjem kakor jajce jajcu. Anti me ne namerujejo vpisati v svojo pobožno bratovščino, ko ne čutim nobenega poklica za to.»

Sprejem, ki ga je doživel pater pri teh ljudeh, nikakor ni bil sovražen. Dejal bi, da so se ga celo razveselili. Brkat mož mu stopi s polno majolčico naproti ter mu napije: «Bog vas sprimi, duhovni gospod!»

Pater prime za posodo, ali obotavlja se. Sveža, peneča se in rahlo šumeča, cekinasto rumena tekočina je bila kaj mamljiva, posebno za človeka, ki se je v breg pošteno spotil. Tudi duh je bil prikupljiv. Ali neznan mu je bil mož in neznan njegov namen. Je li dobrodošlica iskrena?

Mož pa, ki je opazil patrovo obotavljanje, se široko zareži:

«Nu, ne boste mi odpili? Ali diši po smrti?»

Ne, po smrti ta božja kapljica ni dehtela! Pater dvigne roko in krepko potegne iz bokala. Nato si z dlanjo obriše ustni in reče: «Dober pridelek!»

«Bog ga je dal,» odvrne mož, «dal ga je zadnjič pred koncem sveta.»

Pater ostrmi: «Ne mož, Bog ne daj, da bi bilo to res!»

Ta hip pa mu namigne kuzmasti bradač, naj mu sledi, in ga pelje do mladeniča, ki je sedel na skali pred obširno, novo stesano leseno lopo in krog katerega so stali njegovi pajdaši in pajdašice.

«To je štiftar dolgi Janez!» mu šepne s spoštljivim glasom.

«Me prav veseli,» odvrne pater, «ali jaz nimam ž njim nič opravka.»

«Kmalu ga boste imeli!» reče bradač, stopi do mladeniča in mu govori nekaj tiho v uho. Dolgi Janez se prebudi iz nekake zamaknjenosti, se obrne do pater in reče: «Stopite bliže in poslušajte me. Tu na tem mestu je sedem komolcev pod zemljo pogreznjena cerkev, kakor so mi svetniki božji to razodeli v nebeških prikaznih, ki sem jih bil deležen, prav tu pod mojimi nogami je zakopana in sedaj raste, počasi raste in v sedmih letih bo prirasla iz tal in gledala v dolino...»

«In vi mislite, da imam jaz časa tukaj sedem let čakati, da zraste vaša cerkev?» ga prekine pater in ga pogleda po strani. «Priatelj, ni dobro, da živite v taki zmoti!»

«Ti si cerkveni služabnik,» se zravnja dolgi Janez v vsej svoji dolgosti, «in bi moral tudi sedemkrat sedemdeset let čakati, kakor je pisano, če nanese potreba. Ali tega danes nočemo od tebe.»

«Hvala Bogu, saj bi pri moji starosti kaj takega tudi ne učakali. Kaj pa želite prav za prav od mene?»

«Ti cerkveni služabnik nam boš cerkev posvetil, da bomo v nji opravljali našo pobožnost.»

«Posvetil? Cerkev, ki je sedem komolcev pod zemljo in jedva raste?» se zvija pater, ki mu je postajalo med pol norimi ljudmi čimdalje bolj neprijetno.

«Čujte, ta pa je taka, kakršne še nisem slišal. Potem pa jaz te oblasti niti nimam.»

«Ti nočeš? Moraš!» zagrmí dolgi Janez.

«Moraš!» zavrešči množica in dvigne pesti, «našo cerkev moraš posvetiti.»

«Poslušajte me, možje!» miri pater. «Posvetimo lahko nekaj, kar je, ne nekaj, kar šele bo, če bo. Est modus in rebus¹⁾; to pomeni, da bi taka posvetitev nič ne veljala. Torej pustite me lepo po mojih opravkih, in če v sedmih letih vaša cerkev res zraste, nannanite mi in jaz bom poskrbel, da se vam temeljito posveti. Ali danes ne gre in ne gre, ker cerkve ni in je ni!»

Tako je govoril pater in si je mislil: Nemara bodo ti zlodji prismojeni res upoštevali moje besede in me izpustili živega in zdravega. Ali zaračunal se je, ker dolgi Janez mu odgovori:

«Služabnik cerkveni, naša cerkev res šele raste in prav govoriš, da je ne moreš posvetiti, ali mi smo že poskrbeli, da bomo imeli do tedaj nadomestilo. Vidiš ono lopo tam v grmičju? Ta bodi naše začasno svetišče in ti jo posveti — pa takoj!»

«Takoj!» zagrozi množica.

Pater Vinicij pogleda na okoli. Sam je sredi neznanih ljudi, ki jim je blodnja zmešala pravo pamet. Izročen jim je na milost in nemilost.

«Čujte,» de po kratkem premisleku, «preden se o stvari dalje domenimo, pokažite mi to vašo lopo, ker zadeva ni tako enostavna, kakor si vi mislite. Est modus in rebus, to pomeni, da hudič povsod svoj rep moli in če vaša lopa nima dveh vhodov, enega spredaj, drugega zadaj, potem res ne vem, kako bom stvar izpeljal.»

«Ima jih, dva vhoda ima!» vzklikne dolgi Janez, «mi smo vse premislili, vse preskrbeli, vse postavili po najlepšem redu.»

«To me veseli!» reče pater v resnici vzradoščen. «Torej ljudje, počakajte me tu pri vhodnih vratih in bičajte se, medtem ko grem z vašim glavarjem samo-

¹⁾ Vsaka reč ima svojo mero.

drug v lopo. Bičajte se; kdor bolj more, bolj naj udari!»

Dolgemu Janezu je bilo to prav, celo počaščenega se je čutil, da sme le on z duhovnikom v lopo. Ukaže torej drugim, naj pred lopo z bičanjem priključijo božjo milost, sam pa stopi s patrom vanjo.

«Hm,» de pater važno, ko sta bila sama, «ne vem, ali je lopa zadosti dolga in široka, ker veste, od tega je mnogo odvisno. Dajte se no natanko prepričati, koliko korakov meri po dolgosti, jaz bom pa po širokosti.»

Dolgi Janez jame odvažno korakati ter šteti korake:

«Enajst jih je! Ali zadostuje?» reče; odgovora pa ne dobi.

«Enajst korakov...,» dvigne glavo: «Kje pa je menih?»

Res ga ni bilo več v lopi.

«A, zlomek prebrisaní, ušel je, skozi stranske duri je ušel! Ljudje božji, ljudje božji!»

Ali «ljudje božji» so bili pred lopo priredili že pravcati hudičev ples. Janez plane ven, ali preden je nekaterim dopovedal, kaj se je zgodilo, je minilo nekaj časa. Vendar zaženo divji hrup, ko izvedo, da sem jim je pater izmuznil iz rok.

«Lovite ga!» Daleč itak ne more biti. Pritirajte ga nazaj, meniha goljufivega!»

In del hropeče množice se usuje za patrom, medtem ko se je drugi del že v živčni zamaknjenosti valjal, bičal in mučil pred lopo in v lopi.

Ni bilo težko uganiti, v kateri smeri je pater pobegnil; pač na nezastraženi strani. Tja dol se zapodi divja, kolneča in rohneča tolpa. In res, kmalu ugleda patra, kako s privzdignjeno haljo dirja med grmičjem navzdol proti poti.

Spuste se za njim, prvi, daleč pred vsemi dolgi Janez, ki je s svojima neizmernima krakoma naglo dohajal bežečega meniha. Že je bil tik njega, že je stegnil roko... Tedaj se pokažeta na pozorišču dva oborožena konjenika.

Tu pa moramo poseči nekoliko nazaj.

VI.

GOSPODA JAMARKEGA DRUGI POHOD.

Istege dne sta vitez Jamarski in njegov zvesti hlapec jahala iz Šmarij proti vipavski strani in plemeniti gospod je pravkar dejal svojemu spremljevalcu: «Luka, ti torej misliš, da jih bova takrat?»

«Plemeniti gospod, boste jih le vi, jaz vam bom samo pokazal, kje zadnje čase taborijo, kakor sem za gotovo doznal.»

«Mari se jih bojiš, Luka?»

«Jaz se prav nič ne bojim ne njih ne drugih, ali tega ne vem, kako daleč smem. Vi, ki ste gospod, že veste, kaj smete, in če tudi komu po nepotrebnem razčesnete glavo, se vam za tako pomoto ne more pripetiti Bog vedi kaj. Jaz pa sem le ubog grajski hlapec in če bi prisolil kakšnemu le premočno, potem me primejo in...»

«Luka, če ti pa rečem, da jih smeš, te pesjane in krivoverce, in da sem jaz odgovoren zate.»

«Potem bo že prav. Samo da se pozneje ne pove, da ni bilo tako ukazano, ker milostljivi naš gospod grof večkrat kaj ukaže, potem pa noče, da se takisto naredi.»

«Ti le molči! To pot prihaja ukaz od deželske gosposke, kateri treba vsekdar izkazovati dolžno čast in pokorščino. Torej kje misliš, da jih zalotiva?»

«Prav nič daleč več ni. Tam le ob onem hribu, ki mu pravijo Šmarski Školj, imajo sredi šume svoje shode. Že trikrat so bili tam. Na vrhu je kup skalovja. Na tem kupu je pred kratkim stal prerok dolgi Janez pa je pridigal, da sliši cerkev rasti pod zemljo. Ljudje so se valjali po tleh in poslušali, kako cerkev raste iz tal. Nekateri so celo začeli kopati, pa so za-

deli ob skalo in so rekli, da je to cerkveni zid, in zdaj čakajo, da zid zraste. Drugi so stesali že leseno kapelico tamkaj, dokler ne zraste prava cerkev. Da gospod, ves hrib jih je poln, gomaze okoli kakor mravljinci. Samo tega ne vem, gospod, če bova midva sama zmogla vso tisto drhal. Saj jih je čez sto dedcev in hudih bab in napol nori so vsi.»

«Dragi moj Luka, sovražnika ni treba nikoli šteti, po sovražniku treba mahniti. Če dobro oprava... Stoj, kaj pa je tam?»

Vitez in hlapec pridržita konja.

Debelušast človek, očividno menih, je drvel dol po grizi. Izpod privihane črne halje so se prikazovala njegova gola debela meča in brezpetnice so odskakovale od podplatov. Za njim je drvela pisana množica kakih dvajset ljudi, njim na čelu suhljat dolgin. Brez dvoma so lovili meniha, ki je iskal rešitev v brzini svojih nog. Ali omenjeni dolgin ga je čimbolj dohajal. Že mu stoji ob strani, že stegne roko in — cvrk! — je občutil menih gorko zaušnico na svojem tolstem licu. Ali kolikor je bil okrogel, toliko je bil tudi okreten. Bliskoma stegne tudi on svojo debelo roko in mahoma se ulije njegovemu preganjalcu kri iz nosa.

«Dobro mu je odgovoril!» vzklikne gospod Jamarski, ki je sledil s strokovnjaškim zanimanjem prizoru, spodbode konja, plane med oba nasprotnika in zagrmí:

«Na grajskem svetu se ne bo nihče pretepal izvzemši grajsko gospodo!»

«Hvala Bogu,» vzdihne menih, ki ni bil nihče drugi nego pater Vinicij, «da sem zopet med pametnimi ljudmi!»

Njegov nasprotnik pa je pol presenečeno pol bedasto zijal pred se, a ne dolgo, ker že je bil hlapec Luka pri svojem gospodu. Komaj zagleda dolgina, zavpije veselo: «Gospod, dolgi Janez je, dolgi Janez, štiftarski papež!» In ne bodi len mahne Janeza s ploskim mečem tako močno po plečih, da se je sesedel na tla.

Medtem so se drugi preganjavci ustavili v spoštljivi daljavi.

«A, vi poganski psi,» zarjove oskrbnik nad njimi, «zdaj vas imam! Stojte, da vas sesekljam v samo rezanico!» In potegne svoj siloviti bojni meč ter se začene na drhal. Ta pa ni počakala ne njege, ne njegovih udarcev, temveč se je razkropila, prav po figovsko zapustivši svojega preroka, na vse strani v strme bregove, da bi vitez s svojim težkim konjem ne mogel za njimi, če bi tudi hotel. Ali resne volje menda ni imel, ker kmalu ustavi konja, zakolne in zažuga z mečem za begunci in se vrne na prejšnje mesto.

Tu najde Luko, ki je bil skočil s konja ter dolgemu Janezu z njegovim lastnim hlačnim pasom krepko zadrnil in zvezal roki na hrbtu, v tem ko je menih močil mladeniču čelo in lice.

«Ali ga imava, Luka?» je bilo prvo oskrbnikovo vprašanje, «ali ga imava, papeža skakalskega, ki sliši cerkve rasti?»

«Imava ga, gospod, takrat prav zares,» odgovori Luka.

«Samo da je nisi ubil, te svinje krivoverske.»

«Mislim, da ne; vsaj še diha!»

«To pa je škoda! Kaj pa vi delate, prečastiti pater? Prej vas je lovil, ta cigan, dobro sem videl, tudi udaril vas je, zdaj ga pa obujate k življenju.»

«Est modus in rebus!» odvrne menih.

«To je latinsko!» de važno oskrbnik.

«Da, in pomeni, da se vsak po svoje znese nad sovražnikom. Sicer pa temu dolginu nisem ostal prav nič dolžan glede zaušnice.»

«Res je, videl sem, dali ste mu tako, da bi si je še jaz ne želel, ki marsikaj prenesem. Ali oprostite, če se motim. Niste li vi tisti pater Vicij, Vincij, ali kako že?» vpraša oskrbnik in ponuja patru roko.

«Da, pater Vinicij sem!» reče ta in krepko stisne ponujeno desnico. «Po opravkih hodim tod, pa me je gori v klancu zalotila ta drhal. Po vsej sili so hoteli, da jim posvetim neko leseno kolibo za njihovo cerkev.»

«Koliba bo že jutri gorela, zato že poskrbim!» ga prekine gospod Jamarski.

«Nu, videl sem takoj, s kom imam opravka, z norimi skakači namreč, pa sem jo pocedil o prvi priliki. Vendar ne vem, kako bi se bil izvlekel iz za-
gate, če bi ne naletel na vas, plemeniti gospod.»

«Da, to je bilo pametno od vas, pater Vinicij, zelo pametno, da ste naleteli na naju. Zato pojdete pa z menoj v rifenberški grad. V pičli uri smo tam. Za onim robom se že vidi grajski stolp. Luka, odstopi duhovnemu gospodu svojega konja. Sam boš moral že peš kresati in tegale skakača tirati pred seboj. Ho, ho, kako je ž njim? He, Janez, vstani, mejduš! Če ne, te oplazim s pasjim bičem, da te bodo noge kar same dvignile.»

To rekši švrkne z bičem po zraku, da je poknilo.

Bedasto predse zroč, še omamljen od hudega udarca, se dolgi mladenič zravnja in s pomočjo Luke postavi na noge.

«Tako je prav,» ga hvali oskrbnik, «le vedno izkazuj deželski gosposki dolžno pokorščino, pa bo s časom še kaj s teboj. Pa ne tako kakor tedaj, ko si zbežal od naše grajske črede in se jel potikati po svetu s tisto nesramno golaznijo. Dragi moj ljubček, s pre-roškim poklicem dandanes ni nič. Vse preveč jih je, teh krivoverskih prerokov, štiftarjev, pa bi ti uspel, ti kravji pastir? Zdaj te čaka ričet, če ne kaj hujšega. Stopaj! Ti Luka pa pazi nanj in ga kar na mestu zakolji, če bi le hotel ubežati ali se drugače upirati de-želski gosposki in njenim zajamčenim pravicam.»

In tako so krenili prot rifenberškemu gradu. Sprevod je seveda povzročil precejšnjo pozornost med prebivalci raztresenih selišč, ki so v dolginu spoznali nekdanjega grajskega pastirja, sedanjega štiftarja. In izkazalo se je tudi tu, da ima pregovor prav, ki trdi, da ni noben prerok spoštovan v svoji domovini. Janez je žel vso pot le osoljene dovtipe, usmiljenja pa prav nič, dasi je bil krvav po srajci in bled v shujšano lice.

Edino eno srce, če tudi prirosto deklinško, ga je s strahom in trepetom spoznalo, in solze so zalile dvoje sinjih, navadno kaj porednih oči, ko je Urška zagledala svojega Janeza v toliki nesreči. Kaj rada bi mu

bila pogladila z drhtečo roko lase s čela, ali sram jo je bilo ljudi in bežala je v grajsko kuhinjo, kjer je skrila svoje zarđelo lice v bel predpasnik.

Med smehom in zabavljanjem je zavila mala družba po strmini navzgor in kmalu jo je objelo debelo grajsko zidovje, med katerim se je gospod Jamarski počutil tako dobro, da je kar prhal radostnega zadovoljstva.

Dolgega Janeza so na gospodovo povelje zaprli v grajsko ječo. Oskrbnik in pater pa sta šla v gorenje hrame, kjer sta sedla za široko mizo. Kaj kmalu je stal pred obema poln bokal.

«Bog vas sprimi v rifenberškem gradu!» mu napije vitez. In pater se to pot ne obotavlja, temveč krepko potegne iz bokala. — — —

Po obilnem kosilu se je nagnilo srce gospoda Jamarskega k usmiljenosti. Bil je sit in zato ni želel nikomur nič hudega.

«Fantalinu v ječi bo treba kaj dati!» reče.

«Petdeset palic!» se oglasi pisar, ki se je tudi udeležil kosila.

«Jesti,» ga ostro popravi vitez, «batin je že obilno dobil, ali od samih batin človek ne živi, temveč...»

«...temveč tudi od božje besede...» dopolni pisar.

«...in od pokorščine, ki jo je dolžan deželski gosposki. Zato pa vi molčite!» zaključi oskrbnik. «Urška, nesi dolgemu Janezu par klobas!»

«Grajski gospod, ni li danes postni dan?» vpraša pisar.

«Meni se vidi, da ste vi udarjeni na postno plat!» zagodrnja oskrbnik. «Urška, Janezu par klobas, pa mir besedi! Če je petek, ga bo hudič prej vzel, to svinjc nevarno. Kaj pravite, pater?»

Pater krepko potegne iz bokala. Pisar pa reče:

«Jetnika bi bilo treba tudi zaslišati.»

«Zakaj pa ne!» odvrne oskrbnik. «Kar pojdimo! Pater Vinicij, pridite z nama, vi ste itak glavna priča.»

Vsi trije vstanejo in s počasnimi koraki stopajo po grajskih prostorih proti ječam.

Pred železnimi, napol odprtimi durmi se ustavijo. Tiho ječanje se čuje iz mračnega prostora.

«Umira?» vpraša pisar presenečen.

«Bežite no!» reče oskrbnik, «en udarec s ploskim mečem prenese vsak pošten kristjan.»

«Ali,» ugovarja pisar, «Janez ni pošten kristjan.»

Oskrbnik sune v duri. Diven prizor! Urška sedi Janezu na kolenih in se topi v solzah, medtem ko jo on očitvidno tolaži, držeč v vsaki roki par klobas.

«To je nesramnost!» vzklikne gospod Jamarski.

«Pa še kakšna!» doda ogorčeni pisar.

A pater potegne krepko iz bokala, ki ga je bil kot previden mož vzel s seboj in reče: «Moj blagoslov imata!»

«Mojega pa še ne!» zagrmí oskrbnik in si više rokave. Ali Urška se mu vrže pred noge in krikne:

«Milost, milost! Ah gospod, saj ne bo več, saj je šel med tiste skakače le, ker ga je zapeljala tista Polonca, tista nesramnica, tista štiftarca, ki se ji baje prikazuje vseh štirideset mučnikov.»

«Grom in strela! Ali te norosti ne bo nikoli konca? Zdaj še ti in tvoja Polonca!» zagrmí Jamarski. «Stran! In ti antikrist nakazni, dobro pazi na to, kar te bo slavna deželjska gosposka vprašala skozi moja častitljiva usta, in glej, da boš odgovarjal z dolžno pokorščino. Gre ti za glavo. Torej, ali še slišiš cerkve rasti, ti štiftar umažani?»

«Videl sem znamenja na nebu in pravim vam, delajte pokoro, mučite se in zidajte cerkev...» dé mladenič oduševljen. Vitez ga prekine:

«Boš takoj molčal, ti gobec brezbožni! Jaz ti bom dal znamenja po pleši!»

«Ah, ne po pleši, gospod!» zjavka Urška, «ne po glavi! Če ga že morate, dajte ga po zadnji plati.»

Janez pa se zravná v vsej svoji dolžini in stegne roko proti Jamarskemu:

«Ti molči, ti nevernik in poslušaj duha, ki govori iz mene...»

Ni končal, ker mu je priletel oskrbnikov bič krog nog in je moral bolestno zaječati in klekniti, v tem ko je Jamarski vzrožil:

«Mejduš, sraka brezsrajčna, ti boš mene tikalo! Mene, deželsko gosposko bo tikal kravji pastir! Iz kože te denem, iz kože prav zares in že jutri, da boš brez kože letalo okoli, ti revše krivopreroško!»

Tu se vmeša pater Vinicij v pogovor: «Kako ga boste pa devali iz kože? Ali razume v gradu kdo ta posel? Saj je prišlo že čisto iz navade.»

«Res je,» škrtla Jamarski s svojimi zobmi, «ali zato bo moral sam iz kože skočiti. Jaz mu že tako naredim! In na njegovo kožo napišemo potem odgovor milostnemu deželnemu glavarju.»

«Est modus in rebus!» reče pater, «na oslovski koži ste prejeli ukaz, na oslovski pošljete odgovor. Vendar menim, da bi tega mladega moža najprej učili dolžne pokorščine z mrzlo vodo. Mrzla voda je marsikomu povrnila zdravo pamet. Močna pijača je, mline žene, in vedno koristi, voda seveda, vnanje seveda...» in krepko potegne pater iz bokala.

«To je beseda, pater!» se razveseli vitez. «Luka ukaži, da postavijo na dvorišču kad in jo napolnijo z vodo. Potem pa zvežite tega svetohlinskega svetnika za vse štiri tace kakor klobaso. Nataknite ga na drog in ponesite ga dol.»

Priprave za ukazano neprostovoljno kopel so se točno izvršile, na dvorišču se je zbrala množica grajskih hlapcev in dekel. Oskrbnik pa je s patrom in pisarjem mogočno stopal gor in dol in momljal:

«Zdaj ga bomo! Jaz pravim, da se v čebru izpreobrne, ali pa vtone.»

«Ne bil bi ne prvi ne zadnji!» reče pater.

Tedaj pa sta že po dva hlapca prišla na vsakem koncu za drog, ob katerega je visel privezan dolgi Janez, ter ga zavihtela nad vodo.

In oskrbnik Jamarski je vprašal s svečanim glasom:

«Janez, rifenberški kravji pastir, ali res slišiš cerkev rasti?»

«Resnično vam povem,» odgovori Janez, «na Šmarskem Školju sedem komolcev pod zemljo raste cerkev...»

Ni dokončal. Vitez je bil pomignil in hlapci so potopili mladeniča preko glave v mrzlo vodo med divjim hrupom in smehom gledalcev.

Povlečejo ga čez časek bruhajočega na dan in vitez vpraša zopet:

«Koliko komolcev pod zemljo?»

«Prrrl, vrrrl, prrrh... sedem, sedem komolcev pod zemljo raste cerkev...»

Oskrbnik je zopet pomignil in zopet je Janez izginil v čebru, da je visoko zapljusnilo. Vsega omamljenega in napol slepega ga povlečejo hlapci zopet na dan in zopet vpraša vitez: «Koliko komolcev pod zemljo?»

«Puh, prh, hrk, hrk! Pustite me ljudje božji, saj vam nočem nič hudega, saj nič ne slišim!»

Ali vitez ponovi čisto mirnodušno:

«Koliko komolcev pod zemljo?»

«Sedem, sedem,» vpije Janez, «sedem komolcev pod zemljo raste...»

«Kaj raste? Ven z besedo!»

«Cerkev, cerkvvvvv...»

Tretjič je na vitezov mig izginil Janez pod vodo.

Ves upehan je prišel tretjič na dan. In zopet ga vpraša gospod Jamarski:

«Koliko komolcev pod zemljo?»

«Oh gospod, prosim vas prav lepo, odvežite me od droga! Puh, kh! Jaz ne morem nič zato, jaz nisem kriv, jaz nisem nič rekel, nič trdil...»

«Koliko komolcev pod zemljo?» vztraja oskrbnik ledeno mirno.

«Sedem, sedem!» kriči Janez, ves obupan, «sedem komolcev pod zemljo raste...»

«Kaj raste?»

«Repa raste, repa, oh, gospod!»

«Drugega nič?»

«Nič, gospod, prav nič! Oh, gospod, kaj naj bi pa rastlo!»

«Tako je prav! Nesite ga zdaj v ječo in tam ga spustite z droga, da se osuši. Ali to ti rečem, Janez, če bo jutri zopet kaj drugega rastlo sedem komolcev pod zemljo izvzemši repo, te dam tako razbičati, da boš res iz kože skočil.»

S tem je bilo ostro zasliševanje končano. Oskrbnik, pater in pisar se vrnejo v gosposko sobo ter se deajo za mizo.

Pisar je razgrnil polo pred seboj, pomočil gosje pero v šiškin sok ter pisal, kakor mu je narekoval gospod oskrbnik:

Premilostljivi gospod grof!

Ponižno podpisani si usoja poročati Vam z dolžno pokorščino, da je natančno poizvedoval o življenju Vaše milosti nevrednih podložnikov, zlasti kar se tiče obhajila pod obema podobama, petja in posta, da je tudi temeljito preiskal domovja osumljenih krivovercev, knjig pa ni našel ne v skrinjah, ne v posteljnaku, niti v mehu, kar mu je zelo žal, vendar pa zato ni leno legel na svoje lavorike, temveč je baš nasprotno z njih vstal prav zgodaj ter šel na lov na nevernike, radi česar je sreča hotela, da so ti pesjani prav tedaj mučili prečastitega patra Vinicija iz minoritskega samostana v Ljubljani, ali smo ga mi rešili, zarobivši štiftarskega papeža, od Vaše milosti nam v pismu toplo priporočenega dolgega Janeza, ki je pobegnil od grajske črede, nakar smo ga ostro zaslišali in se je isti v prisotnosti podpisanega zastopnika Vaše milosti že odrekel svoji veri, radi česar prosim navodil, ali naj in kako naj ga dalje kaznujem, da bo varovan ugled častnoslavne deželske gosposke ter ubranjena sveta cerkev vseh mogočih zmot, kar je srčna želja Vaši milosti in deželski ter duhovski gosposki vsekdar vdanega

Heriberta Jamarskega,
oskrbnika rifenberskega gradu.

Ko je bilo pismo napisano, se gospod Jamarski z upravičenim samozadovoljstvom oddahne ter poliče Luko.

«Luka, osedlaj konja in ponesi to pismo takoj gospodu grofu v Gorico.»

«To je pismo zavoljo dolgega Janeza?» vpraša Luka kaj razumno.

«Da, zavoljo njega,» pritrdi oskrbnik.

«Potem pa mislim, da mi boste gospod ukazali, da s pismom še lahko počakam nekaj dni,» de Luka v vidni zadregi.

«Zakaj pa?» se začudi gospod Jamarski.

«Zato, ker dolgega Janeza ni več v gradu.»

«Kaj praviš? Kako ga ni več?» klikneta gospod in pisar.

«Pravim, da sem mu nesel prej večerjo v ječo. Pa sem našel duri odprte, Janeza pa nikjer; zaman smo ga iskali. Prav gotovo se je prečaral in spremenil v kakšnega netopirja in nam je ušel.»

«Ušel je! Ta lopov krivoverski!» vzdihne pisar.

«Mejdu in tristo kosmatih! Zdaj sem se prav zastonj mučil s tem neumnim pismom!» vzklikne oskrbnik. «Mar bi bil šel na lov ali spat. Kaj pravite, pater?»

Krepko potegne pater iz bokala.

VII.

OBLAKI.

Jurče je trdno zaupal svoji deklici, saj je vedel, da je Dora vkljub svoji mladosti izredno značajno dekle in da njuna ljubezen gotovo ni plehko, vsakdanje čuvstvo, temveč je pognala globoke korenike tako v njegovem, kolikor v njenem srcu. Tedaj pa človeka niti z daleka ne mika, da bi se s tem čuvstvom šalil, temveč je baš ono, ki ga obvlada in ki se včasih prav kruto poigra ž njim. V ljubezen svoje Dore je Jurče tedaj verjel s polnim prepričanjem, ali glasovi, ki jih je čul od sosedov in še češče od postrežljivih sosed, so bili že takšni, da ga je nehote prevzela globoka otožnost, kakor hitro se je spomnil na lepo deklico, da se je pa stalno spominjal, to mi bo rad verjel vsakdo, ki je kdaj ljubil.

Glasovi pa so trdili takole: Mladi predikant, gošpod Klemen, je sicer prebival pod Jurkovičevo streho, ali bil je bolj Amigonov gost nego njegov. In pobožne vipavske mamice, bodisi katoliške, bodisi lutrovske vere, so si bile kmalu z vzorno vzajemnostjo edine, da predikant Klemen gleda za sodnikovo Doro in da sodniku to nikakor ni nevšečno.

Jurče bi bil rad o tem spregovoril z deklico, ali zadnji razburljivi dogodki so mu onemogočili vsak sestanek. Vrhu vsega je bil sodnik gotovo kaj zasumil o Jurčetovem vasovanju in ker za sina svojega osebnega in verskega sovražnika naravno nikakor ni maral, je zastražil Dorino okno, tako da Jurče ni mogel neopažen blizu, dasi je hrepenel z vso dušo po razgovoru ž njo.

Ves zatopljen v turobne misli je mladenič iskal samoto, da bi mirno razmislil, kaj mu je ukreniti. In

tako zavije za trgom gor v gozd, ki je obdajal razvaline starega vipavskega gradu.

Poznala sta se z Doro že iz otroških let, rada sta se skupaj igrala, če je nanesla prilika. A prilike so bile bolj redke, ker se obe družini že tedaj nista gledali z dobrim očesom. Nato je odšel po očetovi volji v svet, najprej v samostansko šolo, potem na visoko šolo v Padovo ter drugam. Dospel je tako do Rima, kjer sta ga prevzela veličastje krasnih cerkvenih stavb in izredni sijaj katoliškega bogoslužja, ki sta mu še silneje utrdila notranje versko prepričanje. Tu v Rimu je globoko začutil, da je sin vesoljne rimske cerkev in to neizbrisno čuvstvo ga je spremljalo na poti domov.

Hotel je obiskati domači kraj, preden se ponudi s svojimi sposobnostmi in svojim pridobljenim znanjem deželnim stanovom v službo. Vrnivši se v ljubenzjivi domači kraj, je srečal Doro, ki je bila v tem razcveta v divno mladenko, polno telesne miline in duševne kreposti. Zadostoval je en sam pogled njenih solnčno jasnih oči, en sam nasmeh njenih nežnih ustec in Jurče je začutil, kako se mu topi srcé. Ne dolgo potem sta si priznala ljubezen v sveti uri, ki je ne more popisati največji umetnik, ki se da le doživeti. Tedaj se je Jurčetu odprlo nebo, zdelo se mu je, da je ni večje sreče na svetu, in je tudi ni bilo ne prej ne pozneje nikdar.

Ali dnevi so potekali in v njegovih prsih so se jeli dvigati polagoma ugovori, tako odurni, da bi jih bil najrajši izpljunil, če bi bil mogel. Pred njim je vedno bolj določno vstajalo sovraštvo med njegovim in Dorinim očetom. Ali kaj briga mladino gnev in strup obeh starcev! Saj menda nista rojena, da bosta zastrupila poleg svojega še življenje svojih otrok. Jurče je čutil v sebi moč, da lahko živi neodvisen od svojega očeta, da mu ni treba nikjer beračiti, ako si hoče osnovati svoje ognjišče. Služba mu je že obljubljena, da, zagotovljena; v kratkem jo nastopi in potem bo Dora njegova, prej ali slej. To bi ga tedaj ne motilo dalje.

Ali Dora ni bila njegove vere, da, pripadala je veroizpovedi, ki so jo tedaj katoličani kakor očitno krivo vero najhuje obsovali. Seveda so jim lutoverci sovraštvo vračali v enaki meri.

Jurče se je z upravičeno skrbjo vpraševal, jeli se bo deklica njemu na ljubo odpovedala svoji veri. Vplivati naravnost nanjo v tem zmislu ni hotel, zato je bil preplemenit in prerahločuten. Ali na tihem je vedno upal, da stori Dora kdaj ta korak, bodisi po globljem spoznanju, bodisi njemu na ljubo ali po sili nastalih razmer. Potem, da, potem bi padla edina resna ovira k njuni zvezi.

Tako je premišljal Jurče in se počasi bližal vrhu, na katerem stoje še danes ruševine starega vipavskega gradu, ki se dvigajo na odprti jasi, kakor bi priroda sama ne mogla prerasti in zabrisati kraja, kjer so nekoč bivali silni ljudje, ki so postavili to silno zidovje.

Jurče se je ustavil ob robu gozda ter sedel v goščo. Oko je obrnil med razpokane, razpadajoče stene in ostrmel. Od razvalin sta pravkar prihajala Dora in predikant Klemen, ki sta se brzčas malo poprej od tam razgledala po divotni vipavski dolini.

In glej, pri podolgastem kamnu, ki se je bil bogzna kdaj zavalil z grajskega zida, se ustavita. Deklica sede na kamen, pred njo pa obstane predikant. Jurčetu se je stisnilo srce, vendar se ne gane.

Oba sta mu bila prav blizu in govorila sta glasno kakor ljudje, ki nimajo komu prikrivati svojih misli. Zrak je bil miren, dasi soparen, krog in krog je vladala tišina, le kdaj pa kdaj se je čul iz daljave kak zamolkel odmev. Jurčetu ni bilo treba prav nič napejati ušes, da bi ujel njun pogovor. In res začuje predikantov oduševljeni glas:

«Gospodična Dora, kakor se je zrušilo to zidovje, tako se bo zrušila hudičeva stavba, ki so jo naši sovražniki zgradili zoper nas. Bog Gedeonov še živi, zaman so vse zlobe storepega zmaja, naša evangelijska cerkev se bo dvignila mogočno nad vsemi, ker le ona hrani in propoveduje čisto besedo Gospodovo.»

«O tem nikakor ne dvomim,» odvrne Dora, «vendar morate priznati, da so naši nasprotniki močni, danes morda močnejši od nas, in da se vera med nami samimi maje.»

«Dora, vendar ne vaša!?»

«Ne govorim o sebi. V moji duši je jasno in mirno, gospod Klemen. Ali človek trpi, ko vidi vse to sovraštvo, to medsebojno preganjanje.»

«Res je! Kako ne bi trpelo vaše plemenito srce, Dora! Vendar moramo misliti, da je vse to preganjanje le začasno, in trdno moramo verjeti v končno zmago naše pravične stvari. Oj da, Dora!» de s povzdignjenim glasom, «zmaga mora biti naša! In kako lepo, kako vzvišeno je delati za to zmago, boriti se zanj, trpeti! Ah, kaj je udobno življenje, brezskrbno življenje, kaj je tako leno, topo življenje proti življenju, polnemu samozatajevanja, preganjanja in trpljenja, a polnemu ponosa in lepote, ako človek vse to trpi in pretrpi za oni vzvišeni vzor! Ne; ubog in zasledovan kakor volk v goščavi, ali svoboden tu v svojih prsih — ah, Dora, lepšega življenja si ne želim. Njemu, ki nas je učil ljubezni, služiti v ljubezni, zanj vse, tudi sebe darovati, oj, Dora, kaj je krasnejšega? In ni že veliko plačilo, da smeš poslušati Njegove vzvišene besede, Njegove večne nauke v sladki domači besedi, da Ga smeš v tej besedi hvaliti, Njega, ki je vir vse ljubezni!»

Deklica je z odkritosrčnim občudovanjem zrla v obličje vzhičenega mladeniča, ki so mu v navdušenju temno zardela sicer bolj bleda lica. Bil je lep, da vzvišeno lep v tej svoji zamaknjenosti, da ji ni šinila nobena posvetna misel vmes.

«Da, to je res!» dahne kakor bi se predramila iz sanj, «in srečen oni, komur je usojeno, da tako čuti, dasi mora za to trpeti!»

«Dora, nihče ne ve, kakšno preganjanje ga čaka in kdaj. Glejte, ko sem prišel semkaj v vaš solnčni trg in sem proučil vse vaše prilike, sem uvidel, da imate težko stališče, tako težko, kakor pač vsi, ki jim gospodujejo Habsburgovci, ti zakleti sovražniki evanĝeljske vere, ti hlapci španskih jezuitov. In vi-

del sem v duhu, da bo prišel čas preizkušnje morda še prekmalu tudi nad vas. Tedaj se bo pokazalo, koliko pravih služabnikov šteje naša cerkev posebno med onimi, ki so danes najglasnejši. Morda bo treba zapustiti domovino, kjer so vam potekli v igri mladi dnevi, vse ono, kar nam je tako neizrečno milo, in iti tja proti severu v mrzle kraje, kjer megla zastira nebno luč. Ah, ko sem to mislil, sem si želel, da bi nikoli ne prišlo kaj takega nad vas, Dora, samo da ne bi ranilo, da ne bi žalilo vašega srca. In vendar je mogoče tudi to. A kaj tedaj, Dora?»

«Tedaj pojdem, kamor pojde moj oče. Moj oče mi je dal življenje, on mi je vsadil v srce vero, ki me dviga in tolaži. Moj oče ne more zgrešiti. Ako bi prisilili mojega očeta, da zapusti te kraje, zapustila jih bom tudi jaz, s tučo v srcu, z globoko žalostjo, ali šla bi, da rešim dušo, ker človek ima le eno dušo.»

«Dora, oj, kako pravično govorite! Vi ste junška deklica prav kakor nekoč Judita. Vendar ne boste sami; z vami pojde, kdor z vami čuti in ki ne bo krenil od vaše poti.»

Te besede so naredile deklico pozorno. S povsem drugačnimi očmi je sedaj pogledala na predikanta. In ta je začutil, da je nekaj izustil, česar bi ne smel ali vsaj že sedaj ne smel, ter je v vidni zadregi povetil oči.

Dora pa vstane in reče: «Častiti, jaz sem govorila o sebi in svojem očetu in nisem mislila na druge. Ali zadnje vaše besede so me spomnile na osebo, ki mi je za očetom danes najdražja. Da ne bo sence dvoma med nama, vam priznam, da je ta oseba v tem hipu doli v trgu. Ali baš gotovost, da ob dani priliki prav ta oseba ne pojde z mano — to je, kar mi greni življenje! — Pojdiva!»

In krenila je s prožnim korakom na ozko pot, ki vleče na desno v dolino.

«Dora, čujte!» je dejal mladenič, «izrazil sem se preokorno...»

«Umela sem vas prav dobro in upam tudi vi mene. Nisem huda na vas radi tega, ali prosim, ne govoriva več o tem!»

Utihnila sta in izginila za ovinkom. Jurče, ki je bil kakor začaran poslušal njun razgovor, se predrami.

Kaj je bilo to? Kaj pomenijo vse te besede? Predikant jo ljubi, to je jasno. Saj ni mogoče, da bi je človek ne ljubil. Ali ona? Ona ga je zavrnila, jasno mu je priznala, da ljubi že drugega, njega, Jurčeta. In vendar je bila temu njenemu priznanju primešana globoka trpkost. Ona dvomi o njem, ona mu ne zaupa, da bi radi nje zapustil očeta in dom in udobnosti življenja. In Jurče si je moral priznati, da deklica upravičeno dvomi, saj o takem možnem slučaju dosedaj ni niti razmišljal, saj se mu kaj takega ni zdelo mogoče.

In vendar ga dekle ljubi. Da, dokler bo še tukaj! A če bi morala jutri po svetu, brez njega, daleč od njega, in ob njeni strani stoji dan za dnem ta mladi predikant? Isto versko prepričanje ju spaja in — le predobro je opazil — mladeničeve navdušene besede so imele globok vpliv nanjo. Pride morda dan, ko bo deklica zanj izgubljena.

Ne, ne! To ne sme biti!

Ali kako naj on to ubrani? Saj ne gane rok zanj, saj so mu roke vezane! Ali ima sploh moči, da to prepreči? Dekličina usoda je pač pretesno vezana na usodo njenega očeta. In prav temu koplje njegov oče jamo in on stoji zraven in gleda, da, gleda in pomaga. O Bog, o Bog!

Jurče je začutil v svojem srcu očitek, da deklice ni vreden, da je ne zasluži, ker se zanjo ne bori, ne more boriti, ker bi se sicer boril proti lastni vesti, in huda žalost mu pri tej priči napolni srce.

Počasi se vrača. Tedaj se usuje debela ploha iz oblakov, ki so se nagromadili ob nanoškem pečevju, in od vseh strani priskakljajo potočki in žubore v dolino. V megleni kopreni pa se zdaj odrisujejo nanoški vršički ter navidezno rastejo, rastejo više in više.

Mladenič pospeši korake in stopi pod najbližjo streho.

Hudournik, ki dere za trgom in čigar struga je navadno suha, je neobičajno narastel. Pred seboj žene

visoke umazane valove, ki prepljavljajo kameniti mostič, preko katerega pelje cesta v Ajdovščino. A tudi vipavski trg sam je deloma preplavljen. Tu je svet kakor rešeto. Iz raznih lukenj in razpok vre voda na dan ter pokriva niže ležeče kraje trga, ki se je spremenil v male Benetke. Ljudje stoje pred hišami in odvrčajo na vse možne načine vodo od pragoz in iz vež.

Tedaj je pricopotal po tej povodnji popoten človek, mlad in zagorel, dolg in suh, črnih las in črnih oči, debelega nosa, tenkih usten, prej grd kakor lep. Ni se dal motiti od opazk okoli stoječih ljudi, do polovice meč je brodil po mrzli vodi, brezbrizno, z zaničljivim nasmehom krož stisnjenih usten. Slednjič dospe do Uletove hiše, odpre duri in izgine vanjo.

VIII.

BLAGOSLOVLJEN, KDOR PRIDE V IMENU GOSPODOVEM.

Pomlad je posijala po deželi. Veselo je prepeval škrjanček pod milim nebom in s prvim nežnim zelenjem odeti goriški holmci so se smejali dobrovoljnosti v božjem solncu.

Tedaj se je pomikal po deželni cesti majhen, a sijajen sprevod, ki se je bolj in bolj bližal mogočnemu zidovju goriškega gradu. Na čelu mu je jahala četa oboroženih hlapcev, ki jih je vodil mlad plemič v blestečem oklepu. Tem je sledila skupina sijajno opravljenih duhovnih gospodov, ki so vsi jezdili bolj ali manj krotke, a vseskozi bogato in udobno osedlane živali. Gospodje so bili po starosti kaj različni. Videl si tu od gub in gubic razorano resno lice, ki so ga obdajali že osiveli lasje, tam moški obraz in zopet mladeniško rdeče, polno obličje. Sredi skupine je jahala oseba, ki ji je veljala pozornost in uslužnost vseh sopotnikov — Franc Barbaro, patrijarh oglejski.

Patrijarh je bil mož v najboljših letih, prikupljivega obličja plemenitih potez. Pod visokim čelom je žarelo dvoje jasnih, dejal bi, dobrohotnih oči. Močan, kljukast nos je izražal krepko voljo. Ustni pa mu je obrobļala kratko prstrižena brada.

Ta visoki cerkveni knez se je bil dvignil iz svoje prestolice, da obiše in pregleda župnije in versko življenje v svoji prostrani škofiji onstran Soče. Spremljali so ga nadvojvodov komisar in nekaj patrov jezuitov in mladih bogoslovcev. Slednjim je bila poverjena postrežba visoke patrijarhove osebe, prvi pa bi morali pridigati vernikom o pravi veri, o krivoverskih zmotnjah, o razločku med katoliško in lutrovsko ali evangelijsko vero, prepričati in svariti

odpadnike ter zakrknjence naznaniti posvetni oblasti. Z eno besedo, patrijarh se je napotil na cerkveno vizitacijo in sicer v kraje, kjer se je novoverstvo že od nekdaj razpaslo. To vizitacijo mu je naročil sam tedanji papež Klemen VIII., ki mu je hkrati podelil neomejeno pravico, da preišče tudi samostane ter s krepko roko odpravi vse nečednosti, ki bi se bile v onih razburkanih časih naselile med posvečenim zidovjem.

Naloga, ki jo je bil prevzel patrijarh Barbaro, gotovo ni bila lahka. Že marsikdo je omagal pod njo. Ali visoki cerkveni knez je zaupal v božjo pomoč in v svojo krepko voljo.

«Da, dragi pater,» se je pravkar obrnil do spremljajočega jezuita, «zadeva ni tako lahka, kakor se zdi. Res, da je deželni knez vnet katoličan, ali on je daleč in ima vse polno drugih skrbi, tako da njegova roka često ne sega do sem.»

«Vendar ima v deželi svojega namestnika,» ugovarja pater, «ki mora pač čuvati, da se njegova povelja izvrše,»

«Res je, ali prav tu tiči zajec. Deželni glavar, njegov namestnik, in skoro vse plemstvo in premožnejše meščanstvo, vsi so bili nekoč navdušeni prištaši Lutrovih nauk. Sicer se jih je s časom mnogo odpovedalo zmotnjam, ali kdo naj verjame v odkritost njihove spreobrnitve? Jaz menim, da bi bilo brez potuhe goriških deželnih stanov lustrstvo že kdaj izginilo iz teh krajev. Tako pa je ljudstvo čisto zbegano. Ne ve, koga bi poslušalo, komu bi sledilo in slednjič zajde v najhujše blodnje, kakor je ta štiftarska ali skakalska bolezen, ker prav bolezen jo moram imenovati, saj le duševno bolan človek more počenjati kaj takega, ali pa goljuf, ki išče povsodi svoj umazani dobiček.»

«Ali niso mogoče to ostanki nekdanjih bogomilov in bičarjev, ki so se ohranili skozi stoletja med ljudstvom?» de učeni pater.

«Lahko je tudi to, največ pa je skakaštvo posledica naših časov. Prav dobro pomnim, kako je ta kuga začela v teh krajih. Leta 1583. je patrijarhov

pomožni škof Pavel Bizancij prišel na svoji vizitaciji v Kanal ob Soči. Tu mu sporoče, da bivata v bližnjem Št. Mavru dve prerokinji, ki imata baje čudne prikazni, v katerih sta čuli z neba glas, da je na hribu Sv. Mavra zakopana cerkev pod zemljo. Škof gre takoj v Št. Maver, da se na mestu prepriča o vsej stvari. Po kratkem izpraševanju takoj spozna, da se ženski nesramno lažeta in prav tako tudi neki prerok, ki je bil ž njima sporazumljen. Na omenjenem hribu je škof sicer res zasledil ostanke neke stare stavbe. Morda je stala v starih časih kaka kapelica tamkaj. Zraven teh ruševin so bili ljudje že postavili leseno kapelico in so škofa nagovarjali, naj jim dovoli, da se mašuje v nji. Škof je spredvidel, da je ljudem bolj na tem, da bi se tam ustanovila nekakšna »kramarska lopa za nabiranje denarja in drugega blaga«, kakor se je sam izrazil. Nekaj drugega je škof še opazil, kar ga je neprijetno zadelo. Tisti prerokinji sta redno zahajali v leseno lopo, tam sta se metali po tleh, zavijali oči, se bičali in mučili na razne načine. Od vseh strani ju je ljudstvo prihajalo gledat, in glej, kmalu sta našli posnemovalcev v tej blodnji, ki se je širila kakor nalezljiva bolezen.»

«In kako se je vse to končalo?»

«Tako, da — še danes ni končano. Ono lopo je ukazal deželni glavar na škofovo pritožbo podreti ter zapreti nekaj skakaških kolovodij. Ali zabloda ni prenehala v deželi, pojavila se je zdaj tu, zdaj tam, tako da imamo poleg novovercev opraviti tudi ž njimi.»

«Kako pa se je luteranstvo zaneslo semkaj?»

«Jako zgodaj je pričelo kliti. Prvi je javno nastopil za lutrovske nauke koperški škof Peter Pavel Vergerij že v letu 1558. Prišel je v Gorico in tu je kar po gostilnah in javnih krajih propovedoval in označeval krive nauke vsakomur, kdorkoli ga je hotel poslušati. Tudi je že delil med ljudi lutrovske, slovenski pisane knjige. Nato je izginil. Veliko večji vpliv je imel pet let kasneje nastop lutrovskega pridigarja Primoža Trubarja. Mož se je nastanil v Rubijah in priznati se mu mora, da je širil z neustrašeno in na-

vdušeno besedo svoje nauke. Največ pristašev si je znal pridobiti med deželnim plemstvom. Grofje Thurni, Attemsi, Lanthieriji, Orzoni in drugi so takoj sprejeli njegove nauke. Njihov glavar je bil plemenitaš Hanibal Eckh. Ta je vabil Trubarja v svojo hišo v Gorici, kjer je propovedoval. Ko je leto za tem zapustil Primož Trubar deželo, je poveril svoje nasledstvo nekemu Ostrmanu, ki je bil silovit pridigar. Tako se je širilo luteranstvo bolj in bolj po deželi, med meščane in tržane in slednjič med podložne kmete. Odločno so se mu upirali deželni knezi, Habsburgovca Karol in sedaj Ferdinand, ali vse ni nič pomagalo. Naj je nadvojvoda na pr. tudi razglasil, da ne bo nihče več sprejet med goriške meščane, kdor ni prave katoliške vere, lutrovci se le niso vdali. Imeli so svoje shode v hiši grofa Attemsa in tam so često tako glasno prepevali svoje pesmi, da ni bilo mogoče mirno darovati svete maše v sosedni cerkvi svetega Duha. Ko je prišlo v letu 1579. od nadvojvode povelje, naj se vsakdo vrne v naročje katoliške cerkve, ali pa naj zapusti deželo, so plemeni-taši in celo meščani, kakor neki Kumar in drugi izjavili, da ne zapuste krive vere. Pozneje so se nekateri nekoliko vdali, ali prave spreobrnitve ni bilo nikjer. In tako moramo pričeti svoje delo zopet s kraja.»

«Če je tako, ne bomo našli preprijaznega sprejema.»

«Kar se tega tiče, nikakor ne dvomim... Le pogledjte, pater, gredo nam že naproti!» reče patrijarh.

Res, kakor hitro se je sijajna skupina približala goriškemu mestu, je stopilo iz njega krdelo odličnih jezdecev, ki so se praznično opravljeni spustili v lahнем teku patrijarhu in njegovim ljudem naproti. Z mestnega obzidja pa so zadonele srebrne troblje.

Ko dospejo jezdeci v bližino, skoči prvi s konja. stopi do patrijarha, se globoko prikloni in reče: «V imenu našega svetlega vladarja milostnega nadvojvode Ferđinanda, v imenu naših slavnih deželnih stanov, v imenu starega in častitljivega mesta Gorice in v imenu vse dežele vas pozdravljamo, premilost-

ljivi, prevzvišeni naš dušni pastir, patrijarh oglejski. Dobrodošli v goriškem mestu!» in govornik spoštljivo poljubi z zlatom vezen rob svilenega plašča, ki je visel patrijarhu z ram in preko konjskega hrbta skoro do tal.

«Gospod z vami, slavna gospoda!» odvrne patrijarh in blagoslovi s svečanostno kretnjo govornika in njegove spremljevalce, med katerimi bi bil opazil marsikatero lice, ki je mrko zrlo pred se. Ali patrijarh je nemoteno nadaljeval: «Preblagorodni gospod grof in deželni glavar, krščanska dolžnost in iz nje izvirajoči opravki velike, da, temeljne važnosti nas silijo, da zaprošamo gostoljubnost vašo in vašega mesta ter vaše dežele; srčno se vam torej zahvaljujemo za prijazen sprejem in upamo, da bomo zapustili to lepo in cvetoče mesto s tolikim zadovoljstvom, s kolikršno nado prihajamo.»

«Dal Bog!» odvrne deželni glavar, skoči zopet na konja in se postavi patrijarhu na desno, v tem ko zavzame njegovo levo goriški župnik in arhidijakon. Ostali se razvrste ob patrijarhovem spremstvu in tako vkorakajo skupno v staro goriško mestoce, kjer jih sprejme množica radovednega ljudstva. — —

Patrijarh se je nastanil pri deželnem glavarju in je ostal njegov gost ves čas svojega bivanja v Gorici, ki ga je temeljito izrabil v svoje namene. Visoki cerkveni knez je obiskoval cerkve in samostane, zasliševal in izpraševal posvetne duhovnike in redovnike. Ostro je grajal, kar je našel pohujšljivega in pomanjkljivega in vzgneznilo se je bilo tega marsikaj v onih časih. Nalaгал je pokore in kazni, svaril in opominjal, sploh čistil je hišo Gospodovo nevrednih služabnikov. Ali glavno skrb je obrnil na plemstvo in to je razumljivo. Plemenitaši so imeli tačas v svojih rokah vso moč v deželi. Od njih je bilo odvisno premnogo, da, vse. Saj se je tedaj jel že splošno uveljavljati nazor, da bodi vera tistega, ko gar je zemlja, da sme tedaj zemljiški gospodar določiti svojim podložnikom tudi vero. Zato je patrijarh vedel, da bo vse njegovo delo brezuspešno, ako si ne pridobi plemstva. To pa je bilo po večini vdano lutrovskim

naukom. Ali kakor dobri pastir za izgubljeno ovco, tako je šel patrijarh med nje ali pa jih je vabil k sebi na razgovor in z milo, a resno ter prepričevalno besedo privedel zdaj tega zdaj onega zopet v naročje katoliške cerkve. Pri tem je patrijarhu pomagala njegova visoka učenost in duhovitost ter sijaj njegovega visokega stanu, pred katerim se je vsakdo nehote klanjal. Tako se je marsikateri plemenitaš ali iz notranjega prepričanja ali po vnanjih nagibih vsaj na videz odpovedal novi veri. Posebno pa je bil patrijarhu na srcu grof Lovrenc Lanthieri.

Lovrenc Lanthieri je bil med najbolj premožnimi graščaki v deželi in zato kaj vpliven mož, hkrati tudi priljubljen pri svojih podložnikih. Znan pa je bil kakor trdovraten novoverec. Že ponovno ga je svaril vojvoda naj se vrne h katoliški veri in naj ostro nastopi proti svojim kmetom in podložnim tržanom, ki so bili sprejeli lutrovske nauke. Grof Lanthieri je obljubljal in obljubljal ali nikoli ni ničesar ukrenil. Ko so hudourni oblaki minili, je zopet na skrivnem in javno podpiral novovernike. Ni mu bilo mogoče priti do živega ne z grožnjami ne s kaznimi in njegovi podložniki so zato sloveli za najdrznejše lutrovce.

Že o priliki cerkvene vizitacije ljubljanskega škofa Tavčarja leta 1582. se je grof Lovrenc kaj čudno vedel. Na videz se je odpovedal novotarskim naukom, ali že naslednje leto je namestnik oglejskega patrijarha, škof Pavel Bizancij, ki je prepotoval Goriško, poročal, da je grof Lovrenc bržkone glavar onih »izpreobrnjencev«, ki ne marajo hoditi ne k izpovedi ne h katoliškemu obhajilu. Grofova žena in njegove hčere so sicer posečale sveto mašo in tudi prejemale svete zakramente, ali grofa samega ni bilo blizu.

Iz vsega vidimo, da je grof Lovrenc Lanthieri res zaslužil naslov Nikodema, ki mu ga je bil dal že Primož Trubar, zato ker je skrivši podpiral lutrovce, dasi se javno nikoli ni priznal odločno k evangelijski veri. To pa le iz strahu pred usodnimi posledicami, ki bi ga bile zadele, ker so se bili Habsburgovci, ki so tedaj gospodarili goriški deželi, zakleli, da bodo

zatrli v svojih deželah lutrovsko vero, ki njihovim namenom gotovo ni bila prijazna.

Med temi verskimi borbami je bil grof Lovrenc že osivel in njegova visoka, širokopleča postava se je bila že nekoliko uklonila naprej. V njegovih svetlo sinjih očeh je sicer še tlel plamen nekdanjega mladeniškega navdušenja, ali primešana sta mu bila že precejšnja utrujenost in razočaranje, kakor da bi se ne hotelo uresničiti veliko hrepenenje njegovih mladih dni. Njegov veliki prijatelj Primož Trubar je bil medtem že umrl 2. rožnika 1586. po dolgem trudapolnem delu in kratki bolezni daleč od žarko ljubljene domovine v prognanstvu tam gori v gostoljubni, a mrzli tujini: na Nemškem.

Nezlomljen na duhu je stopil grof Lanthieri pred patrijarha, ki ga je bil vljudno povabil k sebi.

«Dragi grof,» ga je nagovoril cerkveni dostojanstvenik, ko mu je le ta sedel nasproti v visokem usnjenem naslonjaču, «vi gotovo veste, čemu sem si tako iskreno želel sestanka z vami; saj ni nobena tajnost, zakaj prihajam v deželo. Verujte mi, gospod grof, prav radi vas mi je največ, prav radi vas sem prišel v prvi vrsti, in če se nama obema posreči spraviti vas z našo edino zveličavno rimsko katoliško cerkvijo, potem šele lahko rečem, da Bog ni zavrgel mojega truda. Gospod grof, kako je bilo to mogoče, da ste vi odpadli od vere svojih dedov?»

«Jaz odpadel?!» se začudi grof.

«Ah da, vem kaj nameravate reči,» de z rahlim nasmehom patrijarh, «vi hočete reči, da niste vi, ki ste odpadli, temveč da je rimska cerkev ona, ki je zašla, ki ne izpolnjuje več Kristovih zapovedi, za katere se bore baš Luter, Trubar in njihovi pristaši. Ni li tako?»

Grof zardi, a ne odgovori ničesar.

«Recimo za hip, da imajo naši nasprotniki prav, to je, da je rimska cerkev zašla. Ali povejte mi, kdaj je zašla in v čem in kako, da skozi stoletja nihče ni tega opazil. Kako naj storimo, da bo prav in koga naj poslušamo, komu naj zaupamo, lastnemu razumu, lastni pameti, vsak svoji, ali vsi zopet eni, ki naj nas

vodi pri razlagi svetih besed knjige vseh knjig? Gospod grof, ne bodi nama žal časa, da poiščeva skupno pravo pot, da jo najdeva, če ne danes, pa jutri. In ko jo najdeva — zastavim vam besedo — da hočem slediti tisti, ki jo bova oba spoznala za pravo.»

«Prevzvišenost,» se rahlo nasmehne grof, «vi postavljate samega sebe kakor ceno, kakor nagrado za uspeh najnega razgovora.»

«Zakaj tudi ne?»

«Stvar je zelo mikavna in izplačalo bi se. Ali prevzvišenost, glejte, jaz sem star in truden in morda nisem več za take razgovore, ki so me nekoč veselili.»

«In vendar so potrebni, prepotrebni! Dovolite mi za uvod le to opombo: Če vi, gospod grof, kaj ukažete, hočete, da se tudi tako izvrši, kakor vi ukazete, in ne, kakor bi si ta ali oni razlagal vaše besede.»

«Gotovo!»

«Tako je s svetim pismom; božjo besedo bo treba umeti pač le na en sam in ne na sto načinov. Saj morate priznati, da jo novoverci razlagajo vsak po svoje in da se zato cepijo na številne verske ločine. Kje je resnica?! Glejte, gospod grof, tisoč in tisoč učenih in pobožnih mož je že premišljevalo nad svetim pismom, a marsikdo je pri tem nehote zašel v zmotno, ker je bil sam. Kadar je človeški duh sam, tedaj je najbližje zmotnji, ker je tedaj najbližje skušnjava, da se prevzame. Torej skupno hočeva iskati poti, edine, rešilne. Pri tem pustiva napake in razbrzdanosti nekaterih nevrednih cerkvenih služabnikov, ki jih sam obžaluje priznavam, ker sem trdno prepričan, da je to le mimoidoč pojav in gotovo ne izvira iz nauk, ki jih širi rimsko katoliška cerkev. Brez osebnosti, le o teh naukih hočeva govoriti.»

«Prevzvišenost, pomislite, da imate pred seboj moža, ki mu je bila in mu je naloga, vihteti meč v blagor ljudstva, in ne učenega bogoslovca.»

«Gospod je ganil srce stotnika iz Kafarnauma prej nego zakrknjeno trdovratnost oholih pismarjev. Vi, gospod grof, ste se bili za blagor in mir tega ljudstva, tembolj me boste umeli, če vas vprašam: Kak-

šno korist je prinesla ljudstvu nova vera? To ubogo, od vojske, kuge in lakote izkušeno ljudstvo se je razcepilo v dva sovražna si tabora. Nova vera je zasedla dvom v preprosta srca, da, celo brezboštvo in pospešila najgrše babjeverstvo, kakor je pojav skakaštva.»

«Oprostite, prevzvišeni,» de grof in košate obrvi se mu nehote stisnejo, «zdi se mi, da baš skakaštva ali štifatarstva ne moremo pripisati novovercem na rovaš. Ti ljudje so morali začetkoma vse kje drugje najti potuho. Vsaj meni je dobro znano, da je že Primož Trubar ostro pisal proti takim štifatarjem novih cerkva in romarskih poti; imenoval jih je «hudičeve lažnive babe», ki so jim drugi «zaradi njih trebuha volje» pomagali, namesto da bi gibanje v kali zatrli.»

«Gospod grof, priznavam tudi to,» de patrijarh resno, «da boste videli, da nimate pred seboj verskega zagrizenca. Mnogo se je grešilo tudi v tem pogledu iz prevelike lahkovernosti do takih ljudi in iz lahkomišelnosti, ki storita, da človek ne pretehta dobro izvora vsake stvari. Ali baš ta lahkovernost grozi pogubiti tudi vas, gospod grof. To vam hočem dokazati z božjo pomočjo te dni, ko bova vse trezno premislila. Vi me gotovo obiščete tudi jutri?»

«Brez dvoma, prevzvišeni, gotovo!» zatrdi grof prostosrčno. A patrijarh nadaljuje:

«Poleg vsega pa pomislite še časne posledice, ki vam groze. Nadvojvoda Ferdinand je vnet in vzoren katoličan in želi, da bodi tako v prvi vrsti plemstvo v njegovih deželah. Danes ne odlaša več, red hoče imeti posebno v obmejnih pokrajinah. Beneška ljudovlada, ki meji ob te dežele, je že zagrozila nadvojvodi, naj skrbi za verski mir v njih, drugače ga bo napravila ona sama z oboroženo silo. Vojvoda pa ima dovolj opravka z raznimi nasprotniki, da bi si radi verskih rovarjev nakopal novega in hudega nasprotnika. Kdor tedaj daje še danes krivovercem potuho, ta je podoben veleizdajniku kakor jajce jajcu.»

«Prevzvišeni...,» de grof z mrkim glasom in vstane. A patrijarh nadaljuje mirno:

«Ako ostanete pri svojem, gospod grof, kaj vas čaka? Odpovedati se morate svojim posestvom, graščinam in palačam, slavnemu imenu, častem in veljavi ter oditi z družino nepoznan po svetu. To vas čaka z vso gotovostjo, ker tokrat ne bo več popuščanja. Gospod grof, upam, da tudi vse to dobro premislite in da mi nato slednjič odločno izjavite, kaj ste si izbrali. Bog vam nakloni svojo pomoč, da bom mogel poročati vojvodi veselo vest, da ostane goriški deželi ohranjena slavna družina grofov Lanthierijev.»

Patrijarh je vstal in s tem namignil, da bodi razgovor za tedaj zaključen.

«Torej se vidiva jutri, gospod grof?!» de še prijazno se smehljaje.

Grof se globoko prikloni, v notranjosti vidno razburjen, ali ničesar ne odgovori na povabilo ter molče odide iz dvorane. Nekaj časa gleda patrijarh za njim, tja v duri, za katerimi je izginila grofova visoka postava, potem zmaje z glavo, sede v naslonjač, prime za pero in se zamisli v druge misli. — — —

Odličnejši goriški meščani, ki so se vdali novi veri, so kmalu izjavili, da se pokore vojvodovi volji in da se izpreobrnejo h katoliški veri, med njimi David Vrabec, Luka Grabec in drugi. Eden sam se je še odločno upiral; patrijarh sklene, da ga obišče na njegovem domu.

Večerni mrak je že legal po ozkih goriških ulicah med tesnimi, nizkimi hišicami, ki so se stiskale krog silnega grajskega zidovja, ko je patrijarh ogrnjen s preprostim plaščem stopal po njih z urnim korakom, da bi čim prej došel v novejši mestni del ob vznožju strme gorice, ki je dala mestu ime. Ustavi se pred čedno hišo in potrka s tolkačem ob težka vrata, ki se mu pa takoj odpro. Star služabnik stopi predenj:

«Želite, gospod?» vpraša.

«Ali je gospodar, Avguštin Bogarin, doma in morem ž njim govoriti?»

«Je in morete.»

«Pelji me do njega!»

Po ozkih lesenih stopnjicah dospeta oba v prvo nadstropje. Tu potrka sluga na neke duri in jih od-

pre. Obiskovalec uzre prostrano, sicer nizko, a udobno opremljeno sobo, sredi katere je gorela iz železa umetniško kovana oljnata svetiljka in širila skozi svoja barvana stekla čarobno luč po temnem pohištvu. Pod svetiljko je bila široka hrastova miza, na nji kup raznih pisem in denarja, za njo pa je sedel močan, a že osivel mož, ki je bil dvignil svojo izrazito glavo, kakor hitro so se bile duri odprle.

«Koga mi je čast pozdraviti pod svojim skromnim krovom?» de mož s počasnim, a zvonkim glasom in se zravna ob svojem stolu.

Patrijarh pa je bil že odložil z urno kretnjo svoj plašč ter se približal smehljaje.

«Patrijarh!» se začudi mož. «Prevzvišeni kaj vas vodi v mojo borno kočo?»

«To, kar je gnalo Pastirja, da je zapustil svojih. devetdeset in devet ovčic ter šel, da najde edino izgubljeno; to me vodi, Bogarin.»

Meščanu se potemni lice, lahna megla prebeži preko njegovega širokega čela. Za hip mu zbegnejo oči negotovo naokrog, ali le za hip, nato se krepko in samozavestno upro v patrijarhovo oko in njegove ustne odvrnejo z rahlim, jedva vidnim, trpkim drgetom, a vendar odločno:

«To pot bi si bili lahko prihranili, prevzvišeni!»

«Moja vest pa mi je dejala, da jo moram napraviti, ker nihče ne ve, kdaj mu bije ura pravega spoznanja.»

«Patrijarh, ta ura je zame že odbila! Poglejte me, pogledajte te rame! Te so že marsikaj prenesle v mojem življenju. Poglejte te moje sive lase! Ti niso osiveli sredi šumnih veselíc. V skrbi in delu in v neprestanem premišljevanju so pobledeli. Vidite tedaj, da nisem več otrok, da vem, kaj trdim, da sem prepričan do dna duše o tem, kar verujem, in da siv človek svojega prepričanja ne izda več. Zame ni nobenega «nazaj» več, zame velja le še naprej in — navzgor!» in dvigne roko proti stropu.

«Bogarin, prav zato,» de patrijarh z mehkim glasom. «Jaz ne prihajam, da bi te silil zatajiti svoje prepričanje, ali biti mora res prepričanje in biti mora

res tvoje prepričanje. Jeli pa to v istini? Kaj pa, če ni? Poglejva, Bogarin!»

«Stojte, prevzvišeni!» ga prekinе Bogarin. «Jaz nikakor nisem razpoložen, da bi z vami pričel bogoslovno razpravo in tudi sposobnosti za to mi manjka. Bilo bi pa tudi povsem brez pomena. Vem, da bi mi vi s svetopisemskimi dokazi stokrat pobili vse moje ugovore, kakor znajo z istimi dokazi naši predikantje stokrat pobiti ugovore vaših duhovnikov. Za to ne gre, prevzvišeni gospod. Vera ni plod učenih razprav in besednih dvobojev, to sami najbolj veste, vera ni književna veda in gorje, če bi bila! Vera, če hoče biti živa, je plod lastnega prepričanja, lastnega življenja, je del mojega telesa, je kri moje krvi, je duša moje duše. In kako mi hočete izpiti mojo kri ter mi viliti tujo, ukrasti mojo dušo in mi podtakniti drugo? Kdor more to, naj skusi, a če se mu posreči, potem to ne bom jaz, ne bo več Bogarin, temveč bo le še kakšna cunja, ki visi v vetru.»

«Umirite se, Bogarin!» de patrijarh z milim glasom, «razburjena kri je slab svetovalec. Najin pogovor ga pač ne potrebuje.»

«Prevzvišeni,» nadaljuje Bogarin bolj umerjeno, «ne gre zato, ali se jaz obhajam pod eno ali pod dvema podobama, ne za to ali ono vnanjo razliko med nami; gre za to, kar si jaz pri tem mislim in ako smem tudi javno povedati, kako mislim v svojem srcu. Glejte, prevzvišeni, jaz sem trgovec in sem navajen vprašati pri vsakem koraku: «Ali bo to doneslo dobiček?» In tako sem se tudi vprašal, ko sem spoznal evangelijsko vero: «Ali bo to koristilo tebi, tvoji družini, tvojemu ljudstvu?» Umejte me dobro, nisem vprašal po umazanem gmotnem dobičku, vprašal sem, ali se bo okoristila duša. In prepričal sem se, da se bo, ker sem videl že prve sadove. Evo, prevzvišeni, tu en tak plod, tu naša slovenska biblija. In teh sadov je še mnogo, mnogo! Duša nam je vzplavalala v divni razigranosti svojemu stvarniku naproti in če je pri tem tudi kaj pogrešila, ta nebeška razigranost mi je porok, da nisem bil baš na napačni poti. Vi boste dejali, da se motim, dokazali mi boste tudi

to, ali jaz čutim v dno svoje duše, da se nisem motil in da se ne motim in da bi postal glupa reč, ako mi vzamete to. Evo, patrijarh, zakaj je bila vaša pot zaman.»

Patrijarh ga je potrpežljivo poslušal do konca, nato je pričel:

«Bogarin, ti si mnogo trpel in trpljenje je pustilo grenkost v tvojem srcu, ali ti nisi bil nikoli zloben človek, tvoja duša je bila plemenita, vse življenje je iskala Boga, pravega Boga. Ali tvoj duh je zagrnila strankarska megla. Krivo je morda tudi to, da nisi zadel o pravem času ob značajnega katoliškega duhovnika, ki bi te bil poučil in ti vrnil dušni mir na podlagi naukov, ki jih nepopačene hrani le naša cerkev.»

«Patrijarh, dejal sem že, da pustimo to, kdo bolj zvesto hrani svete besede, ali vaš latinski prevod ali naš slovenski. O tem se jaz ne prepiram. Morda imate vi prav; morda je treba razumeti kakšno besedo res tako, kakor trdite vi. Gre za duha, gre za nauk v celoti in kako ga izvršujem.»

«Evo Bogarin! Si li prepričan, da si razumel duha Odrešenikovega nauka pravilno?»

«Prepričan!»

«Poglejmo!»

«Nikakor! Če vam rečem, da sem prepričan, sem prepričan in ne da se dalje razpravljati.»

«Bogarin,» de strogo patrijarh, «ti imaš za božjo besedo namenoma zaprto uho. Dajal boš nekoč odgovor za to.»

«Patrijarh, to je zopet povsem moja zadeva, ki ne obremenjuje vaše vesti.»

«Gotovo ne,» pritrdi patrijarh rezko, «jaz sem storil svojo dolžnost, kakor mi je velela visoka odgovornost, ki mi jo nalaga moj stan. Zdaj glej ti! Ne samo da se ti pogubi duša, temveč zapustiti boš moral tudi domovino, tvoja trdovratnost te peha v nesrečo.»

Počasi se zravna osiveli mož pred cerkvenim knezom in reče:

«Prevzvišeni, v trgovini so tudi izgube — slab trgovec, kdor ne računa z njimi — glavno pa je, da je končni dobiček večji od njih. Patrijarh, prelepa, prekrasna je domovina in vredna, da bi dal človek svojo srčno kri zanjo. Zato presodite, kakšna sila biva v meni, ko sem pripravljen nastopiti za svoje prepričanje tudi pregnanstvo.»

Nekaj časa sta si zrla moža nemo iz oči v oči, nato se ogrne patrijarh v svoj plašč in se okrene. Pri durih še postoji:

«Bogarin, ali mi imaš še kaj povedati?»

«Patrijarh, nič več; jaz sem s sabo že kdaj opravił,» odvrne Bogarin in se prikloni. Svila zašumi in visoki cerkveni dostojanstvenik izgine iz sobe.

Ko je potem previdno korakal po temnih goriških ulicah svojemu bivališču naproti, je ponavljal polglasno:

«Izgubljen, izgubljen! In vendar ga je škoda!»

Dospevši na svoj dom, jame hoditi zamišljen po sobi gori in doli. Kar ga prekine strežaj v globokem premišljevanju:

«Prevzvišenost, deželni glavar želi govoriti z vami.»

«Uvedi ga takoj!» reče patrijarh in kmalu nato se pojavi v durih ponosna postava goriškega deželnega glavarja.

«Kaj mi prinašate novega?» ga ogovori patrijarh prijazno.

«Prevzvišenost,» de glavar, «sporočiti vam moram, da je danes proti večeru grof Lovrenc Lanthieri pobegnil iz Gorice, ne ve se kam. Toliko, da ga jutri ne boste pričakovali.»

Bolestno se skrči patrijarhu lice; to je bil zanj danes drugi udarec. Vendar reče: «Iskrena hvala, gospod glavar, da ste se potrudili s to novico osebno k meni.»

Nato se obrne do klečalnika, poklekne pred podobno Križanega in dolgo, dolgo moli.

IX.

VIHAR.

Takrat je dosegla v Vipavi novoverska sila višek.

Lutrovci so bili navozili na Šnicepavmovo zemljišče kup kamenja ter so pričeli postavljati zid, da si ogradijo svoje lastno pokopališče. Katoličani so to početje seveda godrnjaje gledali ali naravnost ovirali ga niso, dasi so rekli že tu in tam ostro besedo. Lutrovci so se vedli kaj samozavestno in oblastno, zanašali so se na tajno oporo svojega gospodarja, grofa Lanthierija. To vedenje je seveda marsikoga preslepilo, da je pristopil k njihovi stranki, o kateri je sodil, da je močnejša in vplivnejša, ker je pač tako kazal videz. Človek je že tak, da potegne rad z večino, bodi da si zavaruje hrbet, bodi da pri tem zasleduje svoje posetne koristi. In tako je lutrska stranka v Vipavi kljub različnemu nasprotovanju naraščala, ne sicer baš v svojo lastno korist.

Tiste dni so vipavski katoličani praznovali cerkven praznik in verniki iz bližnjega Šent Vida so napovedali, da bodo ob tej priliki s procesijo obiskali trg. To so izvedeli tudi lutrovci in takoj so bili pokoncu. Še isti večer so se sešli njihovi odličnjaki v sodnikovi hiši, da sklenejo, kaj jim je ukreniti, da se zabrani namerovana katoliška svečanost.

«Jasno je,» reče sodnik zbranim možem, «da nas hočejo katoličani izzivati. Hočejo, da pride do pretepa in poboja, da bi potem oni ribarili v motnem. Zato svetujem, da ohranimo mirno kri in jih ta dan sploh ne pogledamo.»

«In mi naj dovolimo ta svečanostni spreved zaslepljenih Šentvidcev po našem trgu? Potem pač pri-

znamo, da se jih bojimo, da smo prešibki, da ne zaupamo v našo stvar!» ugovarja Ivan Magajna.

«Prav govoriš,» mu pritrdi Andrej Pregel. «Šentvidci prihajajo le, da dvignejo pogum našim papeževcem, ki jim je srce že kdaj upadlo. To vse naj se vrši, da bi se njihova stranka zopet utrdila in učvrstila. Tega menda ne smemo dovoliti.»

«Ne in ne!» zağrmi Jurkovič, «čemu smo toliko trpeli in tolikanj prestali? Zdaj se naša evangelijska cerkvena občina ustanavlja in zdaj naj nam ti pritepenci razdru gorko gnezdo?!»

«Tako je,» se oglasi vnovič Magajna, «to je sramotno izzivanje, ki ga pripravljata vikar Forstner in tisti njegov podrepnik, tisti oderuh Ule. Jaz pravim, če smo možje, moramo jutri Šentvidčane zapoditi tja, od koder so prišli!»

«To je beseda!» de Jurkovič, «táko rad čujem.»

«Vendar bi bilo v teh časih to za nas nevarno,» opominja sodnik. «Pomislite posledice! Če jih preženemo, se bodo Šentvidčani pritožili. Tudi ne vem če bo kaj takega gospodu grofu po gođu, čeprav je na tistem naš. Deželni glavar nam hočeš nočeš nažene gotovo svoje hlapce na vrat, če že ne vse cerkvene komisije, ki pravkar straši po deželi.»

«Kaj grof, kaj glavar, kaj komisija! Kdo bo imel vedno toliko ozirov!» vpije Magajna ves vzhičen. «Vipavsko ljudstvo naj enkrat odločno pove svoje mnenje. Zdaj je čas, prav zdaj! Ljudski glas tudi kaj velja. Kdo pa dela? Grof, glavar, komisija?»

«Ne prenašli se, Magajna,» ga miri sodnik, «in poslušaj moj nasvet, ki je pameten, kakor mislim. Ko pridejo Šentvidci s svojo procesijo, zapremo mi vsa okna in vrata in nihče se ne prikaže na ulici...»

«Bodo pa naši papeževci bolj vpili in razgrajali,» ugovarja Jurkovič. «Ne in ne, mi tega ne smemo dovoliti!»

Sodnik je opazil, da je med razburjenimi somišljeniki čisto osamljen s svojimi mirnimi predlogi. Nekoliko se je še upiral, slednjič pa se vda tudi on, ali s pogojem, da bodi protinastop sicer odločen, vendar dostojen in naj se zabrani vsak pretep. Pri tem

pač ni računal na lahkoto, s katero vzplamte strankarske strasti, ki potem ne poznajo nobenih mej. —

V jasnem solnčnem jutru se je pomikala iz Šent Vida preko zeleneče doline pisana množica, ki je za znamenjem Križanega pobožno molila ter prepevala. Sredi množice je plapolal šentvidski cerkveni prapor in poleg njega so nosili prižgane sveče. Sprevod je krenil proti Vipavi.

Šentvidci onih časov so bili kaj ponosni vaščani, saj je bil takrat Šent Vid važno žitno sejmišče med Trstom in notranjimi kraji. Kupčije so se vršile krog farnege zvonika, s katerega so razglašali žitne cene. Prav v ta namen so baje zidali zvonik, ki še danes stoji sam zase, ločen od cerkve. Ni tedaj čuda, da so se Šentvidci radi postavljali o svečanostnih prilikah. In tako tudi danes.

Ker se v Šent Vidu ni toliko razpasla lutrovska vera, je bila udeležba pri procesiji kaj številna in kaj ponosno so Šentvidci vkorakali v Vipavo. Tu pa jih je pričakoval dvojen, med seboj kaj različen sprejem. Medtem ko jim je vikar Forstner hitel s kopico odločnih katoličanov naproti, so se bili zbrali na desni in levi ob cesti lutrovci, ki so sprejeli došlece s krohotom, zabavljanjem in glasnim žvižganjem. Procesija se ustavi v gneči, ki se je napravila krog nje, zbegana, omahujoča ni vedela kaj storiti, ali nadaljevati pot do vipavske cerkve ali vrniti se. Tedaj stopi Ule pred nje in zakliče z bodrečim glasom:

«Naprej, kar naprej! Nič ne marajte za pse, ki lajajo!»

«Pes si ti!» ga zavrne Magajna, «ti oderuh oderuški!»

In zamahne z gorjačo po njem, ali Ule se mahljaju okretno izogne in udarec je prejel povsem drug, nedolžen človek, kakor se to navadno primeri. Veendar je bilo to znamenje za splošni spopad. Možje so se besno zakadili drug v drugega, se divje spoprijeli za prsi, se ruvali in pehali. Padale so krepke pesti in pričelo je frčati kamenje. Tu in tam se je pokazala višnjeva bunka ali se je pocedila kri iz nosa. Vipavski lutrovci so z divjim krikom potiskali Šentvidčane iz

trga, ti zopet so sedaj trdovratno silili noter, ker zdaj, ko so videli odpor, niso bili več v dvomu, da morajo doseči baš nasprotno. Prisotni otroci in ženske so se kajpada razkropili že ob prvih udarcih in so od daleč tarnali, jokali in klicali.

Vsaka umerjenost, vsaka hladnokrvnost je izginila na mah, kakor pač izgine, kadar se v človeku predrami zver. In minila je hladnokrvnost tudi sodnika, ki bi jo bil najbolj potreboval, da z dobrim zgledom vpliva na razburjeno množico ter po svojem stanu in svoji dolžnosti skrbi za mir in red. Kar pa je sodnik po svoji lastni krivdi zamudil in opustil, to je skušal sedaj doseči častitljivi starček, ki se je znašel proti svoji volji prav v sredi divjega ravsa in kavsa, namreč vikar Forstner. Prijel je za visoko razpelo in povzdignil svoj glas, kolikor je le mogel:

«Možje, katoličani, mir, mir! Odnehajte, pustite jih! Vrnite se mirni domov! Bog vidi, Bog bo sodil! Mir, mir!»

Ta hip pa zadene od neznane roke zalučan kamen vikarja v čelo. Na srečo je kamen prej priletel ob križev drog, tako da je udarec izgubil precej na svoji sili, kljub temu se je odprla na starčkovem čelu rana, kri je pricurljala na dan. Vikar spusti križ in omahne.

V tem odločilnem hipu skoči med gnečo čvrsta postava, ki si s krepkima komolcema dela pot do omahujočega duhovnika. Bil je Jurče. Doseže ga, prestreže v svoje roke in zakliče proti sodniku: «To je vaše delo, pobojniki!»

«Dajte mu, papeškemu hlapcu!» zavpije Magajna ves besen.

«Dajte, le dajte me! Pobijte, vse pobijte!» mu odvrne mladenič ledeno hladno, ali iz oči mu švigne grozeč plamen. Magajna odstopi za korak. Odločni mladeničev nastop strezni tudi druge, v prvi vrsti sodnika, ki pomigne sedaj — pač zelo pozno — prihitelim grajskim hlapcem in nočnim čuvajem. In ti zajeze s svojimi dolgimi sulicami cesto med obema strankama.

Šentvidčani se obrnejo počasi proti domu, grozeči z žuljavimi pestmi, vipavski katoličani pa vzamejo v svojo sredo Jurčeta, ki je podpiral ranjenega vikarja, ter se sicer nemo, ali srditih pogledov vrnejo proti vikarjevemu stanovanju. — —

Zmağa je sicer ostala lutrovcem, ali nič prav je niso bili veseli, posebno sodnik ne. Ko je domov prišedši korakal sam po svoji sobi gor in dol ter s hladnejšo krvjo premislil ves dogodek, ga je prevzela huda nejevolja.

«Da sem se moral vdati tem srboritežem in — svoji lastni srboritosti! Kaj poreče v prvi vrsti grof Lovrenc, ki je tako priporočal mir, vsaj dokler je komisija v deželi? To bi se ne bilo smelo zgoditi, res ne!»

Ali zaman je bilo sedaj vsako obžalovanje. Nihče ne zбриše več dejanja. Tako je sodnik sedaj le premišljeval, kako bi se dale odvrniti zle posledice, ki jih je videl, kako se bližajo s počasnim, a gotovim korakom. Vmes pa se ni mogel ubraniti misli na Jurčeta. Mladeničev neustrašni nastop mu je kajpak uĝajal, saj je sodnik cenil v vsakem možu v prvi vrsti odločnost. Ali spoznal je tudi v tem mladeniču nevarnega nasprotnika.

«Hujši je od očeta! Stari je koristolovec, ta pa ima prepričanje. Doslednost je podedoval od starega; zavrtnost pa se je v njem prevrgla v nevarno odkritost. Škodil nam bo kmalu občutno, ali tu ali drugod!»

Tedaj mu šine na misel, kar je pač že nekajkrat čul od drugih ljudi in tudi sam opazil, da je namreč Jurčetu njegova Dora pri srcu.

«Kaj, ko bi se njegovo versko prepričanje vtopilo v ljubezni?» se mu nehote oglasi v prsih, ali takoj se mu stemni oko in zaničljivo zamahne z roko:

«Ne, s temi ljudmi nobenega posla!» —

Jurče je bil v tem pospremil vikarja na dom, kjer so mu izprali in povezali rano, ki na srečo ni bila nevarna. Vendar je stari mož radi prežitega razburjenja tako ošibel, da je moral leči v posteljo.

«Da bi bil vedel, da bi bil to vedel,» je tarnal Jurčetu, ki je sedel kraj njegove postelje, «bi bil odsvetoval Šentvidčanom njihov obisk.»

«Častiti, nihče si ni mogel misliti tolike drznosti in divjosti,» ga miri Jurče. «Šentvidčani gotovo niso namerovali nič hudega, če so se hoteli udeležiti naše cerkvene svečanosti. Ali lutrovcem je pošla že vsaka razsodnost. Vendar, častiti, da so prav tu v našem trgu verske razmere tako razdrapane kakor malokje drugod, to me srčno boli.»

«To pride od tod, ker naša fara nima pravega pokrovitelja. Na posvetno gosposko se dandanes na žalost ni zanesti in tako je vipavska župnija prepuščena sama sebi, revica. Saj veš, da je ona vtelešena štrasburški prošnji na Koroškem. Gospodje prošti so daleč, predaleč in imajo že doma s krivoverci preveč opravila, da bi se bolj pobrigali zame, ubogegega vikarja, ki jim upravljam to razsežno župnijo. Sam nase sem navezan in na dobre ljudi. Zato mi je pa vsaka pomoč tem ljubša in in dražja in zato bodi tudi tebi danes srčna hvala, Jurče.»

«Gospod vikar, o tem se niti ne govori. To je pač moja dolžnost. Upamo, da boste rano kmalu preboleli. Ali vedite, gospod vikar, prihodnjic nas ne zalote nepripravljenih. Hotel sem se po svoji vrnitvi iz tujine držati daleč od domačih preprirov, ali zdaj vidim, da so razmere močnejše nego človek in da me pehajo in vlečejo v to močvirje. Treba je, da odločno in javno nastopim tudi jaz za našo sveto stvar. Gospod vikar, od danes naprej zanesite se vedno tudi name.»

In ponudil je starčku roko, ki mu jo je vikar gahnjen stisnil rekoč:

«Bog ti povrni, dobri mladenič!»

Ko je nato Jurče prišel domov, je našel očeta, kako je sedel v izbi za mizo, in poleg njega onega suhljatega, zagonetnega tujca, ki smo ga o povodnji že videli stopiti v Uletovo hišo. Oba sta imela na mizi pred seboj razpoložene papirje, gosja peresa in črnilo. Stari Ule je z zmagoslavnim nasmehom krog usten očividno baš nekaj narekoval, kar je njegov

tovariš z globoko sklonjeno glavo zapisoval. Vendar dvigne pri mladeničevem vstopu glavo. Oba se presenečena spogledata, nato vzklikne Jurče:

«Pater Izidor! Saj ste vi, če se ne motim, če tudi vas danes krije posvetna obleka?»

«Da, pater Izidor od družbe Jezusove,» de smehljaje tujec. «To me veseli, da Uletov Jurče ni pozabil name, dasi je minilo že dokaj časa, odkar sva se sprehajala po večnem Rimu in rešetala najbolj zavita vprašanja...»

«...ki jih je moj učeni tovariš vedno točno in polvoljno rešil!» dopolni Jurče in stisne jezuitskemu patru desnico. «Ali kako, da ste tu v naši divjini?»

«Pokoren nalogu našega predstojnika, ki mi je v teh ogroženih krajih naložil ogromnega dela. Naš red gotovo ne more čakati šele dovoljenja, da se sme tod naseliti, temveč je poslal v boj proti zmoti takoj vse razpoložljive sile. In šel sem tudi jaz, saj me boj veseli, saj je boj življenje in življenje boj. Oglasil sem se že nekajkrat pri tvojem očetu, ali tebe nisem srečal.»

«Oče mi ni ničesar povedal o tem!»

«Imel je zato gotovo svoje razloge, ki jih morava oba spoštovati. Tembolj vesel sem danes, da te vidim.»

«Vendar sem vaju motil!»

«Nikakor! Če te zanima, ti lahko povem, za kaj gre. Ti smeš o tej stvari vedeti, prav ti, ki si se danes izkazal neustrašnega sina matere cerkve. S tvojim očetom sestavlja in piševa enostavno poročilo o današnjih dogodkih, ki si jim bil tudi ti priča. Osobito hočeva dostojno opisati neumljivo in neopravičljivo strankarsko postopanje mestnega sodnika Amigona, da se možu vendar enkrat pristrižejo peruti.»

Jurčetu se zmrači čelo.

«In kam pojde pismo,» vpraša, «na deželne stanove v Gorico?»

«Deželni stanovi niso zanesljivi,» odvrne jezuitski pater. «Pismo pojde naravnost nadvojvodi Ferdinandu v milostne roke.»

«Kako?» se začudi Jurče.

«To poskrbe že očetje našega reda, ki so si znali pridobiti zasluženno zaupanje na vojvodskem dvoru.»

«Potem vama želim, da pismo dostojno sestavita. Vendar, preden odidete s pismom častiti pater...»

«Kaj bi rad, Jurče?»

Mladenič se kratko premisli, potem reče: «Nič!» In odide iz izbe.

Kaj je hotel povedati patru, kaj mu zaupati? Priznati mu svojo ljubezen do Dore? In potem? Prositi ga, naj v imenu te ljubezni za sedaj še prizanesse njenemu očetu in naj ne odda usodnega pisma? Drugega nič?

Blaznost! Kolo nepremagljive usode se je zatočilo. Katera roka ga ustavi?

In vendar je moral govoriti z Doro. Hrepenel je po jasnosti. Po vseh teh dogodkih je hotel čuti njeno besedo.

Dan kasneje je tudi res srečal deklico pri sosedih, kamor je slučajno prišel. In ker je bila sosedka izmed tistih mamic, ki rade vidijo, da se mladina zmeni, kar po njihovem mnenju ne more končati drugače nego s poroko, se je nenadoma spomnila, da ima v kuhinji nujno opravilo in je pustila mlada dva sama. —

To ni bilo lahko svidenje ne njemu ne nji. Nemo sta se zrla nekaj časa, sto vprašanj jima je valovalo v prsih, ali eno samo, globoko kakor morje, visoko kakor nebesni svod, je sililo ta hip na ustnice:

«Ali me še ljubiš?»

Kdo bi mogel zdaj tudi dvomiti o odgovoru, ki je zadrhtel na ustnih, o tem večno enakem in večno lepem priznanju dveh nedolžnih src!

In objel je lepo deklico ter jo rahlo privil k sebi. Ona se je voljno vdala njegovemu objemu. Ali tej milobi se nista mogla dolgo prepuščati. Kaj kmalu ju iztrga moreča skrb odurne vsakdanjosti iz sladke omame in njun pogovor je postal silno resen.

«Jurče,» je vzdihnila Dora, «vedno redkeje se vidiva in bojim se, da pride le prehitro čas, ko se sploh ne bova videla več.»

«Tebe ne videti! Ne govori tako, Dora,» jo prekine mladenič, «saj to ne more, ne sme biti. Lagal

bi, če bi ti dejal, da vidim najino prihodnost rožnato. Baš nasprotno, vedno temnejša se mi prikazuje, ali vztrajati morava; da bi se morala midva ločiti, v to ne morem verjeti.»

«In vendar je tako, Jurče. Pride čas, ko bo usodni udarec hudo zadel mojega očeta in ž njim mene, ker ga jaz ne smem, ne morem zapustiti.»

«Tvoj oče se temu morda še lahko izogne.»

«Moj oče se temu ne bo izognil, niti če bi mu prigovarjala jaz. Poznam ga predobro in zato vidim z grozo, kako se nama bliža nesreča. Da, iti bom morala v tuji svet in ti ne boš šel za mano, ker ne boš mogel, ker tudi ti imaš očeta in imaš svoje prepričanje. Glej, dejala bi, da si podajva že danes roki, v slovo...»

«Dora, kaj praviš!»

Tedaj se zazre deklica s polnim pogledom vanj in ponovi otožno:

«Kaj ne, Jurče, ti ne pojdeš za mano?»

In tedaj je mladenič povetil oči in je obmolknil, ker na to vprašanje ni imel odgovora. Solze zalijo Dorine lepe oči in s tožnim nasmehom položi svoji mehki ročici na njegovi žareči lici ter mu zašepne:

«Jurče, zato ne bom huda nate, samo da ne boš ljubil druge deklice.»

«Dora!» zakriči mladenič bolešno. Ali deklica se mu je izvila iz objema in je odhitela. V njenem srcu je vstala zavest, da je tudi v bolestnej odpovedi nekaj vzvišenega, nekaj, kar ljubezen posveti in jo obžari z večnostnim sijajem.

X.

DAN VELIKE METLE ALI GOSPODA
JAMARKEGA TRETJI POHOD.

«Kaj pa je zopet novega, blagorodni gospod, slavni preganjalec krivovercev in poganov?» odgovori pater Vinicij našega Jamarskega, ki je vstopil z debelim pismom v roki v izbo, kjer je užival pater ob odprtem grajskem oknu prekrasen razgled po dolini in v svoj bokal, poln žlahtnega rifenberžana.

«Pismo so mi zopet poslali in tega preklemanega pisarja ni najti nikjer. Včeraj je nenadoma izginil, nihče ne ve kam, in vrnil se bo, nihče ne ve kdaj. Ali je to red v gradu, vas vprašam, ali je to deželski in grajski gosposki dolžna pokorščina?»

«Est modus in rebus,» odvrne pater in odpije, «to se pravi po slovenski: »vsak pisar piše po svoje?»

«Saj bi nič ne rekel,» se togoti vitez dalje, «naj se potepa, kjer hoče, ali ne ob času, ko je hudič ušel iz pekla.»

«Hudič iz pekla?» se začudi pater.

«Seveda, saj ni bilo nikoli toliko pisarije kakor sedaj. Vsak teden pismo, in to tukaj mora biti zelo važno. To poznam jaz po pečatih.»

«Pa bi ga prebrali!» de pater Vinicij.

«Jaz? Čujte, jaz vendar nisem svoj pisar, da bi bral mesto sebe, če bi tudi znal brati, kar se pa z vi-teško častjo ne strinja.»

«Potem je seveda druga,» potegne pater krepko iz bokala. «Kar dajte sem, vam preberem jaz.»

«Dajte no! Ta bedasta pisarija in taka prismo-darija! Kaj menite, ni bilo nekoč bolje, ko teh prekle-manih gosjih peres ni bilo? Moj rajnki ded, Bog mu daj mir in pokoj, lepe pregovore mi je zapustil, potem ko mi je zapravl premoženje, moj ded tedaj je dejal:

Ne dotikaj se gosjega peresa, boj se ga kakor vraga! — A tako, vi ne poslušate, kar vam pripovedujem!»

Res, pater ni poslušal, momljaje je bil med tem hlastno prebral pismo in je dejal:

«Gospod, novice so važne! Da, vam kratko povem, milostljivi gospod grof vas opozárja, da pride te dni sam prevzvišeni oglejski patrijarh k vam na vizitacijo. Vi torej poskrbite za lep prejem in ko bo tu, pomagajte visokemu gospodu posebno v tem, kar bo hotel ukreniti zoper krivoverce.»

«Sveta Neža,» vzklikne oskrbnik, «zdaj smo pa pečeni! Enega nevernika smo imeli, še ta nam je ušel!»

«Saj je imel prav, sicer bi bil še utonil v gradu!»

«Prav nič ni imel prav! Mejdus, to bo zdaj patrijarh hud, ko ne bo našel v Rifenberku nobenega krivoverca več. Jaz se vendar ne morem komu na ljubo prekrstiti v pogana ali obrezati v žida. Kdaj pride patrijarh?»

«Menda že pojutrišnjem,» odvrne pater.

«Luka, Luka!» se zadere nenadoma vitez.

«Kaj pa hočete Luki?»

«Krivoverce pojdeva zopet lovit, da jih bova vsaj nekaj pokazala, da jih bo gospod patrijarh vesel, ko pride zaradi krivovercev. Mejdus! Še posušil se bom ves od samih krivoverskih skrbi. Kaj pravite vi, pater, ki ste učen mož, ali bo kdaj konec tega?»

«Nikoli!» odgovori pater suho.

«Kaj? Nikoli?» ostrmi vitez.

«Ne, ker neverniki in krivoverci so bili kar svet stoji, in bodo, dokler bo svet stal.»

«Potem, potem pa,» de gospod Jamarski svečano, «se res ne oženim. Saj bi se mi morali smiliti moji otroci, vnuki in pravnuki, ki bi morali preganjati te krivoverske lopove, kakor je usojeno mojemu slavnemu rodu.»

«Prav imate; ohranite si svoje devištvo!» reče pater in krepko potegne iz bokala.

Vitez ga ni prav umel.

«Luka, Luka,» je vpil. «Da ni še ta pobegnil! Luka, Luka! Ali greste z nama, pater, na ta pogon?»

«Ne,» odvrne pater.

«Zakaj pa ne? Če sem prav čul, se poje v junaških pesmih, da so s križarji hodili tudi častiti patri v boj. Zakaj pa bi vi ne šli, saj ste zastaven mož.»

«Est modus in rebus, gospod, vsak preganja krivoverce po svoje.»

«Vi jih z bokalom v roki!» se zasmije vitez. Menih hoče nekaj reči, ali ta hip vstopi Luka.

«Vendar enkrat!» se ga razveseli oskrbnik. «Luka, ti postajaš vedno bolj čednosten. Odpravi se, mrha zanemarjena. osedlaj konja, ker pojdeva na krivoverce.»

«Zopet, gospod?» se začudi Luka.

«Kajpak! Če bi bil ti dolgega Janeza priprl in bolje pazil, bi ne bilo treba iti, tako pa. Brez krivovercev sva oba ob milost, jaz ob grofovo, ti pa ob mojo. Torej greva nanje in ne nehava, dokler jih ne poloviva vsaj za dva čebra dobre mere. Si me razumel?»

«Da, gospod. Samo to bi rad pripomnil, da je dolgega Janeza prav gotovo Urša izpustila iz kajhe.»

«Urša? Saj res, takoj pokliči Urško!»

Malo nato se prikaže brhko dekle.

«Urška,» ji naroča Jamarski, «ti pojdi dol k kuharici in povej ji, da pričakujemo pojutrišnjem visoke goste, deželsko in duhovsko gosposko, kateri treba...»

«...dolžno pokorščino izkazovati!» dopolni Urška.

«Figo!» vzroji Jamarski.

«Torej nič pokorščine!» se popravi Urška.

«Postreči treba, postreči gospodi!» zarjove oskrbnik. «Sam patrijarh oglejski pride. Torej treba pripraviti dobra jedila in dobre postelje, in kaj jaz vem, kaj še vsega. To bodi vaša skrb. Mejduš, še na to naj bi moral jaz misliti! Ključe do kleti izročam vam, gospod pater.»

«V najboljših rokah bodo, gospod vitez!»

«Ne dvomim. Vi boste že vse uredili. Kdo je? Naprej! A Luka! Že prav, takoj pridem. Torej, pater, vi skrbite za pijačo. Luka, meč in bič! Ah, te krivo-

verske skrbi, te! Tako! Zdaj pa pojdiva na te divje ajde!»

In zaropotal je vitez navzdol po stopnicah. Na dvorišču sreča rifenberskega župnika Valentina Medveda, ki se mu približa neobičajno bled v lice.

«Kaj pa želite, prečastiti?» ga vpraša.

«Gospod oskrbnik, čul sem, da se nam bliža cerkvena vizitacija...,» de duhovnik.

«Bliža? Kaj še! Je že tu! Kakor strela bo poju-trišnjem udarila v tolpo krivovercev, ki jih bova na-lovila z Luko. Ne rečem, da ne bomo kakšnega še pekli na grmadi. Vendar, kaj ste hoteli od mene?»

«Ali bi ne mogel oditi te dni po nujnih opravkih, ker...»

«Oprostite, vam se blede! Kam hočete iti zdaj, ko je vse polno dela. Nič! Tu boste ostali in pomagali mi boste pri sprejemu gospoda patrijarha ter me pri njem opravičili, če bi mu nalovil premalo krivo-vercev.»

«Bojim se,» zavzdihne župnik, «da jih bo še pre-več!»

«Kaj? Veste li za kakšnega?» se vzradosti go-spod Jamarski.

«Ne, ne! Jaz nočem sumničiti nobenega,» se brani župnik, «vendar vam je o tej zadevi kaj pisal milostljivi gospod grof?»

«Pisal? Da, naj polovim vsa piščeta in zakoljem vse krivoverce, to je narobe. Ali prečastiti, sami vi-dite, da me le zadržujete z mojim hlapcem. Medtem ko midva tukaj čenčava, zavohajo neverniki smod-nik, pa odneso pete. Pojdite gor v grad, če ste že tako radovedni, tam najdete patra Vinicija. Zmenite se ž njim, ki je pismo bral, mene pa pustite, da storim svojo krščansko in viteško dolžnost!»

Rekši spodbode grajski oskrbnik konja in odpe-keta z Luko v dolino.

Ko sta bila vitez in hlapec že daleč iz vidika in sta jo zavila tja proti vipavski strani, sta pater Vi-nicij in župnik Medved še strmela v pisanje, ki je bilo prišlo naravnost od deželnega glavarja in ne od grofa Lanthierija. Pismu je bil priložen seznam dvajset in

petih oseb, ki so bile močno osumljene krivoverstva in ki bi jih moral oskrbnik povabiti določenega dne pred patrijarha. Prvo je bilo v seznamu ime rifenberškega župnika Medveda, zadnje v vrsti je bilo ime »štiftarja dolgega Janeza.« V sredi pa je blestelo nič manj nego ime gospoda Jamarskega samega.

Župnik Medved je majal svojo glavo nad seznamom; srce mu je hudo utripalo.

«To je očitna zloba!» de pater Vinicij, «to juho vam je vsem skupaj nadrobil grajski pisar, ki je od včeraj izginil, ne ve se kam. Kako je mogoče spraviti za vero tako vnetega gospoda Jamarskega v to družbo! In potem ste tudi vi, prečastiti, v seznamu in celo na prvem mestu... primo loco!»

«Kar se tiče mene...» začne plaho župnik Medved.

«No, kaj?» ga bistro pogleda pater Vinicij.

«Brate, izpovem se ti, da sem grešnik!»

Krepko potegne pater iz bokala in s trdo cepe-tajočimi koraki zapusti sobano. Ni bil trdosrčen do grešnikov naš pater, ali kdor bi ga bil poslušal, kaj je mrmral po poti, bi bil slišal:

«Ta tudi! Ta tudi!» in tleskal je s prsti, «to je že podobno vesoljnemu potopu!»

In moško je stopal proti grajski kleti, da si natoči novega vina.

Tako mrmrajočega sreča Urška.

«Kaj pa je, sveti oče?» se mu nasmehne. Ali pater se razkorači in ji reče odvažno: «Moli, deklica, moli, kajti dan velike metle je prišel.»

«Ježžeš! Zopet lovijo mojega Janeza! Saj je nedolžen, saj ni storil nobenemu nič žalega!» se prestraši Urška, ki je vse nevarnosti videla le krog in krog svojega vzora.

«Kaj Janeza, kaj!» de pater, «zdaј gre za vse drugače glave. Resnično ti povem, da so to pot prvi zadnji, zadnji pa prvi.»

Več ni dejal, ali že te besede so zadostovale, da so se raznesle vznemirljive vesti po vsej dolinici. Čudno obnašanje župnikovo je vesti le še potrjalo. Mož se je bil zaklenil v svojo sobo in ves dan ga ni

bilo več na spregled. Še bolj je vznemiril vaščane oskrbnik Jamarski, ki je s svojim Luko v divjem diru jezdaril po holmcih in dolinicah ter brez vsake potrebe rohnel nad vsakim, ki ga je srečal. Kaj takega ljudje niso bili vajeni od udobnega gospoda, ki si je privoščil pri vsakem opravilu dovoljno časa.

Proti večeru je prinesel tudi nekdo iz Gorice čudno vest, da je grof Lanthieri izginil iz mesta, nihče ne ve kam.

Tedaj so se zbrali v mraku nekateri novoverci pri kovaču Jeronimu ter ugibali, kaj vse to pomeni in kaj bi bilo ukreniti, da se človek ubrani nevarnosti, ki bržkone preti, samo da nihče ne ve, ne odkod ne komu.

«Vse se bo ponovilo,» reče slednjič kovač, «kakor pri prejšnjih vizitacijah. Če se bomo držali vsi trdno, ne bo take sile. Še smo tu oni, ki smo to že večkrat prestali.»

«Najbolje bi bilo, če bi se postavili kakor leta sedemdesetprvega,» se oglasi kmet Sebold Hrovat. «Kolcev je morda še kaj v rifenberški okolici in pesti tudi, ki jih znajo vihteti, če so moje tudi že stare.»

«Takrat je bilo to laže,» de kovač, «danes so časi drugačni. Patrijarh pride gotovo z velikim spremstvom in deželni glavar mu bo posodil svoje oborožene konjenike. Ne vem, če je upor baš na mestu. Bolje bi skoro bilo, da bi se oni, ki jih imajo na piki, potegnili za nekaj časa v šume in jame. Naš gospod, grof Lanthieri, ne bo prav nobenega izpraševal, kod je hodil, kje je bil, če se bo povrnil, ko se oblaki razpode.»

«To je pameten nasvet,» pritrdi kmet Štefan Pečenko, «samo ta je žaltava, da ne vemo, koga imajo zdaj na piki.»

Ta hip se odpre rahlo prislonjeno okence in iz teme se pokaže debela roka, ki pomoli v notranjost neki podolgast papir. Vsi se ozro presenečeni v roko in list, kovač pa takoj zasluti, kaj to pomeni.

«Svarilo!» sikne skozi zobe, prime za papir, ki mu ostane v žuljavi pesti, medtem ko roka zopet izgine v temi.

Bratje Pečenko planejo skozi duri in njihov klic zadoni:

«Kdo hodi?»

Nobenega odgovora ne prejmejo, le za hip se jim je zazdelo, da je naglo izginila za grmičevjem debela postava v neokretni halji.

«Menih?»

«Da ni pater Vinicij, oni minorit, ki biva že nekaj časa v gradu?»

«Kdo more to vedeti! Ali kaj ti je pustil, Jeronim?»

«Sami pogledjte!» odvrne kovač. «Seznam nekaterih imen je, in kar nas je tukaj, smo vsi v njem, prvi naš župnik. Spodaj pa je pripisano: «Pripravite se na velike metle dan.»

«Kaj naj to pomeni?»

«Jasno pač! Svarilo je od neznanca nam, ki nas imajo na piki. Zdaj pa naj vsak ukrene, kakor hoče. Umaknite se, najbolje bo.»

«Lovili nas bodo!» pripomni neko.

«Ne dolgo, ker se jim mudi gotovo dalje.»

«Ali našega župnika ne smemo zapustiti v tej stiski. On je naš, gotovo rabi našo pomoč,» reče Hrovat.

«Res je,» pritrdi kovač, «še zdaj pojdimo do njega, jaz, pa ti, Hrovat, pa ti, Hmelak, pa ti, Primož Pečenko, in ponudimo se mu. Kar bo ukrenil in ukazal, to naredimo in če se moramo udariti s papeževci. Kar tu nas počakajte, kmalu se vrnemo, da določimo, kar bo potrebno.»

Odšlo je odposlanstvo trdnih mož, medtem ko so se ostali v pričakovanju zatopili v razne pomenke.

Niso čakali dolgo. Že so se vrnili kovač in njegovi tovariši. Iz njihovega glasnega, skoro osornega govora se je lahko spoznalo, da so slabo opravili. Hrupno stopijo v kovačevo kočo.

«Kaj je? Kako je?» jih sprejmejo čakajoči.

«Tako je, da se Bogu usmili,» odmahne kovač. «Trkali in trkali smo na vrata in okna. Slednjič nam je gospod Medved odprl okno, v župnišče pa nas ni niti pustil. In skozi okno nas je rotil, rotil, naj miru-

jemo in naj se vdamo in trdil nam je, da je velik grešnik, ki je komaj zdaj spregledal, in naj odpremo tudi mi oči in... da vam jaz povem, jaz kovač Jeronim, kdor hoče poklekniti pred patrijarhom in zatajiti svoje prepričanje, ali pa se odreči svoji zmoti, kakor pravi zdaj naš župnik, naj to stori; kdor noče, naj se odtegne, naj izgine. Za upor pa smo prešibki.»

«A ti?» ga vprašajo.

«Jaz ostanem v kovačnici,» reče stari Jeronim mirno, «in se ne ganem nikamor, če bi me hoteli tirati tudi s parom volov pred kogar si bodi. Naj store z mano kar koli, Bog je moja bramba!»

Nastal je hrup v kovačnici, vsak je predlagal svojo, zediniti pa se le niso mogli in razšli so se, ko se je že noč umikala onemu negotovemu prvemu svitu, ki s sivkastim plaščem odeva spečo prirodo, preden jo s toplim poljubom predrami prvi solnčni žarek. — — —

Dva dni kasneje je vesele troblje srebrni glas naznanjal rifenberškim ratarjem, da se bliža cerkvena vizitacija. Ljudje so vreli od vseh strani, da si ogledajo slavno, krasno opravljeno duhovsko gosposko, ki ji je na čelu jahal sam oglejski patrijarh Franc Barbaro. Odlično skupino je spremljalo močno krdelo brhkkih deželnih strelcev. Pogled na to oboroženo četo je poučil ljudstvo, da meni deželna gosposka takrat kaj resno z verskim čiščenjem. Na upor tedaj ni bilo niti misliti, komaj na beg.

Skupina se je bolj in bolj bližala rifenberškemu gradu in vnovič so glasno zadonele troblje. Ali z grada ni bilo nobenega odziva.

«To je čudno! Grajski oskrbnik bi nam moral že kdaj priti naproti!» je pripomnil patrijarh proti svojemu spremstvu.

«Grad je Lanthierijev,» odvrne poveljnik deželnih strelcev, «zato ni nikako čudo, da nas niso veselili.»

«Vendar oskrbnik...»

«Ta je gospod Jamarski; ali tudi on je v seznamu osumljencev.»

«Tembolj ročno bi nas moral pozdraviti in sprejeti.»

Medtem pa so se grajska vrata le odprla in iz njih je stopil grajski pisar, ki se je bil vrnil prav ta dan iz Gorice. V spremstvu dveh starih služabnikov se približa patrijarhu, globoko se priklanjajoč. Dospевši pred patrijarha, poklekne in poljubi rob njegovega plašča.

«Moj sin, kdo si?» ga vpraša prijazno patrijarh.

«Rifenberški grajski pisar, svetost!» odgovori ta ponižno.

«A kdo te je poslal? Nili gospod grof v gradu?»

«Ni ga!»

«Pa njegov oskrbnik?»

«Ni ga!»

«Zdi se, da so v gradu vsi izumrli!» pripomni višji duhovnik v patrijarhovem spremstvu, a patrijarh vpraša:

«Kje pa je gospod oskrbnik?»

«Predvčerašnjem je odjezdil in se do danes še ni vrnil.»

«To mi je zelo žal! No, vsekakor nas boste sprejeli pod streho, dokler ne opravimo, kar nam nalaga naša sveta dolžnost.»

«Svetost, vstopite! Naš grad je vaš grad; kar more nuditi udobnosti, vam bo nudil.»

Nato se pisar obrne ter pokaže gospodi pot v grajsko dvorišče, odkáže hlapcem hleve in spalnice in povede patrijarha v gorenje sobane.

Tako se je nastanil patrijarh v rifenberškem gradu. Nič kaj mu ni bilo všeč, da ni bilo na spregled ne grofa, ne njegovega oskrbnika. Zato so pa našli v gradu patra Vinicija. Patrijarh ga je strogo zaslišal, odkod, kaj, kako in kam, ter mu slednjič očetovski nasvetoval, naj sklene čimprej svoje opravke in naj se vrne v domači samostan.

Medtem so deželni strelci s pomočjo grajskega pisarja in drugih grajskih ljudi že poklicali vse one, ki so bili osumljeni krive vere, na razgovor pred patrijarha. Marsikoga niso našli doma, večina pa se je vendar oglasila. — — —

Mala domača cerkev je bila polna ljudstva, ki je radovedno poslušalo in gledalo, kako se bo izvršil svečanostni obred. Pred oltarjem je sedel na vzvišenem stolu patrijarh, krog njega odlični duhovniki, in po ganljivi pridigi je pričel zasliševati krivce.

Prvi je stopil pred njega rifenberški župnik Valentin Medved. Zgrudil se je ves skesan pred visokim cerkvenim knezom na kolena in odkrito priznal svoje zmate, ki se jim je odpovedal glasno in slovesno. Prejel je nato od patrijarha kazen, a tudi odpuščanje. Patrijarh ga je odstavil od službe in je imenoval namesto njega novega župnika v osebi Mateja Cotiča. Vendar je dovolil, da ostane Medved kaplan v rifenberški župniji. In kakor pravi zgodovina, je Medved ostal kaplan v Rifenberku do svoje smrti in je pomagal novemu župniku Cotiču prepričevati ljudi, da so se vrnili v naročje katoliške cerkve.

Nato je zaslišal patrijarh osumljene družinske očete, jih svaril, poučeval in pridobil. Drug za drugim so se odpovedali novoverskim naukom. Slednjič se je patrijarh dvignil in spregovoril prav iskreno priporočilo vsem, ki so prisostvovali temu dogodku.

V tem času pa so deželni hlapci stikali po okoliških selih, kje bi našli kakšno krivoversko knjigo. In pokazali so pri tem poslu izurjeno spretnost. Ni bilo tako skritega kotička, da bi ga ne iztaknili in da bi v njem ne zasledili prepovedane knjige. Jemali so jih ljudem in jih metali v gnojni koš, ki so ga vozili s seboj. Tako so šli od sela do sela po vsej lepi dolinici in nabral se je slovenskih knjig prav lep kup.

Prišli so tudi do Jeronimove kovačnice. Brez pozdrava so vdrli v kočo, in medtem ko sta dva čuvala nad kovačem, so drugi trije iskali po vseh kotih. Dolgo niso zasledili ničesar. Kar ti neki hlapec prevrne mizo in stolico in glej, Dalmatinova biblija pade po tleh. Urno hlastne hlapec po nji, a že jo je pobral kovač ter oberoč pritisnil ob svoje kosmate prsi.

«Daj sem!» zarjove hlapec.

«Ne tebi, ne drugemu!» odvrne skozi stisnjene zobe kovač Jeronim in oči mu čudno zablisnejo pod sivimi košatimi obrvmi. Ves, skozi toliko let zadrže-

vani srd, vsa upornost proti duševnemu nasilstvu sta zaplula po njegovi krvi.

«Ali boš dal, pes krivoverski? Takoj!» zavrešči hlapec in zgrabi za knjigo.

«Proč tvoje umazane tace!» de kovač in pričneta se ruvati.

Kovačeve roke, dasi stare, so bile jeklene, knjige mu ni bilo moči izpuliti. Drugi hlapci obstopijo oba in se rogaajo svojemu tovarišu:

«Jej, jej, Miha, saj ga ne boš, starca sključenega!»

To razdraži hlapca, ki je bil ta dan nekoliko preveč pil. Besen odskoči za korak, ostrina meča zažvižga po vzduhu in starec se težko zgrudi na tla. Iz preklane črepinje mu curlja kri na prsa, na knjigo, ki je krčevito stisnjene pesti nočejo spustiti niti v smrtni uri.

Hlapci se spogledajo. Groza jih spreleti nad nepremišljenim dejanjem. Tako jim ni bilo zaukazano. Ali kdo more določiti meje razbrzdane surovosti? Kakor v tihem sporazumu zapuste kovačnico z urnimi koraki.

Uro kasneje najde kovačev sin ob svoji vrnitvi starega očeta ležečega sredi izbe v lastni krvi, z okrvavljenim svetim pismom na prsih pod prekrizanimi rokama. Neizmerna bol prešine mladeniča; iz prsi se mu izviije jaden krik. Pade ob ubitem na kolena, prime ga za glavo, boža mu osivele lase s čela in obupno kliče:

«Oče, oče!»

Bedni otrok! Čuli so ga ljudje in so prihiteli na pomoč, ali pomoči ni bilo več. Oprali so staremu Jeronimu obličje in ga položili na mrtvaški oder ter stražili ob njem. Drugega dne so ga tiho pokopali v neposvečeni zemlji s knjigo na prsih, s knjigo, ki jo je tako ljubil, da je dal svoje življenje zanjo...

Bila je edina knjiga, ki so jo takrat izročili domači grudi, vse druge, kar so jih nabrali hlapci, so zgorele na grajskem dvorišču. — — —

Vizitacija v Rifenberku je bila končana in njen uspeh je bil splošno povoljen, ker kakor beremo v starih zapiskih, sta v krivoverstvu umrla nekaj let

pozneje le še Sebald Hrovat in Avgušтина Pečenko. Oba so pokopali v neposvečeni zemlji; drugi pa so zapustili za vedno novo ali protestantsko vero.

Patrijarh se je drugega dne že odpravljal iz grada. Ker so mu prikrili žalostni dogodek s kovačem, je bil z izidom svojega poseta kaj zadovoljen. Že je hotel zapustiti sobane, kar se začuje po grajskih stopnicah hud ropot in bobneč glas, ki je dejal:

«Kaj? Že proč? Brez mene? To ne gre, zdaj posebno ne, ko mu prinašam edinega nevernika, ki ga zmore naša dolina. Kje je gospod patrijarh? Še gori? Prav! Luka, suni no tega krivoverskega lopova v rebra, da bo hitreje prestavljal svoje dolge krake! Tako! Odprite duri! Mejdus! Deželski gosposki in njenim pravicam se ne bo nihče ustavljal!»

Pri tem vzkliku se duri odpro in v njih se prikaže obilni život plemenitega gospoda Jamarskega, ki je vlekel za sabo «dolgega Janeza», kateremu je bilo menda že tako usojeno, da ga bo gospod oskrbnik vedno preganjal. Za Janezom pa je prikrevsal še Luka, neločljivi del hrabrega viteza.

Ko uzre gospod Jamarski patrijarha in vso častitljivo gospodo, ki je začudeno gledala ta prizor, se vendar zave nekoliko svoje viteške dolžnosti. Z glave sname čepico, globoko se prikloni in hiti poljubovat patrijarhu blagoslovljeno roko. Vmes pa blebeče:

«To mi je najbolj žal, da me premilostni niste našli doma. Verjemite mi pa, da ni moja krivda, prevzvišenost. Vendar upam, da so vas dobro sprejeli in pogostili kakor sem ukazal, ker če bi bilo drugače, mejdus! — jaz bom že pokazal, kaj se pravi deželski in duhovski gosposki dolžno pokorščino...»

«Umirite se, gospod oskrbnik,» de z rahlim nasmehom patrijarh, «prav dobro se nam je godilo na rifenberskem gradu in res nismo drugega pogrešali kakor vaše družbe.»

«To pa je res, prevzvišeni gospod, moja družba vam je manjkala, vendar ne bodite radi tega hudi name, temveč na te prekl... krivoverce, ki se tako skrivajo, da jih sam hud... ne more nikjer najti.»

«Vi ste torej iskali krivoverce?»

«Sem, to se razume, prevzvišenost. Deželska gosposka mi je tako naložila. Sporočila nam je, da pridete vi, premilostljivi, k nam na obiske in da boste imeli največje veselje, če vam izročim kakšnega nevernika. Jaz sem sicer imel že enega pri rokah, pa mi jo je zlod... prekl... pobrisal, ker se je zbal mrzle vode, s katero smo ga prekrščevali. Poskrbeti sem moral tedaj, da ga zopet dobim živega ali mrtvega, njega ali koga njemu podobnega. Pa sva šla z Luko na lov in, ne zamerite mi, prevzvišeni, to neverno smrdokavro sva zopet zalotila in vam ga izročava.»

«Kdo je to?»

«To je dolgi Janez, papež vseh skakalskih norcev, glavni mučenik in višji štiftar, ki čuje cerkve pod travo rasti, zamaknjenec pesjanski, sploh edini rífenberški krivoverec in pogan!» se usuje iz oskrbnikovih ust kakor toča.

Patrijarh pogleda na seznam, ki mu ga je bil njegov tajnik ponudil. Nato premotri mladeniča in ga vpraša s pomilovalnim glasom:

«Je li res? Spadaš tudi ti med one nesrečne ljudi, ki se zovejo štiftarji?»

«Oh, gospod premilostljivi!» vzklikne dolgi Janez in se zgrudi pred patrijarhom na kolena. «Res je, da sem tudi jaz nekoč tako norel, sam ne vem zakaj. Kar prišlo me je nekaj, ko sem druge videl. Res je, da so me zato zaprli v grajsko ječo.. Res je, da so mi tu oprali z mrzlo vodo pregrešne misli in želje, tako da sem ostal le malo še živ. Res pa je tudi, da so se mi nato v ječi odprle oči in vrata, oboje po zaslugi grajske dekle Urške, in da od tedaj ne norim nič več, ker me je hudo sram, da sem tako norel, temveč že nekaj časa mirno drvarim in žgem oglje. Včeraj sem hotel pogledati po tako dolgem času domov. Tedaj pa sta me zalotila plemeniti gospod Jamarski in njegov hlapec Luka. Jaz sem že tako nesrečen, da se njiju ne bom nikoli rešil.»

«Torej si se odpovedal štiftarski zmoti?»

«In že kdaj in za vselej!»

«Gospod Jamarski,» se obrne patrijarh do oskrbnika, «meni se vidi, da je mladeničeva krivda majhna.

Svojo zmoto je priznal in se ji je že odpovedal ustno in dejanski. Kvečjemu ga lahko zadene rahla kazen zato, da vam je ušel iz ječe in nato z graščinskega sveta. V njem ne vidim takega nevernika, kakor vi pravite.»

«Ne?» se začudi gospod Jamarski. «Kdo pa je potem nevernik?»

«O tem hočemo še govoriti,» de patrijarh. «Ukažite, naj mladeniča odvedejo.»

«Luka, vrzi neverno mrho v ječo, potem bomo že videli, kaj je ž njim. Prevzvišeni gospod, kaj bi še želeli?»

«Gospod Jamarski, jeli res, da ste se bojevali za Odrešenikovo vero proti Turkom v oni siloviti, a nesrečni bitki pri Budačkem?»

«Res je, prevzvišeni, le pogledjte to brazgotino na mojem licu! To je pričevanje, ki ga je napisala turška sablja. Ej, prevzvišenost, bili smo junaki, znali smo piti in peti, a tudi turške glave sekati!»

«Gospod Jamarski, to je lepo in velezaslužno od vas. Vendar — žal mi je, ali danes je že tako — da se morate prav vi zagovarjati radi krive vere.»

«Kaaaj? Jaz? Prosim, menda sem slabo slišal ali napak umel, ali pa se je prevzvišenosti naredil vozal na jeziku?»

«Nikakor ne! V naših rokah je ovadba, da vi ne spoštujete točno predpisov naše svete vere, da dajate s tem slab zgled in da radi tega leti na vas sum, da ste krivoverec.»

«Jaz krivoverec? Grom in strela, jaz...»

«Ne razburjajte se, gospod Jamarski, ker tudi jaz ovadbi enostavno ne verjamem. Dobro nam je namreč znano vaše hvalevredno prizadevanje, da bi zatrli krivoverstvo po naših krajih. Samo da ste postopali napačno. Vi ste drveli kakor rjoveči lev okoli ter iskali krivoverce tam, kjer jih ni bilo, medtem pa je — medved mirno grabil ovčice v vašem lastnem hlevu. Le poizvedjte o poteku naše vizitacije, pa vam bo marsikaj jasno. Ali na srce vam polagam, da ne zaničujete v bodoče nobenega predpisa naše svete cerkve in če bi se vam zdel še tako malenkosten, ker

vsak ima svoj pomen in ker — glejte! — iz malega raste veliko!» In patrijarh je z rahlim nasmehom dvignil svoj svareči prst.

«Zdaj bi pa le rad vedel, prevzvišeni gospod, v čem sem se pregrešil?»

«Vi, plemeniti gospod, ste neki petek jedli gnjat.»

«Jaz, da bi bil...?! Kdo vam je pa to natvezel, prevzzz... Aha, ga že imam! Mejdus! Ti pismouk, hinavski, ti!»

«Pustiva to,» de patrijarh milostno, vstane in ponudi Jamarskemu roko. «Bog vas čuvaj in če vidite kdaj svojega gospoda, grofa Lanthierija, sporočite mu, da ga še vedno pričakujem, vsako uro, dan za dnem.»

Tako se je poslovil patrijarh in je odšel s svojim sijajnim spremstvom. Gospod Jamarski pa je ves višnje v zabuhla lica stopal z žvenketajočim mečem po grajskih sobah, hodnikih in stopnicah, podoben hudemu vremenu, ki se zbira krož nanoške Pleše. Slednjič je trčil ob osebo, ki jo je bržčas iskal. Pisar mu je prišel naproti. Tedaj ga je vitez Jamarski prebodel s takim pogledom, pa že s takim pogledom, da je pisar obstal kakor okamenel...

Takega ga je našel četrť ure kasneje še pater Vinicij in sočutje mu je ganilo dušo.

«Kaj pa vam je? Ali vam je slabo?»

«Nič, nič!» se predrami pisar iz svoje otopelosti in jame urno nekaj iskati v svoji skrinji.

«Kaj pa iščete?» ga vpraša pater, «rožni venec?»

«Ne,» je bil pisarjev odgovor, «drugo perilo.»

Nakar se je pater urno obrnil ter odšel mrmraje: «Da, da, meso je bilo načajivo, ali duh, duh je slab, zelo slab...»

Tako je končal dan velike metle v rifenberški dolini.

Patrijarh Franc Barbaro pa je nadaljeval svojo vizitacijo po deželi. Završil jo je šele sredi poletja. Tedaj se je vrnil v Gorico, kamor je sklical bližnjo duhovščino, da ji poda še vrsto lepih opominov in koristnih navodil. Pozno v noč je prijel še pero v

roke, s srčnim zadovoljstvom je napisal papežu poročilo o svojem potovanju po goriški deželi in dostavil:

«Mnogo krivovercev se je spreobrnilo in veliko upanje gojim, da se bodo povrnilo v katoliško cerkev še nekatere odlične osebe, ki do danes stoje izven nje. Tako bo ta dežela postala branik proti krivi veri, posebno če se prejme moj predlog ter se ustanovi tukaj jezuitski kolegij.»

XI.

SAM BOG VE, KAKO JE TO HUDO!

Takrat je gospod Jamarski vendarle doživel zadoščenje, da so bili njegovi krivoverski nasprotniki povsem na tleh in je mogel pri tej priliki on na čelu lepega krdela oboroženih grajskih hlapcev konjenikov zastopati ves sijaj in vso moč in veljavo deželske gosposke pred vsemi vipavskimi radovedneži, ki so pred Lanthierijevo graščino zijala prodajali.

Mogočno je sedel gospod oskrbnik na svojem širokem sercu, z železno kapo po strani, s težkim mečem ob rejenem boku ter je tako hudo gledal na ljudstvo, da se je to s strahom vprašalo, kaj neki se bo šele zgodilo tržanom novovercem, ki so jih pritirali bodisi zlepa, bodisi zgrda v graščino.

«Gospoda mora biti grozno togotna, če je že stari Jamarski tako nasajen. Kaj neki bo?»

«Kaj bo,» de drugi tržan, ki se še nikoli ni zmotil v svojih napovedih, «kaj bo, to se še ne ve, a nekaj bo prav gotovo in dobrega prav malo.»

«Repe jim bomo odsekali, tem poganom in krivovercem; tako postane zadeva takoj krajša!» zagodrnja pri tej priči gospod Jamarski pol proti hlapcem pol proti občinstvu.

«Kaj imajo ti lutrovci tudi repe?» se začudi Luka, ki seveda ni manjkal v krdelu.

«Kako pa ne? Hudičevi so itak že vsi!» je pritrdil vitez. «Danes je vendarle konec slepomišenja; ali v cerkev, kakor se spodobi poštenemu katoliškemu kristjanu, ali po svetu. Druge izbire ni! Deželski gosposki mora vsakdo dolžno pokorščino izkazovati!»

In zavihal si je sive brke ter je tako hudo pomežiknil proti skupini brhkih vipavskih deklet, da so te prasnile v prešeren smeh. Saj je od groznega do

smešnega toliko v besedah kolikor v kretnjah včasih le en korak in še ta majhen, zapazi pa ga najprej žensko oko.

Gospod Jamarski je sicer s svojo razlago imel popolnoma prav, dasi je nekoliko pretiraval. Ali da razumemo do dobrega dalekosežnost njegovih besed ter pravi pomen, čemu je naš slavni junak stražil pred vipavsko graščino, moramo poseči nekoliko nazaj. — —

Do dna duše pretresen je bil zapustil grof Lovrenc po onem razgovoru patrijarha. Najrazličnejša čuvstva so valovila v njegovi duši, preko vsega pa ni mogel udušiti srčne užaljenosti, ki se mu je porodila, ko mu je patrijarh tako odločno govoril o veleizdajstvu.

On veleizdajnik, ali vsaj osumljen veleizdaje — tega njegov plemiški ponos ni mogel zlahka prenesti. Saj je bila poštenost, odkritost in zvestoba njegove rodbine nasproti vsakomur znana in tako tudi do deželnih knezov, dasi so Habsburgovci prav za prav šele pred kratkim časom zavladali v deželi. In zdaj naj bi kdo dvomil o tem? In vendar, če je grof premislil patrijarhove besede mirneje, je videz res kazal tako. Kdor podpihuje v nevarnih časih domače nemirneže in uporneže, ta gotovo ne dela v korist deželnemu knezu. In on, kaj je delal dosedaj? Res, da je šlo le za vero in nikakor za upor proti deželnemu gospodu, ali ta verski spor se je zavlačeval že vse predolgo, se je že vse preveč zaostрил in je že vse prehudo razburil duhove. In vendar se dolgo ni hotelo nič odločiti ne da desno ne na levo. Ali če daja on potuho novovercem, dela očitvidno proti povelju svojega vojvode. In če so se ljudje navadili upirati se deželnemu knezu v eni reči, se mu bodo kmalu v sto drugih. Kmečki upori po drugih deželah so bili za grofa resen opomin.

Da, patrijarh je trdil slednjič pravo!

In vendar!... Sme li vojvoda ukazovati tudi dušam in prepričanju? Če se je on boril za svobodo vesti, za svobodo veroizpovedi, vendar ni zagrešil zločinskega dejanja na škodo deželi...

Ali čemu skrbiš za druge, grof? Ti li ni dovolj, da rešiš svojo dušo? Drugi naj sami gledajo! Čemu se ukvarjaš s temi tržani in tlačani ter si nakopuješ hudo sodbo na glavo? Ali kaj sodba tega sveta! Ne-koč bo morala tvoja duša dajati odgovor za svoja dejanja drugemu, višjemu. A tedaj? Si li res na pravi poti, grof?

Grof si je želel samote, da bi mogel vse mirno premisliti in priti do pametnega sklepa. In zato je ta-krat nemudoma zapustil Gorico ter se napotil v spremstvu enega samega hlapca daleč v notranjost dežele k prijatelju iz mladih dni.

Ko se je vrnil na svoja posestva, je cerkvena vi-zitacija že kdaj minila in patrijarh Barbaro je bil že odšel v Oglej. Ali nadvojvoda Ferdinand medtem ni izpustil goriških razmer iz vidika. Poslal je grofu Lovrencu lastno pismo s stroгим poveljem, naj takoj prepove lutrovske shode v Vipavi ter naj izžene vse one, ki nočejo odnehati od nove vere. Za to mu je določil kratek rok šestih tednov. Ako bi se našel po tem roku še kakšen lutrovec na njegovih posestvih, bo moral grof plačati globo tisoč cekinov.

Ko je grof prebral vojvodovo pismo, je hudo omahoval, ali še vedno se ni vdal njegov uporni duh. Vojvodovega ukaza ni razglasil, zanašajoč se na to, da bo itak vsa zadeva zopet zaspala. Vendar se je zmotil. Novo vojvodovo pismo ga nemilo predrami. V pismu mu je vojvoda naznanil, da je že zapadel zagroženi kazni in da mora položiti takoj tisoč cekinov. Dalje mu je zaukazal, da mora zapreti lutrovske cerkve in pokopališča ter izgnati v teku enega me-seca vse lutrovce iz Vipave; če bi pa tega ne storil, se mu odvzame vipavsko gospostvo.

Povelje je bilo jasno in rezko. In tako se je grof Lovrenc Lanthieri slednjič odločil, da se ukloni — premağan, ali ne ukročen.

Dne 28. svečana leta 1598. je grof sklical vse vi-pavske novoverce v svojo graščino. In prišli so možje in žene, da čujejo iz grofovih ust, kakšna usoda jih čaka. Ko so se vsi zbrali v veliki dvorani, so gra-

ščino od zunaj zastražili Lanthierijevi in deželski hlapci, ki jim je poveljeval naš Jamarski. —

Nemirno je utripalo zbranim novovercem srce, ko se pojavi pred njimi grof Lovrenc z obsežnim pismom v roki. Njemu ob strani je stal vipavski vikar Forstner.

Mirno pogleda grof po zbranih, potem razgrne pismo in prebere ter raztolmači vojvodov ukaz. Nato se obrne do sodnika Amigona:

«Gospod sodnik, žal mi je, ali po povelju deželske gosposke vam moram naznaniti, da ste odstavljeni od službe mestnega sodnika, ki se je poverila že drugi osebi. Ob tej priložnosti vam sicer izrekam svojo zahvalo za dolgoletni trud.»

«Gospod grof, vršil sem le svojo dolžnost, kakor mi je velevala vest. Če sem jo nehote vršil kdaj slabo, naj me Bog ne kaznuje prehudo!»

«Nikakor,» ga prekine grof in se obrne do ostalih: «Vojvodovo povelje ste čuli; mislim, da nihče ni več v dvomu, kaj mu je storiti. Treba se je odločiti, tukaj in še ta hip. Nihče ne zapusti te dvorane, ako mi poprej ne izjavi, ali da ostane pri novi veri ter takoj zapusti deželo, ali pa svečano obljubi tu v roke prečastitega gospoda vikarja, da se hoče povrniti v katoliško cerkev. Opozarjam vas vnovič, da sme oni, ki se hoče izseliti, prodati vse, kar imenuje svoje, samo od izkupička mora odriniti desetino gosposki. Moji ljudje bodo prodajo nadzorovali, da se ne bodo dogajale goljufije ali nasilstva. Odločite se tedaj; čim prej, tem bolje.»

«Gospod grof,» povzame zdaj besedo bivši sodnik, «bili so časi...»

«Priatelj Amigon,» mu grof prestriže besedo, «vem, kaj hočete reči, in zato ni treba, da mi to poveste. Pustiva to, čase in...»

«Potem, gospod grof, vam nimam drugega povedati nego da neomajno ostanem pri svoji veri in da še danes zapustim mili domači kraj. Brez trpkosti pojdem po svetu, da si ustanovim novo ognjišče. Pa brez zamere, gospod grof, in hvala vam za vse dobre, ki ste nam jih skozi toliko let naklanjali!» Pri-

jel je grofa za desnico in mu jo poljubil. Naglo mu grof odtegne roko, ali kdor bi bil tedaj natančneje pogledal v njegovo obličje, bi bil opazil, kako je ponosnemu plemenitašu pri tej priči zaigrala solza v očeh.

Amigonovemu zgledu je sledilo še šest drugih družinskih očetov, ostali pa so svečano obljubili, da se bodo vrnili v katoliško cerkev.

Nato so se ljudje razšli. Sedaj je nastal hrup po trgu. Šestero izgnancev je jelo prodajati svoje premičnine in nepremičnine. Vse so prodali, kar bi jim na dolgem potovanju bilo v nadlego. Šlo je vse za prav nizko ceno, ker človek je že tak, da se rad okoristi ob nezgodi svojega soseda. Najpotrebnejše pa so pa nakladali na vozove.

Nekoliko mirneje se je vse to vršilo pred hišo bivšega sodnika Amigona. Moža so po eni strani še vedno cenili, po drugi so se pa bali pričujočih Lanthierijevih hlapcev, da mu nihče ni dejal žal besede. Sicer pa dela nesreča ljudi spravljive..

Dražba je trajala kratko. Kmalu je imela hiša novega gospodarja in pohištvo tudi.

Dora je ves čas dražbe zlagala v svoji sobici reči, ki jih je mislila vzeti s seboj, v lepo vloženo podolgasto skrinjo, ki jo je prinesla nekoč njena ranjka mati s svojo balo k hiši. Zraven je tiho jokala. Težka je bila ločitev od rojstnega kraja, težja radi njega, dasi se mu je junaško odrekla.

Skrinja je bila skoro polna. Tedaj je Dora zložila na vrh še svoje igračke iz detinskih let in milo se ji je storilo ob pogledu nanje. Ni jih hotela uničiti, niti prepustiti drugim rokam, teh malovrednih reči, ki jih je tolikokrat gladila in božala z drobnimi prstki in jih v svoji otroški nedolžnosti prisrčno poljubovala, saj so bile zanjo žive. Priče so bile najlepše dobe njenega življenja, edinih res srečnih dni. Spomin ji bodo na izgubljeni dom.

Zapre skrinjo, hlapec jo prime in nese na voz, ob katerem je stal že njen oče resnega, nepremičnega lica.

Tudi Dora stopi do voza. Oče ji ponudi krepko roko in deklica skoči na voz. Isti hip začuje svoje ime.

«Dora!» — Zdelo se je, da prihaja ta glas iz grla, ki ga duši in davi neznana roka.

«Dora!»

Ckrene glavo.

«Jurče! Ali si prišel po slovo, Jurče?»

Dekličin glas je bil jedva slišen, ali ves je drhtel od notranje ganjenosti.

«Dora, ah!» Mladenič ni mogel nadaljevati, prijel jo je za roko in ji jo poljuboval z vročimi ustni, ponavljajoč edino le njeno ime, kakor da bi ji v tem groznem hipu ne mogel povedati nič lepšega, nič slašega.

«Dora, Dora!»

«Mislila bom nate!» dahne deklica in vroče solze ji zalijejo do tedaj tako solnčno jasne oči.

«Dora, nikoli te ne pozabim! Dora...»

Sodnik Amigon je stal ves čas poleg, mrko zroč pred se. Ni pa zinil besede. Le ko vidi, da se deklica krčevito trese od prevelike žalosti, zamahne z roko in reče:

«Pojdimo! Mladenič, stopi v stran, da ne prideš pod kola!» in skočil je na voz ter pognal konje.

Amigonovemu vozu so se pridružili še vozovi drugih pregnancev in se počasi premikali skozi množico, zbrano na trgu. Tedaj pa so odhajajoči dvignili svoje glasove ter zapeli svojo «pesem zoper vse sovražnike svete vere»:

«Jaz sem šibek kakor zgolj prah,
zato me strah
celi hoče podreti.
Pa vem, da vsega sveta moč
le ena noč
mora konec vzeti.
Kar je večno
to je močno,
pri tem stojim,
se ne bojim,
da bi mi bilo umreti!»

Tako so peli in glasovi so se oddaljevali bolj in bolj in vozovi so izginjali drug za drugim tja v smeri proti Svetemu Vidu. Nato so se jeli počasi pomikati po strmini navzgor.

Dora je s solznimi očmi jemala nemo slovo od milih krajev. Hudo ji je bilo pri srcu, saj ji je stopilo življenje z vso odurnostjo naproti, saj se je morala že v deviškem cvetu odpovedati najdražjemu. Stari sodnik je umel, kaj se vrši v dekliškem srcu. Rahlo je privil hčerko k sebi:

«Dora, deklica moja, samo tebe imam še na svetu; bodi pogumna!»

«Ah, oče,» zaihti dekle in nasloni glavo na očetovo ramo, «hočem biti, hočem biti...»

Tako so verski pregnanci prišli na vrh. Tu jih čaka prijetno presenečenje. Mlad mož se približa njihovim vozovom. Veselo ga pozdravijo:

«Predikant Klemen!»

«Da, vaš in z vami do konca sveta!» odvrne predikant in prisede na prvi voz in kmalu so izginili za ovinkom tam v daljavi in v domovino ni več prišel glas o njih. — — —

Medtem se je bil Jurče vrnil domov. Srce mu je utripalo, žile so mu bile tako močno, da se mu je zdelo, da mu senci počita. Morje najrazličnejših čuvstev je divjalo v njem, brezkončna ljubezen, nepojmljiva bolelost, srd in gnev, strup in obup. Kdaj mu je bilo, kakor bi moral zatuliti od bolečine, kdaj zopet, kakor bi moral zdirjati za onimi, ki so odšli. Tak prestopi domači prag in plane v izbo, ki je bila polna odličnih tržanov. Sredi njih je stal njegov oče, stari Ule v praznični obleki in s smehljajočim obrazom. Praznovali so očividno vesel dogodek.

«Fant, poglej me, poglej svojega očeta!» ga starec glasno pozdravi.

Nehote dvigne Jurče pogled in zapazi, da nosi oče zlato verižico krog vratu.

«Oče!» —

«Kaj ne, to se čudiš! Da, da, kar jaz hočem, to se tudi izvrši, če ne prej, pa pozneje. Zdaj vidiš! Šel je Amigon; za sodnika pa je gosposka imenovala mene.

Da, od danes naprej je tvoj oče, je stari Ule vipavski sodnik. In ta verižica je častni dar cerkvene komisije za moje posebne zasluge.»

«To tudi!» vzklikne mladenič in odhiti v svojo izbo. Tam pa se onemogel zgrudi ob mizi na stol, povesi glavo v dlani in se razjoče.

Koliko časa je jokal, ni vedel. Mrak se je bil že naredil, ko je še ihtel. Zdrami se, ko začuti koščeno roko. Tedaj obrne obličje navzgor.

«Pater Izidor!» vzdihne tiho.

«Da, jaz,» de jezuit resno. «Bog te je obiskal in te danes kliče, Jurče! Zato sem prišel, da ti stojim ob strani. Jurče, najina pota se ne ločita več!»

XII.

GOSPOD JAMARSKI SE POBOTA S POGANI IN KRIVOVERCI.

Ta, ki vam piše to povest, si mora, dasi nekoliko prepozno, vendarle upravičeno očitati, da v ognju svojega pripovedovanja nikoli ni prav utegnil govoriti bolj podrobno o ljubezni, ki je vladala med grajsko sobarico Urško in dolgim Janezom. In vendar bi se izplačalo, saj je bilo čuvstvo, ki je spajalo oba, tako trdno in globoko, da je prodiralo preko vseh ovir celo v grajsko ječo ter odpiralo njene strahovite železne duri.

Vendar hočem zamujeno vsaj nekoliko popraviti s tem, da vam sporočim, kako sta se Urška in Janez slednjič z graščakovim dovoljenjem vzela in kaj se je imenitnega zgodilo ob njuni poroki.

Da, grajski gospod Lanthieri je Janezu izročil kmetijo in mu dovolil, da se sme poročiti. Nato se je vršilo tako ženitovanje, da bi bilo res škoda, če bi se pozabilo.

Po vsej dolinici je zavladalo posebno veselje, ko se je raznesla vest, da se ženi dolgi Janez, bivši skaški glavar. Zato se je tudi nateplo kaj ljudstva pred nevestino hišo, ko se je mladenka odpravljala v cerkev. V tem ko je Urška urejevala svojo obleko ter si pritrjevala šapelj na glavo, ki ga potem tri dni in tri noči ni smela odložiti, in ji je pri tem pomagala »koklja«, to je starejša ženica, ki je ta dan prevzela vlogo nekake njene varuhinje, se je pa Janez botal ž njenimi starši za njeno doto. Navada je bila tedaj namreč taka, da so to važno zadevo opravili prav v zadnjem hipu, ko se je že vsem mudilo v cerkev.

«Oče,» je dejal svojemu bodočemu tastu Janez, ki je kljub svoji ljubezni ali pa prav radi nje tudi skr-

bel za prihodnost, «če primaknete še eno kravo, pa vzamem Urško, sicer ne.»

«Kaj ti bo toliko živine, Janez? Imej pamet!» je ugovarjal stari, «saj nimaš kje pasti jo. Dve kravi sta ti čisto dovolj pa Urška, ki je vendar delavna in se je v grajski službi naučila kuhati in marsikaj koristnega.»

«Tega ne rečem; vendar boste dali tri krave, ali pa ne bo nič iz poroke!» se Janez trdovratno brani.

Ta hip pa vstopi Urška v izbo. Oj, bila je tako srčkana v lični narodni noši, da je Janez kar odprl usta in zastrmel vanjo. Na krave je ta hip pozabil in ves srečen je sledil svoji nevesti v cerkev, saj je mogel opaziti, kako mu jo vsi zavidajo. In zato je tudi brez ugovora plačal fantom, ki so nevesti «branili» iz vasi, precej visoko odkupnino.

V cerkvi je šlo vse gladko od rok. Janezu se ni nič zareklo, «koklja» je pa tudi o pravem času darovala gospodu župniku svoj robec, namreč prav tedaj, ko je duhovnik vzel poročne prstane v roke. Tako je zahtevala stara šega.

Iz cerkve so se veselili svatje vrnili na nevestin dom, kjer jih je čakala obilna in dobro zabeljena pojedina, ki bi morala trajati do mraka. Takrat pa je bila pojedina še posebno imenitna, ker se je udeležil sam gospod oskrbnik plemeniti vitez Jamarski, zadnji ostanek krvave bitke pri Budačkem.

Gospod Jamarski je bil s časom spoznal, da je dolgega Janeza svoje dni le preveč lovil in pestil, medtem ko so drugi neverniki nemoteno uganjali svoje hudičeve plese. Ker se je pa Janez tako lepo spreobrn timer, mu je hotel dobri vitez tudi podati viden znak svoje milostne naklonjenosti. Zato se je usedel s svati za mizo, seveda na častno mesto, kjer je zavzel prostora za dva, jedel za tri, pil pa za štiri. Poleg pa je govoril:

«Glej, Janez, danes se ti izkazuje posebna milost, ker počaščuje deželska gosposka po moji častitljivi osebi tvoj veliki dan. To pa edinole zato, ker si se spreobrn timer iz nemarnega krivoverca v poštenega

človeka, ki ga nas zdaj ni treba biti sram. Zato pa, Janez, in tudi ti, Urška, čujta, kaj vama povem! Ako vama ljubi Bog da otrok dvanajstorico, kar vama vsi privoščimo, tedaj jih učita tako, da bodo vedno višji deželski gosposki in njenim pravicam izkazovali dolžno pokorščino. Tako se živi! Kajne, moške?» sklene Jamarski in si zaviha košate brke.

Vsi so pritrdili oskrbnikovim modrim besedam, le Urška je zardela in šepnila svoji «koklji»: «Dvanajst! To bo nekoliko preveč!»

«Kaj bo preveč!» je odvrnila «koklja», «moja mati jih je imela osemnajst. Le moli Urška pa boš imela srečo pri otrocih!»

V tem je prišel velik presnec na mizo. Spekla ga je bila Urškina prijateljica. Presnec je imel okoli in okoli v svoji lepo rjavi škorji toliko zarez, kolikor je sedelo moških pri mizi. Ti sežejo takoj v žepe in se kosajo, kdo bo potaknil v njemu namenjeno zarezo večji dar v denarju. Ali vse je prekosil gospod Jamarski, ki je vtaknil bleščeč zlatnik v zarezo.

«Oj, to je preveč, gospod!» de Urška sramežljivo.

«Res je preveč,» pritrdi oskrbnik, «pa naj bo v spomin, ker si mi nekoč priporočila pokoro, sama pa si izbrala poroko. Pridi sem!»

In gospod Jamarski strese ves nabrani denar nevesti v predpasnik. Nato pa nabode presnec, ki je pripadel njemu, ker je največ daroval, na svojo močno palico in ga zadene na ramo sebi v čast in ponos. Tudi drugi vstanejo in se odpravljajo, ker sedaj je bilo treba iti na ženinov dom.

Dobrovoljni gospod Jamarski je z nabodenim presnecem na plečih korakal pred nevesto, za njim pa so se uvrstili svatje. Tako je ukaje in peva je prispel sprevod do ženinovega doma. Tu se obe priči, dva zastavna moža, postavita ob hišna vrata in potegneta kratki sablji, kakor so jih tedaj nosili slovenski kmetje nekaj v čast nekaj v brambo, ter ju prekrížata nad vhodom. Pod tema sabljama so nato svatje stopali v hišo. Ko je prišla vrsta na nevesto,

povesita moža orožje in ji zabranita vhod. Prične se veselo in zbadljivo prerekanje. Mlada moža zahtevata nevestin robec za odkupnino. Ta ga jima noče izročiti, svatje ji pomagajo, trušč narašča. Sredi njega pa se Urška nenadoma pripogne in bliskoma zmuzne v hišo. Zafrkljiv smeh poplača nerodna brambovca.

«Mejduš, to je nevestica!» se pri tej priči zagrohoče oskrbnik in se obrne do Janeza: «Le glej, Janez, da ti Urška to noč, ko boš položil po stari ženitvanjski navadi svoje hlače pod blazino, da ti jih ne ukrade! Drugače jih bo nosila vse življenje, kar ti sicer ne bi škodilo.»

V hiši so Urški ponudili stol in jedva sede, že ji nekdo posadi majhnega dečka na kolena. «Kolenček» se sicer preplašen zadere, ali brhka nevesta ve takoj odpomoči. Urno šeže v žep in potegne iz njega že pripravljeno, z malimi novci našpikano jabolko ter ga podari detetu.

Zdaj sedejo tudi drugi k mizi in nova pojedina se začne. Bila je pravkar v najboljšem teku, kar se vrata odpro in v njih se prikaže sam veseli pater Vinicij. Gromovito ga pozdravijo, saj je bil vsem dober in ljub znanec. Od raznih strani mu mole lepo pisane majolike naproti, polne vina rumenega kakor cekin ali temnordečega kakor zajčja kri. Pater je bil skoro v zadregi, vendar prime koj nato za najlepšo majolčico in vzklikne:

«Na zdravje ženinu in nevesti!» in krepko potegne iz bokala; nato ga obrne, bil je prazen.

«To je žeja!» de vitez s strokovnjaškim priznanjem.

«Kaj ne bo,» odvrne pater in prisede na splošno povabilo, «že ves dan sem letal okrog po opravih tešč in suh, proti mraku pa sem se zglasil v vašem gradu. Tam pa so mi dejali, da svatujete. He, he! Est modus in rebus, to se pravi po slovensko, da si marsikakšen oskrbnik na marsikakšen način preganja svoje skrbi. Nu, pa sem hotel tudi jaz malo pogledati med vesele ljudi, saj je ves svet itak dovolj kisel in se od dne do dne bolj kisa.»

«Prav ste storili,» mu pritrdi Jamarski, «tako pojdeva potem skupaj domov. Odkod pa prihajate, pater Vinicij?»

«Eh, za naš samostan in njegovo klet sem zopet skrbel in v Vipavi sem bil tudi po opravkih. Tamkajšnji vikar Forstner pridno poučuje krivoverce v pravi veri, vaš grof Lanthieri pa mu baje pomaga. V nedeljo po prazniku presvetega Rešnjega Telesa je že deset lutrovcev zopet sprejel v katoliško cerkev, drugi se še nekam kujajo in zvijajo ali bržkone jim ne bo nič pomagalo. Ne bo minilo mnogo let in na Vipavskem res ne bo več krivovercev. Le spomin bo še ostal za njimi, le spomin. Da, da krivoverci. Sodnik Peter Ule jim gleda ostro na prste.»

«Aha, Uleta že poznam,» reče oskrbnik, «strog in dosleden mož. Kar hoče, to doseže. Meni sicer ne ugaja, preveč licemersko škili v človeka in preveč važnosti si daja ta suhljad izsušena. Kaj pa je z njegovim sinom, tistim Jurčetom, ki je tako milo vzdihoval za ono golobičico, ki je sfrlela gor v nemške kraje? Šment, dekle je bilo res tako, da bi še jaz, če bi ne...»

«Uletov sin Jurče je šel med patre jezuite, ki se namerujejo prav zdaj naseliti v Gorici. Kmalu ga bodo posvetili in novo mašo boste imeli.»

«Jezuitje v Gorici?» se začudi oskrbnik odvažno. «To bo pa prav, to bo meni v marsičem lajšalo delo s temi krivoverci in skakači, če bi se še kdaj hoteli razploditi po deželi. Jaz se namreč polagoma že staram in bržkone bom nekoč tudi umrl. Ne vem, kje boste potem našli takega kakor sem bil jaz v teh zamotanih časih, če ga boste sploh našli. Mejduš! Jezuitje v Gorici, to je imenitno. Kaj pravite pater Vinicij?»

Krepko potegne pater iz bokala in ne reče nič. Pa tudi ni bilo treba, ker so pravkar nosili velike sklede kislega zelja pa mesnih klobas na mizo, kar je povzročilo upravičen hrup, ker če je kaj dobrega na svetu, potem so to v prvi vrsti mesne klobase in kislo zelje.

Veliko skledo te zemeljske dobrote so postavili tudi pred Urško. Ali ona se je branila jesti, kljub temu da ji je skrbna «koklja» prigovarjala. Urška je bila sploh vzor sramežljive kmečke neveste. Jedla je sicer po malem, pila pa ni nič. Vina piti jo je bilo namreč hudo sram, vode pa ni bilo na mizi, ker to ni navada pri odlični kmečki ženitnini. Zato pa jo je zdaj hudo žejalo. Kako rada bi potegnila hladen požirek iz onega bokala, ki je stal na njeni desni, da bi je le ljudje ne videli!

Kakor bi jo bil Bog slišal in uslišal, nastane v tem hipu tema v izbi, ker je nenaden prepih ugasnil edino luč. Vse hrupi in se smeje ter kliče po drugi luči.

Te usodne trenutke je Urška temeljito izrabila. Urno prime za zaželjeno majolčico in jo nese z drhtečo roko k ustom, pije, hlastno pije, se oddahne in postavi prazno posodo varno predse na mizo.

Nihče je ni videl!

Zdaj prineso luč, a ko se svatje pri novem svitu zopet razgledajo po mizi, nastane velikanski hrup. Vse se ozre v nevesto. Kaj pa je bilo? V skledi kislega zelja, ki stoji pred Urško, plava zdaj pisana majolčica ter nemo, a jasno izdaja, kar je bila temina zakrila.

Urška zardi kakor kuhan rak, pater Vinicij pa reče: «Est modus in rebus, to je: vsak si gasi žejo po svoje!» in krepko potegne iz bokala.

Tedaj ga vpraša vitez Jamarski: «Vi, pater, nič mi ne zamerite, ali v kakšne zaveze zgodbah se bere prav za prav tista latinska molitvica, ki jo imate vedno na jeziku in ki vsakikrat kaj drugega pomeni?»

«Ta molitvica ni v zgodbah, gospod vitez!»

«Kdo jo je pa potem iznašel?»

«Kdo jo je iznašel?» odvrne pater. «Ne veste? Nu, takisto je dejal neki veliki pogan, Horacij mu pravijo. Molitvica pa je nekoliko daljša.»

«Pogan?» se začudi junaški vitez. «Zdaj začnite še vi s pogani in poganskimi molitvicami! Cerkvni

stebri so se že enkrat majali v Rifenberku. Pater, pater!»

«Nič se ne bojte, ne bodo se drugič! Sicer pa je imel tisti pogan prav, da je tako dejal, in če jo hočete slišati vso, se glasi takole:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum¹⁾.»

*) Vsaka reč ima svojo mero in sega do nekih mejá; kar gre na to ali na ono stran preko njih, ne more biti prav.

KAZALO.

	Stran
Novoverci in skakači	5
Mladi srci	16
Gospoda Jamarskega prvi pohod proti krivovercem	23
Zvonovi pojò	36
Kaj se je prigodilo patru Viniciju na poti v Rifenberk . .	42
Gospoda Jamarskega drugi pohod	48
Oblaki	58
Blagoslovljen, kdor pride v imenu Gospodovem	65
Vihar	79
Dan velike metle ali gospoda Jamarskega tretji pohod . .	88
Sam Bog ve, kako je to hudo	104
Gospod Jamarski se pobota s pagani in krivoverci	112

KLEINMAYR F.
Zadnji

12592

886.3-311.6

70024267

COBISS 0